

Índex

Editorial	3
Bon dia de Margalida Moyà	5
Entrevista a Xiskya Valladares. Directora del Gabinet de Comunicació del Centre de Estudios Superiores Alberta Giménez Domingo Mateu - Jaume Gual - Pere J. Amengual - Joan Brunet	6
XI Diada cultural 2024 d'Amics del Seminari. Jornada cultural de solidaritat missionera al Santuari de Lluc. Cil Buele	14
A Burundi: del santamarier Miquel Parets (1961) al felanitxer Jaume Obrador (2024) Cil Buele	25
Missioners dels SS. Cors de Jesús i de Maria (Mallorca), destinats a la missió exterior (1941-2024) Josep Amengual i Batle, M. SS. CC.	33
Entrevista a Magdalena Ribas. Cecili Buele - Domingo Mateu - Margalida Moyà - Tomeu Suau	44
El que em recorda una imatge. Tot sols davant la mar gran. Jaume Sancho	59
Proves de l'existència de Déu. Gabriel Amengual	61
La meva experiència de fe. Toni Bennasar Cirer	66
In Memoriam: Antoni Bennasar Cirer Jaume Sancho	69
Informe sobre Joan Miralles i Monserrat per a fonamentar la seva proclamació com a fill il·lustre de Montuïri. Damià Pons	70
Joan Miralles i Monserrat, fill il·lustre de Montuïri. Biel Gomila	74
Contant coverbos des de Felanitx. Bartomeu Rosselló	76
Crònica dels amics cantaires i caminants Pere J. Amengual	78
Crònica. Trobada de condeixebles de la promoció sacerdotal de l'any 1967 Jaume Gual	82
Retalls. Pere J. Amengual	84

Coordinador emèrit: Jaume Sancho

Consell de redacció: Pere J. Amengual - Antoni Bennasar - Jaume Gual -
Domingo Mateu - Margalida Moyà

Disseny i edició: Macià Llabrés

Enquadernació i distribució: Joan Bonet - Macià Llabrés

Potser molts dels benivolents lectors us heu sorprès de la inesperada il·lustració elegida per a la coberta del número que teniu a les mans i teniu curiositat per saber què vol suggerir el bon amic Macià Llabrés, el nostre admirat mestre dissenyador, quan ha recorregut a l'atapeïda multiplicitat d'aquestes figures simbòliques que envolten el món sencer. Sembla evident que la composició fa referència a una cadena anellada de signes digitals que encercla el món i el mantén permanentment interconnectat a tota la immensa xarxa digital d'informació i de comunicació.

Macià ha confirmat que la idea inspiradora del disseny de la coberta va néixer de la tasca suggestiva i original a la qual es dedica, de Mallorca estant, la religiosa de Nicaragua, Xiskya Valladares, col·loquialment coneguda com a la monja twittera, per l'ús intens i extens de les múltiples i creixents xarxes socials: té joves seguidors a Tik Tok, més de 700.000, a Twitter, a Facebook, a Instagram, a Youtube, a LinkedIn... Servint-se de les xarxes digitals per difondre la Bona Nova de Jesús, fou cofundadora de la *Asociación para la Evangelización en Internet i en iMisión*. Us atraurà el bell contingut de l'entrevista transcrita a les primeres pàgines de la revista.

Cal destacar igualment i amb la mateixa intensitat la gran braçada de temes que basteixen els excel·lents continguts que configuren la present revista, la lectura calmosa dels quals us permetrà de gaudir amb goig el tast i la fondària del que expressen.

Comencem per remarcar les idees preliminars del que proposam per a la pròxima **XI Diada Cultural** que celebrarem a Lluc el dissabte, dia 11 del pròxim mes de maig. A l'aportació de **Cil Buele** inclosa a les pàgines de la nostra revista, sobre la *Jornada Cultural de solidaritat missionera al santuari de Lluc* trobareu, bellament expressades, les dèries vives durant molts anys en alguns memorables amics del Seminari, com fou l'enyorat president Joan Barceló, i les propostes més recents de l'insigne portolà **Pere J. Amengual**. La finalitat primordial proposada per a la diada és *fer present el record solidari i agraït de missioners i missioneres de Mallorca que han dedicat bona part de les seves vides a l'evangelització de pobles d'arreu del món*. A més, hi trobareu amb detall els resultats de la recerca de *Dades missioneres de l'illa*.

En aquesta mateixa vessant d'aportació de dades per a la preparació de la Diada, **Cil Buele** aporta en l'article *A Burundi*, noms i llinatges i període d'estada en el país africà, des de 1961 a 2024, dels preveres, germanes de la Caritat, monges saleses, seglars, metges i infermeres de Mallorca que han fet uns anys de servei a Burundi.

El prior de La Real, **P. Josep Amengual i Batle**, fa també el recompte dels països d'estada i del període de servei dels 59 Missioners dels SS.CC de Jesús i de Maria (Mallorca) que, des del 1941 a 2024, han estat destinats als països de missió exterior.

Magdalena Ribas Perelló, 50 anys de professió religiosa i missionera.

L'equip de redacció es va reunir en el Col·legi Sant Rafel de Palma el passat dia 12 de desembre per escoltar el corprenedor relat de la germana comboniana missionera en la República del Txad, des de 1976, i, des de 2019, continua ara son servei missioner en la República de Togo. Present per uns pocs dies a Mallorca per acompanyar a la jove togolesa, Odette Ouro-Diobo, per ser sotmesa a una complexa operació a la Policlínica de Palma, ens va contar el llarg i corprenedor relat.

Reflexions després d'una dolorosa experiència: *La naturalesa ens reclama en un estat ben nu de qualsevol companyia, reflexiona amb contagiosa serenor l'entranyable amic **Jaume Sancho**. La partida de la seva dona, l'ha deixat sol davant la mar gran. Del fons del cor, s'enlaira el pensament: *La mort és una vivència única que només coneix el singular. El morir mai té plural. I per tots els qui fins ara t'han acompanyat suposa descobrir el que és quedar-se a la vorera i veure't partir, nuu i solitari, sense poder fer-hi res.**

Proves de l'existència de Déu: Amb l'arrelada saviesa de sempre, **Gabriel Amengual** explora els paranys d'aquesta qüestió i conclou el següent: *Certes dades sorgides de la ciència poden ser utilitzades legítimament per a la reflexió filosòfica a fi de construir arguments que tendeixin a demostrar l'existència de Déu, senyes, indicis que ens parlen de Déu, que ens fan pensar que Déu existeix i com és Déu, quina relació té amb el món.*

Toni Bennasar en la mirada dolça de Jaume Sancho: *Ha mort una bona persona i, a força de bona persona, una gran persona. La claror d'en Toni mai enlluernava, però sempre feia llum en el teu camí. Aquesta és la casta de persones que hom voldria tenir sempre al teu costat. Fins i tot el seu somriure era un somriure de bona gent: d'un home clar i transparent.*

Toni Bennassar: la meva experiència de fe: és corprenedora la lectura d'aquesta íntima reflexió personal que ens va enviar per publicar en aquest número de la Revista només 15 dies abans de morir. Abans de saber que aquest seria el seu darrer article, optà per apartar les habituals i sempre encertades reflexions psicològiques i deixar-nos escrita la seva experiència personal de fe. És una perla valuosa que els deixa com un imprevist i memorable llegat. Conclou l'article afirmant amb gran fermesa i convicció que es considera un creient en Jesús i que sent el goig de creure, una vegada que la inicial fe ingènua ha passat a la història després d'haver reflexionat, escoltat, cercat i, per suposat, d'haver pregat.

Proclamació de Joan Miralles i Monserrat com a fill il·lustre de Montuïri: a les 10 del matí del dia 16 de desembre de 2023 es va celebrar l'acte administratiu, el pronunciament favorable de tots els membres de l'Ajuntament de Montuïri i el descobriment del seu retrat, obra de la jove pintora, Núria Bosch Mercader.

Damià Pons i Pons, doctor en filologia catalana, fou el ponent de la magnífica i adient *laudatio*, de la qual ens abelleix incloure el text íntegre en les pàgines de la nostra revista i, de part del Consell de Redacció, aprofitar l'avinentesa per fer arribar de bon grat la més cordial i franca enhorabona al bon amic Joan Miralles i Montserrat.

Bon dia de Margalida Moyà

Bon dia amigues i amics

El Sínode en la primera part i amb un 15% de dones sinodals, ha remogut les aigües de la presència de la dona dins l'església i el papa no ha calmat aquestes aigües remogudes, sinó que encara hi fa una passa més.

Fa uns mesos, el papa proposà a una dona teòloga, religiosa salesiana, Linda Pocher, per assessorar el Consell de Cardenals, el C-9, per tal de cercar juntament amb ells línies de treball per estudiar la presència real de la dona dins l'Església. En el mes de desembre han tengut ja la segona reunió..

La teòloga salesiana, que té diverses publicacions sobre aquest tema, afirma que dins l'Església les dones no són un grup polític, no totes pensen de la mateixa manera, ni totes tenen la mateixa experiència... Són un col·lectiu molt plural i el que és cert és que el **seu treball dins l'església és insubstituïble**.

Linda Pocher afirma que *els homes i les dones de l'Església han de parlar, han de dialogar amb respecte, però no perquè les coses quedin aturades: parlar, escoltar-se amb respecte, des de la reciprocitat, d'igual a igual, per arribar a un treball cooperatiu en les línies d'acció*. Segons ella és un treball complex, i segurament llarg que, fet des de la reciprocitat, amb diàleg respectuós i treballant amb cooperació, es pot avançar.

Que ben dit i quin pla més engrescador, però com tot canvi, demana conversió... ni els homes ni les dones dins l'Església estam acostumats al treball cooperatiu, ni a la reciprocitat... el masclisme i el clericalisme no desapareixen amb una ventada, demanen, conversió i recomençar tantes vegades com faci falta.

Aquest canvi, des del meu punt de vista, és un fruit de la mateixa convocatòria del Sínode, feta pel papa Francesc amb actitud humil, aprofundint en la realitat i amb voluntat d'una Església de comunió, fidel al plantejament de Jesús de Natzaret i donant resposta als signes dels temps.

Molt bon dia a totes i a tots

Margalida Moyà Pons

(Cadena COPE 03-01-2024)

Entrevista a Xiskya Valladares

Directora del Gabinete
de Comunicación del
Centro de Estudios Superiores
Alberta Giménez

Com molt bé i amb molta il·lusió havia preparat el bon amic Toni Bennasar, ens reunírem el proppassat dia nou de gener a les 17 hores, a la sala de visites de la Residència Sacerdotal de Sant Pere i Sant Bernat, Domingo Mateu, Jaume Gual, Pere Amengual i Joan Brunet, que es feu responsable de la gravació, per a entrevistar Xiskya Valladares, religiosa de la Puresa de Maria, filòloga i periodista, doctora en Comunicació, cofundadora de la Asociación para la Evangelización en Internet i en iMisión. Actualment treballa en el Centre Universitari CESAG, col·labora en diferents mitjans i la trobareu a Twiter, Facebook, Instagram, YouTube i Lindekin. Va acceptar la invitació del papa Francesc per participar en el Sínode dels bisbes a Roma el passat mes d'octubre, i en continua essent membre fins que acabi en el mes d'octubre d'aquest any, també a Roma.

Transcrivim l'entrevista en castellà en atenció a la llengua que parla Xiskya, que amb molta amabilitat i intel·ligència respongué les preguntes que, abans de deixar-nos, li havia tramès l'amic Toni.

Domingo. Bienvenida Xiskya. Muchas gracias por haber aceptado estar esta tarde con nosotros, atendiendo a la petición que le hizo nuestro amigo, Toni Bennasar, en nombre del Consejo de Redacción de la revista. Toni tenía mucha ilusión en celebrar este encuentro contigo, pero el Señor le llamó a su lado el pasado 29 de diciembre.

Xiskya. Sí, qué pena, qué pena. Me quedé impresionada cuando me lo dijeron.

Domingo. Reitero el agradecimiento. Vamos a grabar la entrevista y una vez pasada a texto te la mandaremos para que la revises antes de publicarla en la revista. Empezamos pues. ¿Cómo nació tu vocación religiosa?

Xiskya Pues en la posguerra de Nicaragua. Yo viví la guerra sandinista. En mi colegio, como en todos los demás colegios de la Pureza de María, había un movimiento juvenil que se llamaba “foc”, que como bien sabéis, significa fuego, por aquello de Jesús, de “fuego he venido a traer a la tierra y qué deseo sino que esté ardiendo.” Ahí teníamos un montón de retiros, convivencias y actividades. Fui sintiendo que esto era lo mío, aquello me gustaba. Yo estaba muy a gusto allí. Un día lo comenté, ¡Ay qué bien se está aquí, en esto del fuego! La hermana que llevaba aquello un día me dijo, “pues la vida religiosa es como esto, pero para toda la vida.” Me quedó sonando, pero al final fue realmente mi madre la que me dio el último empujón, sin siquiera ella darse cuenta.

Mi madre estaba en un grupo del Camino Neocatecumenal. Yo iba a recogerla a una catequesis donde ella iba y aquel día ella estaba hablando y comentaba el pasaje de Mateo donde dice, “no todo el que me diga Señor, Señor, entrará en el Reino de los cielos.” Y allí es donde ya me estaba llegando una llamada a la que tenía que decir que sí. Y así fue.

Domingo. Creo que la pregunta está incluida en la anterior. ¿Cómo y dónde conociste a las religiosas de Madre Alberta?

Xiskya. Sí. Bueno, yo estudié en un colegio de las mismas religiosas en León de Nicaragua y allí fue donde las conocí. Además me metí en el movimiento juvenil que estaba lleno de personas jóvenes. Pasaba muchas horas en el colegio. Me lo pasaba muy bien con ellas, las compañeras. Teníamos clases por la mañana, reuniones por la tarde, yo siempre estaba en alguna actividad. También teníamos encuentros con otros colegios de Nicaragua, porque allí hay cinco colegios.

Domingo. ¿Podrías resumirnos cómo es tu día a día?

Xiskya. Mi día a día, la verdad es que es bastante variado de un día a otro. No tengo casi días muy iguales. Lo único igual es que tenemos la Eucaristía juntas, las vísperas juntas y las comidas juntas.

Pero luego cada una hace su misión y como yo tengo una misión bastante peculiar, por un lado, soy la directora del Gabinete de Comunicación del CESAG, ese es un tipo de trabajo; por otro lado, soy cofundadora de iMisión, que es una asociación para misioneros digitales, otro trabajo. Por

otra parte estoy con todo lo de mi colaboración con el Sínodo, ese es otro frente de trabajo. Entonces tengo como varios; hay días en que tengo reuniones con unos, otros días con otros. Y la verdad es que tengo mucho ajeteo, pero además siempre me gusta sacar tiempo para ver el telediario, por la noche sobre todo, o para algunos ratitos más libres.

Como la hora de la siesta, por ejemplo, no la hago y prefiero trabajar manualidades con el cuero, cosa que me gusta. Los fines de semana me gusta mucho salir a la montaña, al campo, bien sea hacer senderismo, bien sea hacer fotos, a hacer volar el dron, o bien ir en bicicleta también, aunque hace un año que no voy porque me caí i me rompí los meniscos; ahora podré retomarlos.

Jaume. Se te conoce coloquialmente como “la monja twittera”. ¿Desde cuándo sientes esta afición por las redes sociales?

Xiskya. No lo sé, nació aquí en Palma. Un exalumno estaba haciendo las prácticas en un periódico, no sé si fue en Última Hora. Salió una noticia, sin yo saber nada, donde ya me ponían el título de la monja Twittera. Yo he querido averiguar quién es, pero no lo he conseguido. Si alguien lo oye y sabe quién es, que por favor me lo haga saber, porque me parece muy ingenioso. La verdad es que me gustó, me pareció acertado, y por otro lado mucha gente me pregunta, ¿Te molesta? yo siempre digo no, no me molesta, porque no es nada malo. ¿Por qué me va a molestar?

Jaume. ¿Tiene muchos seguidores?

Xiskya. Sí, en las distintas redes van variando. Donde tengo más seguidores ahora ya es en TikTok, donde tengo más de 700.000 seguidores. Donde tengo menos es en Instagram, que tengo 44.000. En Twitter tengo unos 76.000.

Jaume. ¿Te siguen personas de distintos continentes?

Xiskya. Sí, sí. La verdad es que me sorprende que incluso me siguen personas de Asia, de África; aunque mayoritariamente la gente que me sigue es en primer lugar de España, y luego de México, de Colombia, de Argentina, o sea de Latinoamérica y España.

Jaume. ¿Qué clase de preguntas te plantean?

Xiskya. Les interesa mucho saber si lo que hacen es pecado o no es pecado. Yo siempre insisto en que no se centren tanto en el pecado, sino en la misericordia de Dios, que busquen más cómo conectar con Dios, más que ver. Porque cuanto más conectamos con Dios, pienso que nuestro pecado se va disolviendo más, o sea, Dios va perdonando y curando las heridas internas. Pero a la gente le preocupa mucho si es pecado las cosas que ellos hacen. En privado me cuentan bastante su vida, en público no.

Me hacen muchas preguntas, de si llevar un tatuaje es pecado, de que si se puede comulgar si está viviendo con otra persona sin estar casados, de si Dios le ama o no le ama porque es homosexual, preguntas de lo que a ellos les preocupa.

Jaume. Entre tus seguidores, ¿percibes interés por el tema religioso?

Xiskya. Me preguntan sobre todo de temas religiosos y también, alguna vez, cosas personales de mis gustos. Me invitan a que haga más manifestación de las cosas que yo hago y que me gustan.

Pero lo que más les interesa a la gente son los temas religiosos.

Domingo. ¿Qué edad mediana calculas que tienen tus seguidores?

Xiskya. No lo calculo, lo sé, porque las estadísticas de las redes sociales me lo dicen. Están entre 25 y 40 años, más o menos. Sí, gente muy joven. Tengo bastantes incluso menores de 17 años que también me siguen, mucho, parece mentira, pero la gente joven tiene hambre y sed de Dios aunque no lo saben. Y a veces, en concreto de Jesucristo, preguntan muchas cosas, también de la Biblia, eso es un interés general.

Y sobre todo les gusta mucho cuando se les dice que Dios te quiere tal como eres, que no necesitas ser santo, aunque te llame a la santidad. Eso les impacta bastante. Me preguntan cómo pueden orar, dicen que no saben orar i me piden enseñanos a orar, eso que le dijeron a Jesús. Precisamente, en respuesta a esta petición hice un taller de oración on line en directo, a través de zoom. Con el directo de TikTok en la plataforma se unieron más de mil personas. Eso me da a mí la idea de que realmente suscita mucha curiosidad, pero no todos van a quedar orando, pero al menos suscita curiosidad.

Domingo. Pasemos a otro tema. ¿Cómo valoras la convocatoria del Sínodo por el papa Francisco?

Xiskya. Sí, muy bien, en ese tema no hay problema, esto es lo que interesa.

Domingo. ¿Qué piensas del hecho de haber sido escogida como participante en las sesiones del Sínodo?

Xiskya. Bueno yo me llevé la sorpresa de mi vida, y sobre todo me sentí muy agradecida, antes y aún más después, porque la experiencia ha sido muy positiva, para mí y para la Iglesia, creo. Se trata de un proceso donde el Papa, inspirado por el Espíritu, quiere que todos empecemos a escucharnos para que todos tengamos una participación dentro de la Iglesia en bien de la misión, para la misión.

Me daba pena que había medios de comunicación que tergiversaban bastante el tema del Sínodo. El Sínodo no iba a los temas que a la prensa les interesaba, iba sobre el tema de la sinodalidad, que es algo muy antiguo y a la vez muy nuevo. Muy antiguo porque ya desde el Antiguo Testamento hay pasajes de sinodalidad; en los primeros siglos de la Iglesia se vivía muy a fondo la sinodalidad. Muy nuevo hoy porque quedó como estancado durante muchos siglos en la Iglesia y fue en el Concilio Vaticano II cuando se volvió a retomar. Y ahora con el Papa Francisco es cuando ya no solamente se trata de los sínodos de los obispos, sino el Sínodo, la sinodalidad, hasta el último miembro de la Iglesia, todos, todos como dice el Papa. Me he sentido, muy agradecida, muy sorprendida y a la vez muy enriquecida.

Jaume. ¿De qué forma te avisaron para comunicarte que habías sido elegida para participar en el Sínodo?

Xiskya. Me llamó por teléfono el señor Luis Marín, secretario del Sínodo, el día antes de que se hiciera pública mi elección, y me dijo mira, mañana se hará público y no quiero que te enteres por la prensa, el Papa te ha nombrado miembro del Sínodo y quería comunicártelo.

Primero no iba ni a contestar la llamada, porque era un número de esos largos, que uno dice no sabes lo que es. Pero como estaba esperando a un técnico que tenía que arreglar el ascensor del CESAG, contesté por si era el del ascensor.

Domingo. ¿Cómo definirías el proceso denominado sinodalidad?

Xiskya. La definiría como eso que acabo de decir o sea un proceso de conversión en el que todos los miembros de la Iglesia tenemos que aprender a caminar juntos, escuchándonos, viviendo la comunión para la misión. No es fácil, no es rápido, es algo que es un proceso. Como todo proceso tardará años en que esto se llegue a realizar.

Pero yo creo que hay sobre todo lugares, regiones del mundo, donde ya se están dando pasos más rápido que por ejemplo en España. Me consta que en Latinoamérica, en el CELAM, que es el Consejo Episcopal Latinoamericano, ya están haciendo muchas cosas que aquí todavía no han empezado. Eso me parece positivo, porque bueno de alguna manera, España fue a evangelizar América y América de alguna manera hoy está devolviendo el bien que recibió en aquellos tiempos, llevando un proceso sinodal en delantera, diría yo.

Están trabajando con las comunidades cristianas de base, están ofreciendo cursos sobre sinodalidad, se está volviendo a realizar la escucha; y aquí en España todavía eso no.

Jaume. ¿Podrías explicarnos el funcionamiento de las sesiones del Sínodo?

Xiskya. Bueno, eran cuatro módulos los que teníamos que tratar, un módulo por semana. Se establecieron mesas de trabajo donde se realizaba la conversación en el espíritu, que es ignaciana. Un método de escucharnos. Cada mañana empezábamos con la Eucaristía y después de la Eucaristía, una oración. Luego nos reuníamos, dependiendo del día; si era empezar un módulo, había unas catequesis previas; si no era empezar el módulo, continuábamos nuestras rondas de escucha. Teníamos descanso a mitad de la mañana

y a mitad de la tarde. Empezábamos a las nueve menos cuarto y terminábamos a las siete y media de la tarde, o sea era muy intenso.

Fue muy positivo el hecho de empezar con tres días de retiro previos, que fueron muy buenos porque nos prepararon, nos hicieron conocernos y empezar a funcionar de una manera no tan brusca.

Domingo. ¿Todos los grupos comentaban el mismo tema?

Xiskya. El mismo módulo sí, pero de distinto aspecto. Los módulos eran esos, los que he dicho. Primero sobre la sinodalidad, luego sobre la participación, luego sobre la comunión y sobre la misión; eso eran los temas de cada semana. Para cada uno de esos temas había varias preguntas y cada grupo trabajaba una pregunta distinta; luego se ponían en común las respuestas de todos.

Era un método muy estricto, el tiempo estaba medido, teníamos dos minutos para hablar cada uno, pero luego teníamos libertad de pedir la palabra en la gran asamblea, también por dos minutos.

Estuvo muy bien. El método ayudó, era todo en un ambiente de oración, luego había una ronda de escucha, luego oración, otra ronda, otra ronda y oración. Era muy eficaz, pero siempre dentro del ámbito de la oración.

Jaume. ¿Ésta ha sido la primera fase?

Xiskya. La primera fase, sí, la segunda será en octubre, la última asamblea. Estamos ya en varias fases. Hemos pasado la fase local, la nacional, la continental. Ahora vamos otra vez a volver a escuchar a la gente, hacer trabajos de grupo otra vez; luego la fase última que será ya la asamblea en octubre.

Jaume. ¿Has visto ganas de cambio?

Xiskya. Mayoritariamente sí había una ilusión por trabajar esto. Sí que noté a veces obispos cansados y sobrepasados de trabajo, que les resultaba más pesado. Pero la mayoría sí que estaban con ganas de cambio.

Domingo. ¿Advertiste alguna vez imposiciones, frenazos o rechazo de temas prohibidos?

Xiskya. No, es que el método no lo permitía, o sea, temas prohibidos tampoco. El único tema donde hubo más freno, digamos y donde hubo más tensión, lo sabe todo el mundo, fue en el tema del diaconado femenino y en el tema de los homosexuales. En estos dos

temas, pero no se les dedicó tampoco tanto tiempo, sino un tema más dentro de muchos que había. Ahí sí hubo algunas tensiones, pero tampoco hubo discusiones, el método no permitía esas discusiones, simplemente eran comentarios; alguien que pide la palabra y comenta y dice su opinión contraria a la del otro que ha comentado antes.

Domingo. ¿Se trató el tema de la obligatoriedad del celibato para los sacerdotes?

Xiskya. Sí, sí. Se propuso una comisión que estudiara esto. En principio no hay ningún problema teológico para el tema de quitar el celibato de los sacerdotes, no hay ninguno. Lo que sí es verdad que este tema no todo el mundo lo veía igual, pero no fue motivo de discusión. Es un tema que es más fácil que el tema del diaconado femenino.

Ahora, este mes de enero, el Papa va a publicar qué comisiones de las que sugirió el Sínodo se van a llevar adelante para realizar los estudios, de manera que en octubre tengamos los estudios ya realizados. Es muy probable, no digo que sea cien por cien seguro, pero es muy probable que este tema sea uno de ellos.

Domingo. ¿Y la ordenación de mujeres?

Xiskya. No se habló de la ordenación de mujeres. El sacerdocio femenino no se tocó, simplemente se tocó el tema del diaconado femenino. En el tema del diaconado femenino mismo había personas que no estaban de acuerdo y otras que sí. Salió adelante porque está en el informe de síntesis, que recoge cuáles son las sugerencias.

Ustedes saben que el Sínodo no tiene un carácter deliberativo sino consultivo para el Papa. Se sugirió que crearan una comisión que estudiara el diaconado femenino, otra comisión que estudiara el tema del celibato de los sacerdotes. Esas son las comisiones que ahora el Papa va a decidir cuáles van adelante y cuáles no, y quiénes van a formar parte en esas comisiones.

Domingo. ¿Y el tema de los viri probati?

Xiskya. Es lo mismo que el tema del celibato de los sacerdotes, lo mismo entra dentro de ese bloque. Sí que se habló, sí. Yo creo que en ese aspecto sí que es muy probable que se avance, porque no había nadie que tuviera algún argumento en contra, era cuestión de gusto, no eran argumentos teológicos, para nada. Además el Papa mismo ha dicho que así como para el sacerdocio femenino es una puerta que él no va a abrir, en el tema del celibato de los sacerdotes no ve problema.

Domingo. ¿Eres optimista respecto a los frutos que puede dar el Sínodo?

Xiskya. Yo creo que sí. Yo veo esperanza, o sea, no sin luchas y no sin obstáculos, porque ustedes saben que hay un sector dentro de la Iglesia, capitaneado por algunos cardenales, que están en contra del Sínodo. Es un grupo pequeño, pero tienen mucho poder, porque tienen dinero, pero en realidad es un sector pequeño. La gran mayoría de la Iglesia, de los obispos y los cardenales, que estaban allí, estaban ilusionados. Yo sí creo que se va a llevar adelante el cambio, la conversión, porque al fin de cuentas es eso. Cuando nos escuchamos unos a otros, hemos de dejar fuera nuestro propio ego,

para poder abrirnos a lo que nos va a decir el otro, y sobre todo lo que nos va a decir el Espíritu Santo. Yo fui testigo de que el Espíritu Santo actuaba, porque vi cambios de cómo empezamos a cómo terminamos el Sínodo, vi una evolución en muchas personas. Eso es porque el Espíritu Santo realmente, sí que actuaba.

Jaume. ¿El Papa, a su edad avanzada, tiene sin duda muy lúcida la inteligencia y mantiene clarísima la mente?

Xiskya. Sí, sí. En el Sínodo iba en silla de ruedas porque le dolían las rodillas, le tienen que operar de las rodillas, pero no ha querido operarse. Pero la mente clarísima. Y luego, recientemente, yo lo he visto ya sin silla de ruedas, va con el bastón caminando, pero vamos a ver, desde luego, mentalmente, está perfecto. De salud está bien, exceptuando el tema de las rodillas. Le dio una gripe y él tiene un medio pulmón bueno, estas son cosas que se agravan con la edad y que le pasan a cualquiera, pero no está mal de salud y el mismo lo dice que está bien.

Pere. Es una pregunta muy personal. No la contestes si no quieres. A ti personalmente ¿te gustaría poder acceder al sacerdocio?

Xiskya. No, a mí no. Siempre lo he dicho. No me siento esa vocación de ser sacerdote, me parece que es una vocación muy sacrificada. Sí, es cierto que ser religiosa es sacrificado, pero el sacerdote se somete a unos horarios, se somete a que le llamen por la noche, se somete a muchas cosas en las que yo no me siento llamada, pero no veo problema en que haya mujeres que se sienten llamadas y lo puedan hacer, personalmente no veía problema.

Jaume. ¿No te parece que tendría que resolverse ya el tema de la mujer diaconisa, porque las mujeres están realizando muchas tareas en la Iglesia?

Xiskya. Sí, cierto, sobre todo porque hay países y lugares que en el Sínodo reconocieron el trabajo de la mujer en la Iglesia; las que ponen ramos y las que hacen lecturas, las que llevan la catequesis. Hay países donde la mujer es la que lleva la parroquia, porque no hay sacerdote que llegue hasta ese lugar; ellas llevan cálices con hostias consagradas para tener un tiempo y luego volver a viajar a buscar.

El diaconado femenino, teológicamente, tampoco tiene problema, lo que tiene problema es el sacerdocio femenino.

Bueno, pues muchísimas gracias!!

Así acabó la entrevista y agradecemos, nuevamente, las palabras de Xiskya Valladares, su sinceridad, la información que nos ha dado en relación a la primera fase del Sínodo, su preparación y conocimiento de la realidad de nuestra Iglesia.

XI Diada cultural 2024 d'Amics del Seminari

Jornada cultural de solidaritat missionera, al santuari de Lluc

(Aportació de Cil Buele, desembre 2023)

1. DÈRIA D'ALGUNS AMICS DEL SEMINARI: L'XI DIADA CULTURAL A LLUC

Record perfectament una de les dèries que manté vives durant anys seguits qui s'exerceix com a president de l'Associació cultural Amics del Seminari de Mallorca, el bon amic santjoaner **Joan Barceló Matas**: celebrar la Diada cultural de l'any 2024 al Santuari marià de Lluc, fent-hi present el record solidari i agraït de missioneres i missioners de Mallorca.

Li ve de molt enrere. De resultes d'una proposta que neix a Pòrtol i que surt del cap de l'insigne portolà **Pere J. Amengual Bestard** abans que arribi l'any 2020.

Tos dos hi posen com a finalitat primordial recordar, fer present i agrair públicament la tasca missionera desplegada fora de les nostres illes per tants i tants d'illencs que han dedicat bona part de les seves vides a l'evangelització de pobles arreu del planeta.

D'això, Joan Barceló me'n parla per activa, per passiva i per perifràstica simple i composta: al grup de whatsapp de Companys de Seminari, a gairebé totes les seves intervencions públiques, personalment i directament a mi mateix: desitja **que la Diada cultural d'Amics del Seminari de l'any 2024 es faci a Lluc**. El considera el lloc més adient **per agrair la tasca missionera mallorquina desplegada arreu del món**.

Per sorpresa meva, l'any 2020 m'insisteix una vegada i una altra en el seu propòsit de publicar unes notes elaborades durant el meu darrer viatge transoceànic, perllongat una setantena de dies, recorrent la selva, la serra i la costa del Perú.

Aquell any, el dels dos vint seguits, mir d'elaborar cada dia una «mini-crònica peruana» que faig arribar per correu electrònic o per WhatsApp a les meves amistats mallorquines, entre les quals ell hi figura. Es veu que li entren per l'ull dret i, sempre que em contesta, em fa a saber que n'ha llegit el contingut escrit i n'ha visionat els vídeos:

«He llegit, he vist i escoltat les teves darreres peripècies al Perú. Vaig tenir la sort de poder seguir les interessants cròniques que escrivies dia a dia. Fins i tot vaig intentar viatjar virtualment i seguia les passes del teu itinerari amb una aplicació de tv-internet. Vaig aprendre moltes coses, fins i tot geografia» - em diu, pocs dies després del meu retorn precipitat a la Roqueta el 14 de març de l'any 2020, a l'inici de la pandèmia -.

Entre d'altres assumptes, m'hi afegeix i em diu:

«Havíem parlat amb alguns amics de fer una trobada per presentar les teves cròniques i retre merescut homenatge a tots els mallorquins/nes de la teva època al Perú... Crec que el teu treball té un gran valor i és un testimoni preciós del treball de l'església de Mallorca al Perú. Un estil literari que dóna goig, amb un vocabulari digne de menció...»

A finals del mes de juny, m'insisteix en el mateix:

«Voldríem recordar-te el nostre interès per conèixer més de prop les teves cròniques peruanes. Un treball literari social que consideram molt important. Ens agrada-ria poder escoltar la teva opinió. Com ho podríem fer per publicar les teves cròniques i una biografia? M'agradaria poder estudiar aquesta possibilitat per presentar-la als Amics. Podem deixar passar unes setmanes i posam fil a l'agulla».

Per si això no bastava, a principis del mes de juliol continua insistint-m'hi:

«Segueix la teva indicació en recordar-te el tema de les teves cròniques. Me varen agradar molt, en el fons i en la forma. Es podria enllestir una publicació?... La lletra escrita sempre perdura i és testimoni d'una època...»

Li dic que som de l'opinió que tots aquests escrits meus ja han estat publicats al meu blog. Qui vulgui accedir-hi, pot fer-ho directament. Però, amb tantes d'insistències, arrib a un punt en què ja no em queda més remei que haver-hi de fer cas.

La veritat és que en tenc poc més d'un centenar, de pàgines escrites, i de fotografies que consider les més representatives de cadascun dels territoris peruans recorreguts aquell any: la selva, la serra i la costa del Perú. Per això, retocant-ne dades, el que me'n surt, de tot plegat és un esborrany que arrepleg amb el títol «*Retorn al Perú-1-Barceló...*».

2. A LA RECERCA DE DADES MISSIONERES ILLENQUES

Tant el bon amic portolà **Pere J. Amengual** com jo mateix ens prenem amb molt d'interès la

iniciativa d'organitzar l'*XI Diada cultural a Lluc*, amb rerefons missioner. En el meu cas, pos fil a l'agulla i mir d'esbrinar quins són *els missioners i les missioneres que, sortint de Mallorca els darrers 200 anys (per arrodonir-n'hi dates), se'n van a treballar a terres llunyanes.*

Com a capellà diocesà, m'interessen primordialment les missions de Burundi i de Perú, a Àfrica i a Amèrica Llatina, els dos indrets on la diòcesi mallorquina com a tal s'afanya a col·laborar amb més intensitat durant dècades.

Però també m'interessa obtenir dades d'altres col·lectius, de seglars o laics, de religiosos i de religioses, amb els màxims responsables dels quals mir de contactar i que m'ajuden a fer-ne una llista considerable, després de posar-hi el límit temporal màxim dels darrers 200 anys (1824-2024).

Emprant fonts diverses(*), mir d'elaborar-ne una llista. En aquesta recopilació, sens dubte incompleta, hi apareixen **1.243 persones**, amb noms i llinatges: **472 dones**, i **771 homes**.

N'esbrin lloc i data de naixença, dades que arrib a obtenir d'una majoria considerable, si més no en relació amb l'any. Així i tot, de poc més d'un centenar no n'aconseguesc cap dada que s'hi relacioni (144).

Pel que fa al conjunt, veig que n'hi ha de gairebé tots els llogarets, pobles i ciutats de les Illes Balears i Pitiüses, com també individus que se'n van a missions des d'aquestes illes nostres, tot i haver-ne nascut fora: són religioses o religiosos que, pertanyents a congregacions illenques, neixen fora de les nostres illes.

1. Llocs de naixement de missioneres i missioners de les Illes Balears i Pitiüses (995):

- **EIVISSA (24)**: Eivissa (24)
- **MALLORCA (937)**: Alaró (5), Alcúdia (6), Algaida (4), Alqueria Blanca (5), Andratx (5), Ariany (20), Artà (23), Banyalbufar (3), Biniali (11), Biniamar (4), Binissalem (17), Búger (2), Bunyola (19), Caimari (4), Calonge (2), Calvià (1), Campanet (7), Campos (16), Capdepera (2), Cas Concos (4), Consell (4), Costitx (6), Deià (3), Els Llombards (1), Es Capdellà (1), Esporles (4), Estellencs (2), **Felanitx (62)**, Lloret (4), Lloseta (10), Llubí (19), Lluçmajor (20), **Manacor (94)**, Maria de la Salut (12), Marratxí (4), Montuïri (15), Muro (21), Orient (1), **Palma (237)**, Petra (13), Pina (3), Pollença (19), Porreres (26), Port de Sóller (1), Pòrtol (2), Puigpunyent (5), Randa (3), S'Alqueria Blanca (2), S'Horta (3), Sa Pobla (20), Sant Joan (11), Sant Llorenç des Cardassar (2), Santa Eugènia (11), Santa Margalida (10), Santa Maria del Camí (19), Santanyí (9), Selva (5), Sencelles (10), Ses Salines (8), Sineu (12), Sóller (29), Son Carrió (2), Son Mesquida (1), Son Servera (6), Valldemossa (2), Vilafranca (19).
- **MENORCA (34)**: Alaior (1), Ciutadella (3), Es Mercadal (1), Ferreries (6), Maó (9), Menorca (13), Sant Cristòfol (1)

2. Missioneres i missioners illencs, nascuts fora d'aquestes illes (102):

- **ANDALUSIA (15)**: Almeria (1), Cadis (1), Còrdova (3), Granada (4), Huelva (1), Jaén (3), Màlaga (2)
- **ARAGÓ (2)**: Terol (2)
- **CASTELLA (48)**: Albacete (3), Ciutat Reial (9), Conca (10), Madrid (7), Palència (1), Salamanca (2), Sòria (1), Toledo (13), Valladolid (1), Zamora (1)
- **CATALUNYA (14)**: Catalunya (4), Barcelona (8), Girona (1), Tarragona (1)
- **EUZKADI (1)**: Àlaba (1)
- **EXTREMADURA (4)**: Badajoz (3), Càceres (1)
- **GALÍCIA (5)**: Coruña (1), Pontevedra (4)
- **ITÀLIA (2)**: Perugia (1), Trevi (1)
- **LA RIOJA (1)**: Logronyo (1)
- **MÚRCIA (2)**: Esparragal (1), Múrcia (1)
- **NAVARRA (1)**: Artajona (1)
- **VALÈNCIA (7)**: Alacant (2), Castelló (1), València (4).

3. Més d'una seixantena de "congregacions"

Del recompte final que en faig (1.243), sobre la presència missionera illenca, en trec la conclusió que, durant els darrers 200 anys comptam amb dades més o manco completades de **469 dones** i **754 homes**.

S'hi inclouen no solament els qui pertanyen al clergat diocesà, sinó també missioneres i missioners que surten de Mallorca, membres de congregacions religioses que hi són arrelades.

D'un poc més d'una vintena (22), no arrib a obtenir dades suficients que em permetin de completar el nombre de **1.243**.

En conjunt, són membres de col·lectius que, seleccionats per «congregacions», masculines o femenines, ens donen com a resultat **64**, amb major o menor participació numèrica dins cadascuna d'elles: femenines (**35**), masculines (**25**) i mixtes (**4**).

- **Agustines.** Germanes de l'Empar Terciàries de Sant Agustí (32 D)
- **Agustins.** Orde dels Frares Agustins (2 H)
- **Anunciates** (1 D)
- **Assumpció.** Germanetes de l'Assumpció (1 D)
- **Caputxins.** Framenors Caputxins (3 H)
- **Carmelites.** Germanes Carmelites de la Caritat (2 D)
- **Carmelites.** Orde dels Carmelites Descalços (3 H)
- **Claretians.** Missioners Fills del Cor Immaculat de Maria (3 H)
- **Combonianes.** Missioneres Combonianes del Sagrat Cor (2 D)
- **Combonians.** Missioners Combonians del Cor de Jesús (1 H)
- **Concepcionistes.** Missioneres Immaculada Concepció de la Benaurada Verge Maria (7 D)
- **Consolació.** Germanes de la Consolació (3 D)
- **Diocesans.** Capellans seculars incardinats en la diòcesi de Mallorca (244 H)
- **Dominics.** Orde dels Predicadors (8 H)
- **Dominiques.** Congregació romana de Sant Domènec (4 D)
- **Escolàpies.** Religioses Filles de Maria de les Escoles Pies (1 D)
- **Escolapis.** Clergues regulars pobres de la Mare de Déu de les Escoles Pies (1 H)
- **F. Caritat.** Filles de la Caritat de Sant Vicenç de Paül (12 D)
- **Focolars.** Moviment dels Focolars o Obra de Maria (2 H)
- **Franciscanes.** Germanes Franciscanes Filles de la Misericòrdia (86 D)
- **Franciscanes MMA.** Franciscanes Missioneres de Maria Auxiliadora (10 D)
- **G. Caritat.** Germanes de la Caritat de Sant Vicenç de Paül (70 D)
- **Germanes de la Caritat de Sta Aina** (1 D)
- **G. Pobres.** Congregació Germanetes dels Pobres (13 D)
- **GMMSSC.** Germanes Missioneres dels Sagrats Cors de Jesús i de Maria (17 D)
- **IMC.** Institut Missions de la Consolata (1 D)
- **IMS.** Institut de Missioneres Seglars (3 D)
- **ITPP.** Institució Teresiana Pedro Poveda (1 D)
- **Jesuïtes.** Orde la Companyia de Jesús (122 H)
- **La Salle.** Germans de les Escoles Cristianes (6 H)
- **LC.** Legionaris de Crist (1 H)
- **Marianistes.** Companyia de Maria (1 H)

- **MC Jesús.** Missioneres de Crist Jesús (13 D)
- **Mercedaris.** Orde de la Benaurada Verge de la Mercè (2 H)
- **Missioneres de la Immaculada Concepció** (1 D)
- **Missioneres Franciscanes de Maria** (1 D)
- **Missioners del Verb Diví** (1 H)
- **MI. Missioneres i missioners Idents** (4 D - 1H)
- **MSSCC.** Missioners dels Sagrats Cors de Jesús i de Maria (66 H)
- **Oblates.** Germanes Oblates del Santíssim Redemptor (2 D)
- **OCSHA.** Obra de Cooperació Sacerdotal Hispano Americana (1 H)
- **OFM.** Orde dels Frares Menors (3 H)
- **Opus Dei.** Prelatura de la Santa Creu i Opus Dei (2 H)
- **Orde dels Frares Menors** (3 H)
- **Pares Blancs.** Missioners d'Àfrica (3 H)
- **Paüls.** Congregació de la Missió (63 H)
- **Puresa Maria.** Religioses de la Puresa de Maria Santíssima (34 D)
- **Reparadores.** Germanes de l'Adoració Reparadora (3 D)
- **RSSCC.** Religioses dels Sagrats Cors (10 D)
- **Saleses.** Monges de l'Orde la Visitació de Santa Maria (Visitandines) (3 D)
- **Salesianes.** Filles de Maria Auxiliadora, Institut de les Salesianes (2 D)
- **Salesians.** Societat Salesiana de Don Bosco (1 H)
- **SCJ.** Societat Sagrat Cor de Jesús (1 D)
- **Seglars.** Cooperants laics (34 D – 45 H)
- **SJD.** Germans de Sant Joan de Déu (3 H)
- **Servents de Maria** (2 D)
- **Servents de Jesús** (2 D + 1H =3)
- **Teatines.** Congregació de Religioses Teatines de la Immaculada Concepció (4 D)
- **Teatins.** Clergues Regulars (56 H)
- **Teresianes.** Congregació de Religioses Teresianes (4 D)
- **TOR.** Pares Franciscans del Tercer Orde Regular (109 H)
- **Trinitàries.** Congregació mallorquina de Religioses Terciàries de la Santíssima Trinitat (50 D)
- **Verbum Dei.** Fraternitat Missionera «Verbum Dei» (40 D – 5 H)
- **Xaverianes.** Institució Xaveriana (1 D).

Gràficament s'hi poden veure les 10 congregacions religioses amb més membres que participen en la tasca missionera: Clergat diocesà (244 h), Jesuïtes (122 h), Franciscans del TOR (109 h), Franciscanes (86 d), Germanes de la Caritat (70 d), MSSCC (66 h), Paüls (63 h), Teatins (56 h), Trinitàries (50 d), i Agustines (32 d).

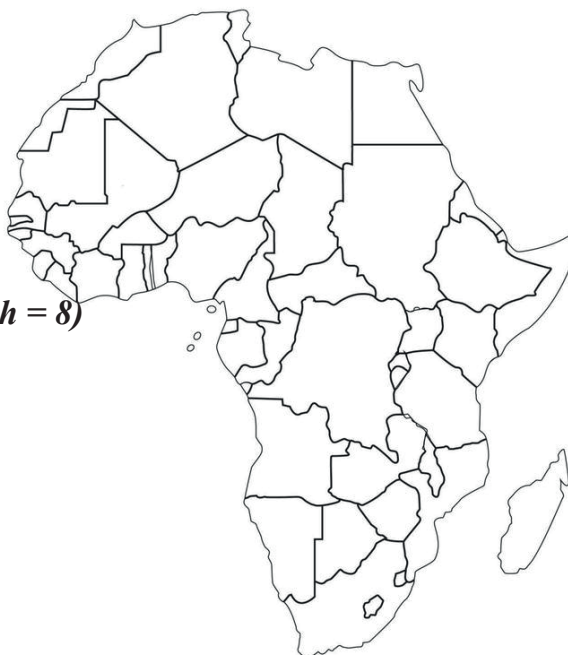
4. Països de missió

Els països on s'adrecen a fer-hi tasques d'evangelització són tan diversos que arriben a cobrir pràcticament tots els cinc continents: Amèrica Llatina (918 persones), Àfrica (124), Amèrica del Nord (90), Àsia (99), Europa (9) i Oceania (2). En alguns casos (34), no n'arrib a saber el lloc de missió on van a treballar.

Mirant-ho més detalladament, es pot veure que, en alguns casos, es tracta de persones que, durant algun temps, s'han fet presents en indrets diversos.

A ÀFRICA (124):

- Algèria (1 d + 3 h = 4)*
- Alt Volta (2 d)*
- Benín (3 d + 1 h = 4)*
- Burundi (21 d + 41 h = 62)*
- Camerun (2 d + 1 h = 3)*
- Congo (11 d + 3 h = 14)*
- Egipte (1 d)*
- Ghana (1 d + 1 h = 2)*
- Guinea Equatorial (5 d + 3 h = 8)*
- Kenya (1 h)*
- Libia (1 d)*
- Madagascar (1 d)*
- Moçambic (2 d + 1 h = 3)*
- Rwanda (5 d + 7 h = 12)*
- Senegal (1 h)*
- Sierra Leone (1 h)*
- Sud-àfrica (1 h)*
- Togo (1 d)*
- Txad (1 d + 1 h = 2)*

A AMÈRICA DEL NORD (90):

- Canadà (1 h)*
- Estats Units (11 d + 78 h = 89)*

A AMÈRICA LLATINA (918):

- Argentina (9 d + 140 h = 149)*
- Bolívia (39 d + 17 h = 56)*
- Brasil (6 d + 22 h = 28)*
- Colòmbia (23 d + 8 h = 31)*
- Costa Rica (1 d)*
- Cuba (2 d + 14 h = 16)*
- El Salvador (1 h)*
- Equador (4 d + 6 h = 10)*
- Guatemala (2 d + 1 h = 3)*
- Hondures (15 d + 26 h = 41)*
- Mèxic (16 d + 36 h = 52)*
- Nicaragua (15 d)*
- Panamà (2 d)*
- Paraguai (1 d + 10 h = 11)*
- Perú (181 d + 165 h = 346)*
- Puerto Rico (13 d + 45 h = 58)*
- República Dominicana (17 d + 17 h = 34)*
- Uruguai (7 h)*

Veneçuela (9 d + 2 h = 11)

Xile (10 d + 21 h = 31)

A ÀSIA (99):

Austràlia (2 d)

Cambodja (1 h)

Filipines (3 d + 37 h = 40)

Hong Kong (2 d + 1 h = 3)

Índia (8 d + 11 h = 19)

Japó (3 h)

Líban (1 d)

Malàisia (1 d)

Pakistan (1 h)

Xina (1 h)

A EUROPA (9):

Anglaterra (2 d)

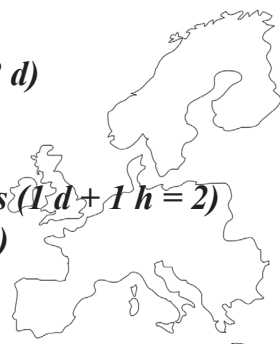
Irlanda (1 d)

Itàlia (1 d)

Països Baixos (1 d + 1 h = 2)

Portugal (2 d)

Turquia (1 h)

A OCEANIA (2):

Illes Carolines (2 h)

5. Fonts consultades (*)

El mes de setembre de 2023, tot d'una que decidim el dia i l'hora de la celebració de l'**XI Diada cultural d'Amics del Seminari de Mallorca al Santuari marià de Lluç**, redact un escrit que tramet a cadascuna de les congregacions religioses mallorquines sobre aquest esdeveniment.

Inform que cada any organitzam una Diada cultural en un indret diferent de la nostra illa (Manacor, Petra, Pollença, Palma, Valldemossa, Campanet, Lluçmajor, Sant Joan, Inca i Felanitx), i que, per a l'any que ve, tenim pensat d'organitzar-ne l'**XI Diada cultural**, a Lluç.

La volem dedicar a «missioneres i missioners de Mallorca» que s'han afanyat a evangelitzar indrets tan diversos d'aquest planeta nostre.

Per això mateix, ens agradaria comptar amb la presència física i espiritual de membres de la Congregació respectiva en algun moment de la jornada i en algunes de les activitats que feim comptes d'organitzar al Santuari de Lluç **dissabte 11 de maig de 2024**, amb la presència anunciada del bisbe de la diòcesi monsenyor **Sebastià Taltavull i Anglada**.

Hi faig avinent aquesta primera nota informativa, a l'espera i amb el desig de continuar informant-ne més detalladament i concreta, a mida que anem avançant en el temps.

Fins aleshores només puc arreplegar i oferir les dades personals que adjunt a cada carta, sobre la labor desplegada per cada congregació. Sé que són incompletes i m'agradaria fer-ne una relació que recollís les que hi manquen, referides als darrers 200 anys (1924-2024).

Els dic que m'indiquin quan, on i com puc aconseguir-ho.

És clar que tenim molt de temps per davant. Però m'agradaria enllestir-ho com més aviat millor. Per això, qued a la seva disposició, i ben agraït a l'atenció que vulguin dispensar-me, com a vocal de la Junta Directiva de l'Associació Cultural Amics del Seminari de Mallorca.

Amb text idèntic, consider oportú informar-ne alguna de les persones que m'hi poden ajudar, a les quals no puc deixar de manifestar el meu agraïment profund, per la seva bona acollida i la col·laboració dispensada:

Sor **Serafina Vilanova Bisquera**, i Sor **Martina Moncadas Adela**, superiora general de les Agustines.

Pel que fa als clergues diocesans, monsenyor **Sebastià Taltavull i Anglada**, bisbe de la Diòcesi; mossèn **Marià Gastalver Martín**, prior del Santuari de Lluc; i mossèn **Bartomeu Suau Mayol**, antic delegat diocesà de Missions.

Sor **Catalina Rosselló Rigo**, secretària general de les Franciscanes, i **Rafel Mas Tous** que hi col·labora, com també mossèn **Antoni Bauzà Mas**.

Fr. **Manuel Romero**, Fr. **Nicolau Sastre**, prior del convent de Sant Francesc de Ciutat, i **Gabriel Ferrer Llabrés** ex pare provincial dels Franciscans del TOR.

Sor **Maria Llull Jaume** i Sor **Antònia Sastre Florit**, antiga delegada diocesana de Missions i actual superiora general de les Germanes de la Caritat.

P. **Nicolau Pons i Llinàs**, del convent de Monti-Sion dels Jesuïtes.

P. **Josep Amengual i Batle**, missioner dels Sagrats Cors.

Sor **Joana Vaquer Homar** i Sor **Teresa Cànaves Pallicer**, missioneres dels Sagrats Cors.

Sor **Francisca Berga**, vicària i secretària general de les Trinitàries.

Anita Moranta Juan, missionera del Verbum Dei.

A més de tots aquests contactes mantenguts per correu electrònic o via whatsapp, i d'altres entrevistes personals i directes que realitz amb persones que han treballat a «països de missió», de les quals en puc extraure moltes dades concretes, em sembla oportú, també, consultar algunes *altres fonts, escrites*, que aconseguisc de tenir al meu abast i consultar.

Vet ací, doncs totes aquestes fonts d'informació que em permeten d'obtenir les dades que s'hi relacionen:

- **CLLM**. Cooperant social a Colòmbia durant una desena d'anys seguits, la muller **Catalina Llabrés Malondra**, m'ajuda a copsar millor la presència de l'Institut de Missioneres Seglars que, des de Mallorca estant, s'afanyen a col·laborar amb Amèrica Llatina, vivint situacions de lluita per una societat més igualitària.

- **COM 52-53** Revista Comunicació CETEM: Mallorca a Burundi – 25 anys de presència evangelitzadora (1987)

- **COM 127**. Revista Comunicació CETEM: 50 anys de Mallorca Missionera (2012) - PFT **Pere Fiol Tornila**

- **DELEGACIÓ DIOCESANA DE MISSIONS** (Mallorca, 2023). Llistes de missioneres i missioners de Mallorca que s'han fet presents a altres països, confeccio-

nades al llarg dels anys pels responsables diversos que han estat al front de la Delegació. **Cati Albertí Victory**

- **EMA.** Església Mallorquina a Amèrica, estudi detallat de **Pere Fiol Tornila** sobre la presència de missioneres i missioners mallorquins a Amèrica Llatina al llarg de la història.

- **GMA.** Informació recaptada directament del porrerenc **Guillem Morlà Adrover**, qui m'aporta dades personals seves i d'altres individus que, com ell mateix, han treballat un temps al Perú. Em resulten particularment significatives les que em passa sobre centres de missioneres i de missioners de l'Institut Verbum Dei a Mallorca (Establiments, Palma, Santa Margalida), com també a Madrid.

- **GMCB.** Guia dels Missioners de Catalunya i Balears. Llibre de 204 pàgines editat a Barcelona per les Delegacions Diocesanes de Missions de Catalunya i Balears el mes de desembre de 1982, amb una Taula que conté: Presentació, Les nostres Esglésies missioneres com sempre, Introducció, Àfrica, Amèrica, Àsia, Oceania i Índex de persones. Obra cedida generosament per **Bartomeu Suau Mayol**.

- **HTTPS Presbiterologi.** A la pàgina Web del Bisbat de Mallorca, gràcies a la labor ingent desplegada sobretot per **Pere Fiol Tornila** i **Joan Parets Serra**, entre d'altres, consult el Presbiterologi on apareixen algunes dades biogràfiques sobre tots i cadascun dels preveres adscrits a la diòcesi mallorquina, figurant-hi, quan s'escau, la tasca missionera desplegada.

- **JAB.** MMSSCC. Per a elaborar la llista de pares missioners dels Sagrats Cors de Jesús i de Maria que, des de Mallorca, han estat destinats a la missió exterior, m'és de gran utilitat el conjunt de dades que em passa el P. **Josep Amengual Batle**.

- **JMAM.** A més de consultar «Los Jesuítas de Montesión (s XIX)», llibre que l'any 2010 publica el P. Nicolau Pons Llinàs, S.J., en recapt informació directa a Montí-Sion de Palma, en trobades mantengudes amb l'autor, qui molt amablement me'n passa dades. També em lliura un exemplar d'un altre llibre seu «Jesuïtes mallorquins arreu del món s XVI a XX».

- **JOA.** Via whatsapp deman i obtenc la informació detallada que em facilita el missioner felanitxer, capellà diocesà mallorquí que duu dècades de presència activa al Burundi, **Jaume Obrador Adrover**. En bon dia del DOMUND 2023 en fa el gran i bon regal d'un escrit seu que m'ajuda a completar dades relacionades amb la presència missionera mallorquina al Burundi.

- **OMP.** Obras Misionales Pontificias. Aconseguec de tenir accés a la base de dades oficial de les Obres Missionals Pontificies, amb seu central a Madrid, on apareixen al detall tots i cadascun dels missioners i missioneres que, des d'Espanya estant, es fan presents a altres indrets del planeta.

- **PMAB.** Presència mallorquina a Burundi. Consult les publicacions que s'hi relacionen, elaborades per missioners mallorquins a l'Àfrica Central, com és el cas de **Sebastià Salom Mas** o **Joan Perelló Sansó**.

- **PMM.** Uns altres dels companys missioners mallorquins que em passen informació directa i detallada sobre la presència mallorquina a Burundi són **Pere Mascaró Munar**, **Bartomeu Lluís Barceló Nadal**, **Jaume Mas Julià**.

- **REP I.M.S.** A l'hora d'obtenir dades fefaents sobre la presència missionera de membres pertanyents a l'Institut de Missioneres Seglars, em serveixen ben molt les aportacions valuoses de qui coneix molt bé la institució: **Maria Salleras Juan**.

- **RES.** *Saleses.* De la mateixa manera que també m'informa sobre la presència

de les monges Saleses al Burundi, diòcesi de Gitega on obren un convent de monges tancades, les Visitandines.

- **RMOD.** A nombrosos números de la Revista Modèlics apareixen aportacions valuoses que em permeten d'accedir a dades recollides, sobretot, a: Revista Modèlics 53, pàg. 55-56 i pàg. 78; Revista Modèlics 57, pàg. 52.

- **SECRE FRA.** De la Secretaria de les Franciscanes, rep la col·laboració que em permet de completar dades sobre les Franciscanes mallorquines que han anat a missions. M'hi ajuden ben molt **Rafel Mas** i **Catalina Rosselló**.

- **SMC.** El llibre que **Bernat Martorell Nicolau** publica l'any 1992, «Siguiendo mi camino», em serveix per ampliar coneixements concrets sobre la presència mallorquina de missioneres i missioners al Perú.

- **TC GMMSSC.** La missionera pollencina **Teresa Cànaves Pallicer** em passa una llista molt ben detallada de les Germanes Missioneres dels Sagrats Cors que treballen a Rwanda.

- **TOR.** Gràcies a les indicacions del bon amic **Gabriel Ferrer Llabrés**, puc atansar-me més fàcilment al pare provincial dels Franciscans del Tercer Orde, el P. **Manolo Romero**, qui em facilita dades que em permeten de completar-ne les que ja he confeccionat inicialment sobre frares TOR destinats a Perú.

- **TSUAU.** Qui fou missioner al Burundi i posteriorment delegat diocesà de Missions, **Bartomeu Suau Mayol**, m'enriqueix amb aportacions, llibres, revistes i escrits relacionats amb la presència missionera de Mallorca a l'Àfrica Central, concretament al Burundi.

- **VIL G. Caritat.** A l'hora d'obtenir dades sobre les Germanes de la Caritat que han treballat a missions, em resulta molt valuosa la informació que em fa arribar la comunitat de Vilafranca de Bonany, a través de Sor **Maria Llull Jaume**.

He de reconèixer que, sense les aportacions d'aquestes persones i de les comunitats religioses respectives, no m'hagués estat possible arribar a confeccionar una base de dades tan documentada com aquesta que em fa goig d'oferir, amb motiu de la celebració de l'**XI Diada cultural dels Amics del Seminari de Mallorca al Santuari de Lluc**, programada per al dissabte 11 de maig de 2024.

6. Tot recordant Joan Barceló

Quan public uns vídeos al meu canal de youtube amb motiu del 53è aniversari de la nostra ordenació sacerdotal, <https://youtu.be/Iegn3F2x4Uk>, tot recordant altres commemoracions d'aquell 16 de juny de 1968, amb la resta de companys capellans mallorquins, el president santjoaner **Joan Barceló** torna a comunicar-se amb mi de bell nou (27/6/21, 20:43):

«Molt bé, benvolgut Cil per aquestes interessants imatges que gràcies a tu hem pogut gaudir tots els que estimam i valoram l'obra de Mallorca missionera. La presència d'aquests vídeos ens recorden un magnífic treball. Gràcies, Cil per aquest testimoni de gratitud. Estarem en deute amb el col·lectiu d'homes i dones.»

Arribat el darrer Nadal que passam plegats, l'any 2021, el seu darrer missatge, on el veig «fascinat enormement» per la presència mallorquina a l'Àfrica negra https://youtu.be/WHq_tuKckSk, m'arriba al fons de l'ànima (25/12/21, 19:28):

«Enhorabona, amic Cil Buele, pel teu testimoni. El nostre agraïment per donar a conèixer el nin Jesús, ara fa cinquanta anys, en el cor de l'Àfrica. És un goig poder recordar tot el bé que feres als nostres germans. Avui, dia de Nadal és un bon moment per demostrar-vos gratitud. El Nadal cristià ha ajudat molt a la humanitat i que sigui per molts anys. Una abraçada d'agraïment per a tots els missioners/eres que ajudaren llavors i ajuden avui a donar a conèixer el nin Jesús i el seu missatge. Estimar no ha passat de moda. Perdura fresc el misteri de Nadal. Per a tots els Amics i llurs famílies que escampen l'estimació pel món, sense esperar recompensa, després Déu farà el que trobarà. Que l'alegria del sentit del Nadal cristià duri tot l'any. Que l'escalfor del vent de l'amistat mantengui encès el caliu de la bondat i de l'estimació. J.Barceló.»

Joan Barceló i Matas, el president de la nostra Associació cultural Amics del Seminari de Mallorca, moriria, de manera corprenent, al cap de poques setmanes.

Així ens ho comunica el seu fill Joan el mateix dia (28/1/22, 9:20):

«Bon dia, som en Joan, fill d'en Joan Barceló. Amb profunda tristesa vos he de comunicar que mon pare ens ha deixat aquesta matinada. Va ser una bona persona que va viure honestament i se n'ha anat sense patir. Sé la profunda estimació que mon pare vos professava, a vosaltres, els amics corals de Seminari, i vos vull manifestar un gran agraïment, en nom propi i de la família, per tota l'atenció i amistat que heu tengut cap a ell en vida, i en aquestes hores difícils. Que descansi en pau i que el vegem en el cel.»

Mitja hora més tard, ens n'arriba la darrera (28/1/22, 9:56):

«Vos comunic q Joan Barceló ha mort aquesta matinada. El vetlatori serà avui de les 15 a les 17 hores al cementiri de Sant Joan. Les exèquies se celebraran a les 17 hores. El cementiri està devora el Santuari de Consolació. El funeral serà dilluns a les 8 del vespre a l'església Parroquial de Sant Joan. Que en pau descansi!»

Ho desig de tot cor: que en Joan Barceló i Matas descansi en pau!

També desig de tot cor que nosaltres, encara que ell no sigui de cos present aquí on som ara, puguem dur a terme aquesta dèria seva compartida, de celebrar l'**XI Diada missionera d'Amics del Seminari 2024, a Lluc**: Dissabte, 11 de maig de 2024.

Bones Festes de Nadal i de Cap d'Any!
Cecili Buele Ramis, 19 de desembre de 2023

A Burundi:

*del santamarier Miquel Parets (1961),
al felanitxer Jaume Obrador (2024).*

Més de 6 dècades de presència missionera de la diòcesi mallorquina al Burundi, amb algunes etapes breus d'interrupcions, forçades per circumstàncies polítiques governamentals adverses, porten a mantenir-hi lligams que refermen la nostra relació, de per vida, entre Mallorca i Burundi.

Aquest país petit de l'Àfrica Central, veï de Rwanda, República Democràtica del Congo i Tanzània, amb dades recollides l'any 1971, quan m'hi faig present com a missioner mallorquí, està constituït

aleshores per uns 3 milions d'habitants (85% bahutu, 14% batutsi i 1% batwa). L'any 2021 rondinegen els 12 milions i mig, segons dades oficials.

Es tracta d'una població majoritàriament catòlica, amb presències minoritàries d'altres confessions religioses.

Tenc oportunitat de veure i de viure de prop els inicis de la presència missionera de capellans mallorquins al Burundi, amb el santamarier **Miquel Parets Serra**, com a capdavanter; i també, pràcticament, el final cantat d'una col·laboració eclesiàstica, entre el clergat diocesà de Mallorca i el Burundi, amb la presència actual, única i singular, del felanitxer mossèn **Jaume Obrador Adrover**, amb qui tenc per costum de comunicar-me via whatsapp. Sortosament!

Miquel Parets Serra, capdavanter i iniciador, a la diòcesi de Gitega

En Miquel (*Santa Maria, 07-05-1932, + Lima, Perú, 30-05-2016) és el primer sacerdot diocesà que posa peu fiter al Burundi. Ho fa l'any 1961, als 29 anys d'edat.

Arran de la carta encíclica «Fidei Donum» del papa Pius XII (21 d'abril de 1957), sobre «les missions especialment a Àfrica», l'encara seminarista Miquel Parets ja s'hi mostra totalment favorable i s'ofereix perquè l'autoritzin a partir cap al continent africà.

Manté unes ganes enormes de posar-se al servei dels bisbes del Burundi, durant un temps limitat, com assenyala per als sacerdots diocesans l'encíclica papal. S'ofereix voluntàriament a prestar-hi un servei, amb ganes d'«introduir-hi formes noves i més especialitzades del ministeri

sacerdotal, i per donar una mà al clergat natiu en tasques d'ensenyament que aquest no pot atendre».

Però se n'ha d'aguantar les ganes. No se n'hi pot anar quan vol, sinó a finals de l'any 1961, quatre anys després d'haver estat ordenat prevere el 21 de desembre de 1957.

Durant aquests anys insisteix moltíssim davant del bisbe Enciso, qui li posa moltes pegues i traves per enviar-lo a Àfrica. Abans, el destina com a auxiliar del Secretariat Diocesà de Missions que dirigeix el P. Fayos, S.J. (1958-1960), i, després, el nomena vicari «in capite» del Port d'Alcúdia. Finalment, li atorga el permís per anar al Burundi tan anhelat.

Miquel Parets es converteix en el primer capellà diocesà de Mallorca que, després de mantenir contacte amb els mallorquins **Jaume Moragues d'Olesa** (Pare Blanc) i alguns Pares Teatins de Catalunya i Balears, com el vilafranquer P. **Guillem Estrany Garí**, el mes de setembre de 1961 arriba al Burundi.

Treballa a les missions de Nyabikere i Nyabiraba, 2 parròquies de la diòcesi de Gitega.

Nyabiraba i Nyabikere (1961-1967). Gitongo (1967-1973). Bujumbura (1973-1977). Muyinga (1978). Gitaramuka (1986-1990) i Tanzània (1993-1997) serien els noms dels indrets africans on Miquel Parets desplegaria la seva tasca missionera durant més trenta anys seguits (amb algunes interrupcions tan involuntàries com indesitjables...)

Abans que s'iniciïn les sessions del concili Vaticà II (1962-1965), en Miquel ja s'afanya a introduir maneres noves de dur a terme la tasca pastoral al Burundi.

Posteriorment, arriba a comptar amb la col·laboració d'altres preveres mallorquins que també s'hi apunten, després de la visita que Miquel Parets fa a Mallorca, acompanyant el bisbe auxiliar de Gitega, monsenyor Nestor Bihonda (desembre 1965).

L'aleshores bisbe de Mallorca, monsenyor Rafael Álvarez Lara, accepta de col·laborar amb Burundi de manera continuada i també proposa a les Monges de la Visitació (Saleses) la fundació d'un monestir a la ciutat de Gitega.

MISSIONS

Parròquia de Nyabiraba

El 23 de febrer de 1966 surt de Mallorca cap al Burundi el primer grup de tres preveres, aollits pels Pares Teatins a la parròquia de Nyabiraba, dins la diòcesi de Gitega, són: **Jaume Amengual Pizà**, **Jaume Vives Canyelles** i **Bartomeu Suau Mayol**.

Un segon grup ho fa el 5 de setembre del mateix any 1966: **Gabriel Amengual Coll**, **Jaume Obrador Soler** i **Jaume Canyelles Llompert**. Ja són 8 els preveres mallorquins al Burundi.

El mes de gener de 1967 hi arriba el primer grup de monges saleses: **Maria Gertrudis Fuertes**, superiora de Palma, i **Maria Magdalena Mir Marcó**. S'instal·len a Kibumbu.

MISSIONS

Parròquia de Gitongo

L'arquebisbe de Gitega, monsenyor Antoine-Hubert Grauls, un belga Pare Blanc que el 16 d'octubre de 1967, des de Brussel·les estant, presentaria la renúncia per malaltia, el mes d'octubre de 1966 ofereix a la diòcesi mallorquina la parròquia de Gitongo com a camp de treball, amb uns 50.000 habitants. Néstor Bihonda n'és el bisbe auxiliar.

Hi van a treballar Miquel Parets, Jaume Amengual, Jaume Vives i Gabriel Amengual.

Jaume Obrador i Jaume Canyelles passen a la parròquia de Nyabiraba, amb els Pares Teatins.

Bartomeu Suau se'n va a Kibumbu, ajudant en la fundació de les Monges Saleses.

De bon començament, la cooperació mallorquina a l'àmbit de la salut es veu enfortida amb la presència i les actuacions quirúrgiques del traumatòleg mallorquí, el doctor **Eduard Jordà López** (Palma, 1928-2016), amb gent d'aquelles contrades.

Molt amic de Miquel Parets, si no el primer, s'esdevé un dels primers laics mallorquins que, de manera totalment desinteressada i gratuïta, arriba a salvar moltes vides humanes i a enfortir relacions cíviques entre Mallorca i Burundi de forma admirable i inoblidable.

El 6 de desembre de 1967 arriben al país centreafricà **Josep A. Fuster Segura** i **Antoni Perelló Nebot**. En completen així la catorzena.

Parròquia de Bugenyuzi

El 1968 el bisbe de Gitega assigna als mallorquins la missió de Bugenyuzi, amb uns 36.000 habitants. Els primers mallorquins que hi treballen són Jaume Vives i Jaume Obrador, al costat del P. Jost (Pare Blanc, gran amic dels mallorquins i gran caçador de daines, que no tenc el gust ni l'ocasió sortosa de conèixer).

Aquell any de 1968, coincidint el de la meva ordenació sacerdotal amb el nomenament de monsenyor Andereya Makarakiza com arquebisbe de Gitega, es consoliden les relacions entre les dues esglésies germanes, la de Burundi i la de Mallorca.

El mes de juliol s'hi fa present el delegat diocesà de Missions, mossèn **Josep Estelrich Costa**, acompanyat del doctor **Josep M. Sevilla Marcos** i del cooperant **Cristòfol Gual**.

És llavors quan neix la idea de promoure a la diòcesi la jornada de **Mallorca Missionera**. Volen establir un pla de necessitats per tal d'aconseguir que totes dues missions mallorquines estiguin ben ateses, tant personalment com materialment i econòmica.

I també la iniciativa de trobar-se quinzenalment la desena de mallorquins que hi són presents, per revisar tasques realitzades, estudiar problemàtiques sorgides i aprofundir en línies pastorals a seguir.

L'arribada de més missioners mallorquins, sacerdots diocesans, s'incrementa amb el pas del temps, amb tongades successives, que responen, d'una banda, a la invitació papal que fa pública la carta encíclica **«Fidei donum»**, i, de l'altra, a la convidada episcopal del bisbe Enciso, que pren la decisió de crear l'Institut Apostòlic Juníper Serra, amb la finalitat de preparar sacerdots diocesans per anar a evangelitzar Amèrica Llatina i, de rebot, també Àfrica.

La llista missionera al Burundi va augmentant. El mes d'agost de 1969 **Sebastià Saloom Mas** i **Jaume Ribas Molinas** superen la dotzena i mitja. La col·laboració del jove seglar mallorquí **Josep Ordinas Pizà** fa que siguin vint.

L'agost de 1970, amb **Miquel Gual Tortella** i **Joan Servera Terrassa**, ja són vint-i-dos.

Pel desembre de 1971 **Guillem Miralles Cardell**, **Alfred Miralles Lozano** i jo mateix, ens hi presentam tots tres. Amb això, aconseguim que es facin presents a Burundi vint-i-cinc mallorquins.

No tots hi som al mateix temps, ni ens hi trobam de cos present, allà. En etapes successives van retornant a Mallorca les fornades de missioners que ja han complit amb el compromís de romandre al servei del Burundi durant cinc anys. O també que hi tornen, en haver-hi fet la feina encomanada. Fins i tot alguns s'hi arriben a fer presents més d'una vegada.

L'any 1972, per a mi, és l'any més horrorós que he viscut mai en la meua vida. Els esdeveniments polítics produïts al Burundi provoquen la mort de més de tres-centes mil persones, en poques setmanes. Totes les víctimes pertanyen a l'ètnia dels bahutu.

MISSIONS

Germanes de la Caritat

Just un any després de l'inici d'aquelles matances humanes, el 21 de maig de 1973 arriben al Burundi les tres primeres Germanes de la Caritat mallorquines: **Josefina Bujosa Sanchiz, Joana Santandreu Sureda i Rosa Escudero Sevilla**. Mesos després, hi arriben **Ascensió Laserna Pèrez**, acompanyada dels preveres mallorquins **Julià Cifre Vanrell i Antoni Mas Colom**.

Entre monges i capellans, superam la xifra de la trentena de presències al Burundi provinents de Mallorca, i encetam una etapa nova, totalment distinta a l'anterior.

Molt més humanitzada i enriquidora.

MISSIONS

Parròquia de Nyabiraba, altra volta

L'any 1973 els Pares Teatins deixen la parròquia de Nyabiraba, i els mallorquins hi tornam: Jaume Ribas, Miquel Gual i Cecili Buele. També és l'any en què el bisbe de Mallorca, **Teodor Úbeda Gramaje**, visita Burundi per primera vegada. L'any en què Miquel Parets és expulsat de la província de Gitega i se n'ha d'anar a treballar a Bujumbura, la capital del país, on el seu treball catequètic i litúrgic troba més camp i més bona difusió.

La situació dramàtica que viu el país, des de l'any 1972, no n'estronca l'arribada missionera mallorquina al Burundi:

L'any 1974, **Joan Perelló Sansó i Bartomeu Barceló Nadal** s'incorporen a la tasca d'Àfrica, juntament amb dos seglars: **Andreu Forteza Gelabert** i la infermera **M. Lluïsa Caragol Urgelles**.

Les presències al Burundi provinents de Mallorca arriben a ser-ne trenta-sis.

L'any 1975, les Germanes de la Caritat **Isabel Caimari Matas i Aina Ferrà Fluxà**, se'n van cap a Burundi i Jaume Amengual Pizà també se n'hi torna, des de Mallorca estant.

El 26 d'agost de 1976 **Jaume Mas Julià**. L'agost de 1977 **Marilén Martínez Bonafè**, Germana de la Caritat (el mateix any en què deixam la parròquia de Nyabiraba, 16 anys després d'haver-hi anat Miquel Parets). L'any 1978 **Miquel Monroig Mestre**, a la parròquia de Gitongo. El 25 d'agost de 1978, **Llorenç Riera Martí** i les Germanes de la Caritat **Margalida Jordà Munar i Catalina Alcover Andreu**. El mes d'octubre de 1979, **Francesc Munar Servera**. El setembre de 1981, **Antònia Valriu Mulet** Germana de la Caritat. El setembre de 1983 **Jaume Obrador Adrover i Carme Cerrón Donoso** Germana de la Caritat. L'agost de 1984 **Margalida Abraham Ferriol** Germana de la Caritat. I el 25 de novembre de 1984 és **Pere Barceló Rigo** qui se'n va a treballar al Burundi.

Miquel Parets, qui l'any 1978 treballa en la diòcesi de Muyinga, com a delegat diocesà de Catequesi, aquell mateix any és expulsat del país, juntament amb 60 missioners.

MISSIONS

Col·laboració mallorquina interrompuda..., i restablerta

L'any 1985, la duresa del Govern burundès respecte de l'Església catòlica es fa més evident que mai, amb expulsions directes de missioners, o en la no renovació del visat de permanència que han de demanar anualment i que se'ls denega.

El mes de febrer de l'any 1986, el bisbe Teodor Úbeda i el delegat diocesà de Missions, Bartomeu Suau Mayol, reten visita a l'arquebisbe de Gitega, Mons. Joaquim Ruhuna, i als dos capellans mallorquins que queden a la parròquia de Gitongo. Conjuntament prenen la decisió d'interrompre el compromís de col·laboració de la diòcesi de Mallorca amb l'arxidiòcesi de Gitega.

Amb una situació política que no permet l'entrada a Burundi de missioners nous, Jaume Mas i Pere Barceló deixen la parròquia de Gitongo i, de fet, s'acaba així la primera etapa d'una presència de Mallorca Missionera a Burundi, el 9 d'agost de 1986.

Total, gairebé vint-i-cinc anys ininterromputs, de presència missionera mallorquina a les parròquies de Nyabikere, Nyabiraba, Gitongo o Bugenyuzi.

Dos anys després, l'arquebisbe de Gitega visita Mallorca i explica que la situació política del Burundi ha canviat i que els missioners ja hi poden tornar, perquè hi seran ben rebuts. Demana que la diòcesi de Mallorca restableixi la seva presència a l'arxidiòcesi burundesa.

MISSIONS

Parròquia de Nyabikere

A partir del mes de setembre de 1988 l'arquebisbe Joaquim Ruhuna confia als mallorquins la parròquia de Nyabikere. S'hi presenta per segona vegada Jaume Mas, Bartomeu Barceló i uns mesos després Julià Cifre.

L'any 1990, a petició del bisbe de Muyinga, Mons. Roger Mpungu, en Miquel Parets torna a Burundi per treballar a la parròquia de Gitaramuka (Muyinga).

Jaume Moragues d'Olesa, incardinat com a capellà diocesà a Mallorca, s'incorpora també a l'equip sacerdotal de mallorquins a Nyabikere l'any 1991.

El laic macianer **Julià Gomila Antich**, a finals de setembre de 1992, s'hi incorpora com a seglar mallorquí, per treballar a la granja i en construccions diverses.

El mes d'octubre de 1993 esclata una guerra civil entre "hutus" i "tutsis" i entre partits polítics. La situació s'aniria agreujant amb el pas del temps, amb una guerra que perduraria prop de 12 anys, fins als Acords d'Arusha de l'any 2005.

El mes de febrer de 1994 s'hi incorporen dues infermeres seglars, na **Puri Risco** de la diòcesi de Mallorca i na **Marisa Moreno** de la diòcesi de Girona, per a treballar en el Centre de Salut de Gatonde, una de les sucursals de Nyabikere.

MISSIONS

Parròquia de Rabiro

La situació política difícil que viuen des de 1993 s'agreuja progressivament, fins al punt que els altres capellans encarregats de la parròquia de Karussi tenen por d'anar-hi. Per això, a partir de l'estiu de 1994, a causa de la guerra, l'arquebisbe de Gitega confia als capellans mallorquins l'atenció, des de la parròquia de Nyabikere, a quatre sucursals de l'altra parròquia veïna, la de Karusi (Rabiro, Gisimbawaga, Mutara i Bibara), mentre segueixen servint i vivint a la parròquia de Nyabikere

Quan el felanitxer **Jaume Obrador Adrover «Xemarrí»** arriba a Nyabikere el mes de setembre de 1994, són tres capellans, tres germanes de la Caritat i quatre o cinc laics: Tomeu Barceló, Jaume Mas, Jaume Obrador, Josefina Bujosa, **Antònia Campaner Fiol**, Margalida Abraham, Julià Gomila (objector de consciència), **Joan Joy**, Puri Risco, **Cati Mir Salvà**, **Xavier Castell** i Emilienne Ndumuraro. Entre d'altres, porten les sucursals de Rabi-ro, Maramvya, Gatonde, Shombo-Rusi, Gaharo Butwe, Gitibu, Nyarunazi, Mazita, Ruhuma...

A partir del mes de gener de 1995, l'arquebisbe de Gitega confia als mallorquins la fundació d'una parròquia nova a Rabi-ro, a 24 km de Nyabikere, d'acord amb el bisbe de Mallorca. Primer de tot han de començar per construir els edificis més indispensables, com són la casa on viure.

El mes d'agost de 1996, davant les notícies alarmants que arriben a Mallorca, el bisbe Teodor Úbeda ordena als mallorquins que abandonin el país. Però l'arquebisbe Ruhuna de Gitega els aconsella quedar, i s'hi queden Jaume Obrador, Josefina Bujosa i Margalida Abraham (amb el consentiment provisional del bisbe de Mallorca), tot deixant la decisió a la responsabilitat d'ells.

Al mes següent matarien aquest bisbe burundès, després que retés visita a la parròquia de Gitongo...

El mes d'octubre de 1999 comencen la construcció de la nova casa parroquial de Rabi-ro, on la comunitat mallorquina s'instal·la el mes de setembre de l'any 2001, i deixa la parròquia i la casa de Nyabikere.

S'hi fan presents **Pere Mascaró Munar** i Joan Perelló. Dia 9 de desembre el nou arquebisbe de Gitega erigeix oficialment la nova parròquia de La Resurrecció de Rabi-ro.

Sebastià Salom i Catalina Alcover, altra volta se'n van cap a Burundi .

El 17 d'abril de 2004, a l'edat de 84 anys, mor l'arquebisbe emèrit de Gitega, monsenyor Andereya Makarakiza.

El 26 de febrer de 2005, el Nunci de Sa Santedat al Burundi presideix la celebració de la inauguració i la benedicció de la nova església parroquial de Rabi-ro: la seu central, que compta amb les sucursals de Gisimbawaga, Mutara, Sagara i Bibara.

A partir d'aquí, dispòs de molt poca informació sobre la presència mallorquina a Burundi d'aleshores ençà. Em consta que, a l'actualitat, queda reduïda al clergue felanitxer Jaume Obrador Adrover «Xemarrí», qui continua treballant a la parròquia de Rabi-ro.

Gràcies a ell, i per whatsapp, puc anar afegint alguna dada més: a finals de 2002, emmalalteix la seva mare. Ell demana tornar i quedar a Mallorca. El destinen a Portocolom durant 10 anys. El bisbe Jesús Murgui el torna a enviar a Rabi-ro l'any 2012. Hi troba Sebastià Salom, Antònia Campaner i Josefina Bujosa (que l'any 2013 se'n van definitivament cap a Mallorca).

Fins suara mateix en Jaume Obrador Adrover hi continua treballant. Segons diu, fa comptes de seguir-hi mentre tengui salut.

De Germanes de la Caritat mallorquines, avui dia no n'hi queda cap, al Burundi. Sí que s'ha de remarcar que aquesta Congregació mallorquina arriba a fundar-hi una congregació de Germanes de la Caritat burundeses que, cada any que passa, veuen augmentar-ne considerablement el nombre.

Hores d'ara constitueixen un grup de 26 religioses amb els vots perpetus, i un bon grup d'aspirants, que treballen a quatre parròquies: Nyabikere, on hi ha les dues primeres comunitats religioses. També a Gatonde, Shombo i Rabirol, on cada parròquia compta amb una comunitat religiosa, que es dedica a tasques de secretaria parroquial, catequesi, ajudes als més pobres, recessos de quaresma, tallers de costura... Totes les religioses són burundi.

Rabirol, Karusi, Nyabikere, Bugenyuzi, Gitongo, Nyabiraba... són els noms de les sis parròquies més significatives en les quals, en temps i èpoques distintes, ha treballat qualque grup de missioneres i missioners de Mallorca al Burundi. Són les que constitueixen el gruix més considerable.

Cal afegir-hi també altres indrets on es fan presents alguns membres, a títol més o manco individual, com són ara **Bujumbura, Gitega, Musinga, Gitaramuka, Kibumbu, Kanisha, Muyaga, Murayi**, etc. amb les sucursals respectives.

Tant de bo que aquesta tasca missionera de més d'una seixantena de persones, iniciada el segle XX, i desplegada durant anys en aquests indrets del Burundi, serveixi d'estímul engrescador i contribueixi positivament a fer que, en el futur, més generacions mallorquines obrin de pint en ample els seus ulls, els seus cors, les seves orelles, les seves mans i, si pot ser també, avancin amb els seus peus, cap a les realitats punyents que conformen els països, les societats i les comunitats de creients arrelades al continent africà.

Cecili Buele i Ramis,

Antic missioner mallorquí al Burundi (1971-1974)

La primera font informativa, per a mi la més important, perquè m'ajuda a completar els records que mantenc vius del meu pas pel Burundi, la trobo en les informacions que recapt i que m'arriben *directament d'altres missioneres i missioners* de Mallorca que també s'hi han fet presents.

M'hi han ajudat tots, d'una manera o una altra. Alguns, emperò, d'una forma més directa, intensa i especial. És el cas de la Delegació diocesana de Missions, a través de Cati Albertí i Toni Miró; o de clergues diocesans, com Bartomeu Suau Mayol, Jaume Obrador Adrover o Pere Mascaró, que fan part de la trentena de missioners mallorquins que recull aquest escrit.

Una segona font d'informació rau en la consulta efectuada a membres de les dues congregacions religioses femenines de Mallorca que s'han fet presents a Burundi: les *Saleses o Visitandines* (n'arrib a recollir 3, gràcies i a través de Maria Salleras) i les *Germanes de la Caritat* (en recull una quinzena a través d'Antònia Sastre, Josefina Bujosa, Maria Llull, etc.). Total, dues dotzenes.

M'ha resultat bastant més difícil d'obtenir la informació acurada sobre la presència de persones laiques, tot i el nombre considerable d'individus que s'han fet presents a Burundi des de Mallorca. N'hi recull 16.

En total, me'n surten 64, de persones que, des de Mallorca estant, han dedicat part de la seva vida i dels seus esforços missioners al Burundi.

La tercera font informativa on m'he abeurat, la constitueixen les publicacions següents:

1. COMUNICACIÓ. Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, núm. 52-53, setembre-desembre. Palma (Mallorca) 1987. «*Mallorca a Burundi. 25 anys de presència evangelitzadora*».

2. COMUNICACIÓ. Revista del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, núm. 127. Palma (Mallorca) 2012. «*50 Anys de Mallorca Missionera*».

3. DELEGACIONS DIOCESANES DE MISSIONS DE CATALUNYA I BALEARNS. «*Guia dels missioners de Catalunya i Balearns*». Barcelona (Catalunya) desembre 1982.

4. FERNANDO FUEYO. «*No te olvides del Burundi. Medio siglo de la Misión Diocesana Asturiana*». Delegación Diocesana de Misiones. Oviedo (Astúries), 2020.

5. JAUME OBRADOR i ANTONI CAMPANER. «*Descobrint les bellesa del cor d'Àfrica. Potencialitats d'un turisme sostenible i solidari*». Veïns Sense Fronteres, Muro (Mallorca) 2021.

6. JESÚS ENCISO VIANA. «*Carta Pastoral fundando en la Diócesis el Instituto Apostólico Junípero Serra*». Boletín Oficial del Obispado de Mallorca, núm. 1, Palma (Mallorca) Enero 1960.

7. JOAN PERELLÓ SANSÓ. «*D'un quadern retrobat. Mallorquins a Burundi*». Lleonard Muntaner Editor. Palma (Mallorca) desembre 2009.

8. OBRAS MISIONALES PONTIFICIAS. Listado de Misioneros de la Diócesis de Mallorca (n'hi figuren més de 150)

9. RENÉ COLLART P.B. «*Les débuts de l'Evangelisation au Burundi. Les grands moments du Buyogoma et du Busige 1896-1898*». Presses Lavigerie. Bujumbura (Burundi) 2.000-4/1978.

10. SEBASTIÀ SALOM. «*Entre hutus i tutsis. Crònica d'un capellà mallorquí a Burundi*». Lleonard Muntaner Editor. Palma (Mallorca) 1999.

Missioners dels SS. Cors de Jesús i de Maria (Mallorca), destinats a la missió exterior (1941-2024)

Josep Amengual i Batle, M. SS. CC.

Tot agraïnt una invitació de l'amic Domingo Mateu, he fet una prova de mostrar una panoràmica sobre la missió *ad gentes* de la congregació de Missioners dels Sagrats Cors de Jesús i de Maria. Hom copsarà que el seu bressol mallorquí la va engronsar en l'entusiasme missioner, a l'estil del Beat Ramon Llull. Com a contrapès, les possibles vocacions eren comptades, i, per suposat, sempre molt reconegudes.

A més, el gran bisbe Pere Joan Campins, va cedir a les ganes d'exercir poder, de manera que va fer posar en les constitucions de les religioses, que no podien sortir de Mallorca, sense la seva autorització. Així, no era gens senzill a la congregació diocesana de Missioners dels SS. Cors, sortir.

Tanmateix en la primera sortida, a Argentina, i en la darrera, a Àfrica, cal reconèixer que alguns preveres seculars mallorquins han entès que l'Església diocesana no necessita poder exercir jurisdicció directa, per ser plenament catòlics i diocesans. En aquest assaig ho veurem, al temps que seguim les passes dels 59 missioners dels SS. Cors mallorquins, des de 1941, al dia d'avui. (1)

Antecedents:

L'ideal que va moure l'oratorià de Sant Felip Neri, el Ven. P. Joaquim Rosselló i Ferrà, pel 1890, va ser el de formar amb preveres seculars que visquessin en comunitat, una congregació religiosa, per a dedicar-se a la predicació de missions populars, exercicis espirituals, especialment al clergat i a les novelles congregacions religioses femenines i promoure l'acompanyament espiritual dels joves. No endebades com a acompanyant dels seminaristes, aleshores ja preveres granats, com M. Maura, M. Costa i Llobera, i prest bisbes com Campins i Miralles, més tard, el veneraven com l'acompanyant que els "prenia el cor".

El bisbe Jacinto M^a. Cervera li va desquadrar el projecte que ell mateix havia aprovat, quan el va enviar a pacificar i reformar el Santuari de la Mare de Déu de Lluc, l'any següent. Unes adaptacions eren necessàries a les primeres *Regles*, de 1890, pensades més tost per a la casa d'exercicis de Sant Honorat. L'actualització la va realitzar el mateix fundador, amb dos joves preveres missioneres, PP. Miquel Rosselló Llull i Joan Perelló Pou. Van adaptar les *Regles* l'any 1895, i foren de bell nou aprovades pel bisbe Cervera. El seu text va obrir-se més al ministeri, i va demanar als missioners que fossin disponibles per a les «missions vives d'Ultramar».

---

(1) Per als lectors que vulguin conèixer amb detall noms i llinatges, localitat i data de naixement i el país on han exercit la missió exterior els missioners dels SS. CC de Jesús i de Maria (Mallorca), poden consultar aquestes dades a l'arxiu de l'Associació d'Amics del Seminari (<https://www.amicsdelseminari.com/revista-modelics>) on hi ha el requadre pertinent que ens ha facilitat el mateix autor de l'article, el P. Josep Amengual Batle.

Impediments:

La realització d'aquell llançament missioner es va trobar amb el fet que el personal de la Congregació era migrat. En el bisbat de Mallorca van sorgir moltes vocacions al ministeri; però no donava per a tant.

A més, el bisbe P. J. Campins era el darrer referent per a una congregació diocesana, i com ho va demostrar quan va crear l'Institut diocesà de Caritat, per tal de defensar les novelles congregacions de les supressions i incautacions dels governs liberals doctrinaris, com el de Canalejas, home de comunió diària. Ara bé, vora la real defensa hi havia una ambició de poder i de control, de manera que va corregir les constitucions de moltes congregacions femenines, i va prohibir la seva expansió fora Mallorca, privació que les va empobrir molt en tots sentits.

Els Missioners dels SS. Cors no van retocar les *Regles*; però aquella atmosfera no els degué empènyer gaire a sortir fora. A més, la majoria provenien del clergat mallorquí i, pel que sembla, desitjaven més tost una vida retirada, de manera que sembla que els missioners es decantaren més per una conventualització, més que per la missió. Amb tot, diguem que foren incansables i enginyosos per a predicar missions populars fins i tot a Menorca i a Eivissa, bisbats d'on sortiren algunes excel·lents vocacions missioneres, començant pel fundador a Argentina, P. Jaume Al·lès.

Empenta.

Entre tant, vers l'any 1913 s'inicià una certa pastoral vocacional, i al cap d'anys l'obertura fora Mallorca es feu present. Les *Regles* foren substituïdes per *Constitucions*, segons la norma canònica vigent, des de 1901, totalment despersonalitzadora. Per això, van mantenir el text que parlava d'Ultramar, que en rigor es referia a l'Índia i poc més. Des de 1898, Filipines, Cuba i Puerto Rico ja no eren dominats per la Corona hispana.

Tanmateix els joves missioners feien albirar una època més agosarada, enmig de temptejos no reeixits. Uns germans, Antoni Crespí Vidal (Marratxí, 1878-Córdoba, Argentina, 1963) i Maties (Marratxí, 1875-Asunción, Paraguai, 1966), que, amb autorització del bisbe Campins, l'any 1912 havien emigrat a Argentina. Proposaren ingressar en la Congregació, la qual havia de garantir l'atenció a la seva mare. La proposta no va reeixir. Al cap d'anys ingressaren a la Companyia de Jesús i foren apòstols de la Patagònia i Paraguai. També va arribar una invitació de Rep. Dominicana, que no va ser atesa.

La realitat: Seminari de Río IV (Córdoba-Rep. Argentina), 13 d'abril de 1941

Passats més de vint anys, va ser el mateix Consell General de la Congregació que, en sessió dels dies 19 i 20 d'abril de 1936, va acordar escriure als esmentats germans Antoni i Maties Crespí, jesuïtes residents a Amèrica, per consultar-los com fundar-hi, per expandir la congregació amb el ministeri missioner, i, no ho marginem, per avançar-se a possibles mesures hostils del govern de la II República. En concret els MSSCC volien assegurar la formació dels joves professors. Deduïm que hi hagué moviments per accelerar aquella fundació, de manera que el P. Superior General, Josep Pons i Roig (1933-1939) es va posar en contacte amb Mn. Antoni Trias. Ens manquen detalls de la relació amb aquest prevere mallorquí, que esperam poder teixir. De fet, Mn. Trias era amic del bisbe del novell bisbat de Río IV (Prov.- Córdoba. Rep. Argentina), Leopoldo Buteler Martínez, el qual immediatament va pensar en erigir-hi el *Seminario de la Sagrada Familia*, i cercava una congregació religiosa per a confiar-li aquesta empresa cabdal.

Mn. Trias dia 1 de juliol de 1936 ja s'havia posat en contacte amb la Congregació, que coneixia bastant bé, el qual comptava sobre tot amb el P. Gaspar Munar, professor de moral de Seminari de Sant Pere, i Vicari General de la Congregació, i afegeix Trias que Munar és el millor que podria dur el Seminari de Río IV, i que el bisbe Buteler

si llega a poner Seminario mayor lo ha de conseguir, pues es muy joven y es un talento. En lo espiritual es lo mejor que se conoce, en lo intelectual [els MSSCC] están en completo florecimiento, en cuanto a cultura exterior y social son impecables, no dejan nada que desear.

La fundació del *Seminario Misional*, a Artajona (Navarra) l'any 1936, i la guerra dels tres anys (1936-1939) van retardar la fundació de la Congregació en el Seminari de Río IV, que fou acordada en el consell general de dia 13 d'abril de 1941. El Seminari va anar implantant les diverses etapes, a mesura que creixien els seminaristes, de manera que es van poder cursar les matèries de filosofia i teologia. Río IV és el bisbat amb la major proporció de preveres propis d'Argentina, n'han sortit diversos bisbes, i l'actual Prefecte de la Congregació per a la Doctrina de la Fe n'ha estat professor i rector.

Per l'any 1947 el bisbe Buteler va demanar que els MSSCC regissin la parròquia de la ciutat, del *Sagrado Corazón*, que posteriorment va canviar la titularitat per *Sagrados Corazones*. Hi treballaren molt els PP. Rafel Juan Mestre i Joan Amengual Miralles. L'any 1969-1970 es va fundar la parròquia de *Jesús Salvador* (Lugano), de Buenos Aires, gràcies a la tossuderia del P. Joan Fc. March, que era constant en dur a terme l'objectiu.

Al cap de pocs anys es va passar al clergat diocesà el Seminari de Río IV, i després la parròquia, mentre els missioners baixaven vora els Andes, a la província de Río Negro, on, a 1.700 km. de Buenos Aires, van organitzar en comunitats la parròquia de Ingeniero Jacobacci, (1976-1990), d'una àrea de 56.000 km², amb menys de 20.000 habitants, on va treballar amb tot el cor el P. Francisco Fernández Salinas, que l'any 1990, tornà amb càncer, per morir a Inca. El P. Bernat J. Alemany va continuar, fins 1992, treballant molt específicament en la pastoral indígena.

Vers 1976 els missioners obren la presència a la parròquia veïnada de Valcheta, d'una extensió de 22.000 km², habitada per uns 3.000 persones, d'ètnies maputxe i europees, com Ingeniero Jacobacci. Aquesta parròquia es va passar una altra vegada al bisbat de Viedma, l'any 2022. Tot i això, els MSSCC segueixen col·laborant especialment en l'atenció als maputxes, a través de la Fundació Concòrdia Solidària. El clima postconciliar, marcat evangèlicament per l'opció pels pobres va caracteritzar els missioners dels SS. Cors, en un país que encara se sentia més europeu que del Tercer Món. Posteriorment les coses canviaren.

Actualment els missioners són presents a la parròquia de *Jesús Salvador* (Lugano), amb uns 50.000 habitants, al sud de Buenos Aires, i a la recent parròquia Beato Angelelli, al bisbat de San Justo, en el Gran Buenos Aires, amb *asentamientos* diversos, de població argentina que escup la ciutat, doncs empobrida no hi pot viure, a l'hora que els immigrants, provinents de Paraguai i Bolívia, van sortint de la pobresa econòmica. A uns i altres oferim la pastoral de les obres, amb la Fundació Concòrdia Solidària. Anys enrere hom va treballar molt en la documentació d'aquestes persones, doncs per a l'ajuntament i per a la província administrativament,

P. Joan Arbona Colom. Argentina.

Asentamiento "22 de Enero" Ciudad Evita Gran Bons Aires

escolarment, etc., eren inexistents. La criminalitat és omnipresent, i no en parlem de la violència masculista.

Durant els primers vint anys començant pel gran missioner, P. Jaume Al·lès, van predicar incomptables missions populars pels bisbats de la Pampa argentina i a Paraguai. Però ja des dels començaments d'aquesta sortida de Mallorca els missioners besllumaren la frontera *ad gentes*, de manera que per l'any 1947 el P. Josep Nicolau Ramis pogué davallar fins el Chubut, on exercí el ministeri per una temporada.

Des d'un altre angle, també els missioners van trasplantar al Seminari de Río IV el gust per a la celebració litúrgica, que estenien a les parròquies fins i tot llunyanes, amb les seves sortides dominicals i festives, així com la creació de l'escolania al Seminari, dirigida pels PP. Rafel Juan Mestre, Rafel Carbonell, i especialment pel P. Pere J. Matas Bover amb l'*Escuela Davidica*, o coral universitària. També es va aportar una certa especialització en la catequesi, i el P. Miquel Cirer fou un oracle per a molts seminaristes i preveres, per la seva bondat i espiritualitat.

Recordarem que a les províncies de Córdoba i Mendoza hi havia colònies de mallorquins prou actives, i els MSSCC hi van fomentar la devoció i la festa anual de la Mare de Déu de Lluc, com hom ho pot resseguir a través de les cròniques que publicaven les revistes *Lluch* i *Reinarán*.

Direm que acadèmicament el primer rector, P. Joan Amengual Martorell era doctor en Dret Canònic, el segon era gran predicador i llicenciat en la mateixa especialitat, P. Llorenç Rotger, menorquí, com el P. Al·lès. i graduats universitaris també ho foren els següents rectors, com també diversos professors.

D'altra banda, al temps que la congregació fomentava les vocacions amb les escoles apostòliques de Lluc, Artajona, i uns anys a La Gleva (Vic), (11-11-1952—11-06-1960) també ho feren a Argentina; però un sentit d'Església tan fomentat pel Ven. P. Joaquim Rosselló, implicava promoure els candidats al Seminari diocesà que la Congregació servia. Probablement l'error eclesial fos abandonar per complet els indrets de cristianisme consolidat, on sorgien vocacions, per anar a llocs sense cohesió social.

Vers el Carib. Rep. Dominicana, Puerto Rico i Cuba: sintonia amb Pius XII, amb l'explosió de les sectes a Amèrica.

Amb gran agraïment i simpatia direm que tant a Rep. Dominicana, Puerto Rico i Rwanda, ha estat enormement positiu i eclesial el fet que en aquests països hagi estat notable la col·laboració entre les Missioneres dels Sagrats Cors i els Missioners del mateix nom. Com que suposam que amb la nostra aportació hi serà present la de les Missioneres, ens dispensam d'entrar en pinzellades sobre la seva tasca ingent.

Dia 20 de desembre de 1953 el P. Gaspar Munar, que havia obert les fundacions a Argentina, va signar la fundació a un indret visitat per Cristòfol Colom, a l'Illa de Santo Domingo. Era a Monte Cristi, a la Línia Nord-oest de Rep. Dominicana, una terra aleshores poc regada, i més tost en decadència econòmica i social, i Santiago Rodríguez, més al sud i interior. Com a Argentina va preparar la fundació el P. Al·lès, a Rep. Dominicana hi va anar des de Río IV el P. Miquel Gual, que seria el primer fundador, acompanyat pel P. Joan Horrach, també des de Río IV, amb dos missioners més que sortirien d'Espanya. El P. Horrach moriria abans d'un any, víctima d'un accident amb la camioneta que conduïa. Des d'un començament es posà de manifest com l'ambient era divers del que coneixien. La manca de preveres feia que aquelles terres, fins aleshores fossin ateses pels Jesuïtes.

Quan es va projectar la fundació, el país tenia solament una seu episcopal, que era la del títol pompós de Santo Domingo, Primada de las Américas, que prest es dividí, de ma-

nera que els MSSCC s'integraren en la diòcesi de Santiago de los Caballeros.

Els missioners dels SS. Cors van emprendre una pastoral marcada per la perifèria. Des de la seu parroquial solien sortir, per dies sencers, a les poblacions llunyanes, a vegades prou grans, creant-hi comunitats actives, de les quals sorgien els catequistes i posteriorment s'hi crearen els anomenats "presidents d'assemblea".

Reunió de catequistes. Casa d'Espiritualitat "La Islita" Santiago. República Dominicana.

Per aquells anys el papa Pius XII havia convidat a protegir-se contra les sectes, creació de grups dels Estats Units d'Amèrica del Nord, amb els quals es va desarticular l'Església en els països hispano-americans, en els quals també han ajudat a igualir unes esglésies catòliques més arrelades popularment. Tot i això, no apareix que els MSSCC arribessin molt informats d'aquest repte de les sectes. Diríem que va ser la vida diària a Santo Domingo que els va fer topar amb aquesta realitat, si ens atenem a les cròniques del primer any de tasca missionera.

Vora les dues parròquies originàries de Monte Cristi i Santiago Rodríguez, que abastaven dues províncies, prest s'hi crearen les de Guayubín i Villa Vásquez, a la primera província, mentre la més muntanyenca, però també més religiosa parròquia de Santiago Rodríguez, tenia molts més centres, o *campos*. El P. Jaume Amengual Real hi exercí un ministeri constant, particularitzat, pujant muntanyes i pujols per trobar els feligresos. Tant a Monte Cristi com a Santiago Rodríguez s'hi van construir sengles «Casas de Promoción», on es van fer molts cursos per a petits pagesos, així com recessos i encontres d'espiritualitat per als missioners religiosos, per a religioses, etc. Prenem en compte que fa uns pocs anys que la Fundació Concòrdia va fer l'aportació principal al Centre de Rehabilitació més modern i ben equipat de la Rep. Dominicana, promogut pel laic missioner, Dr. Miquel García Tatis. En aquestes parròquies el P. Fc. Gayà portà una tasca pesada de promoció dels petis pagesos, especialment dels que conreaven arròs.

Amb el temps, per tal de diversificar els ministres, quan es va crear la diòcesi de Mao-Monte Cristi, amb seu a la primera població, els MSSCC van deixar les parròquies de Villa Vásquez i Guayubín, i anys després la de Santiago Rodríguez. Aquests indrets, treballats pel P. Guillem Pascual, foren servits incansablement pel P. Miquel Arrom. Un dinàmic missioner, que ha passat part de la vida per aquestes terres, i qui encara ara és a Bayamón, Puerto Rico, és el P. Antoni Romero Iglesias, el darrer mallorquí que hi queda.

Però, a l'any del ministeri a la Rep. Dominicana es va projectar fundar una nova parròquia, en el bisbat de La Vega, en la població de Fantino, o millor Padre Fantino, nom d'un prevere italià que havia treballat molt per aquells indrets. Dia 31 d'octubre de 1956 es va inaugurar aquesta parròquia, d'uns 22 habitants, posada sota el títol dels Sagrats Cors. Des de 1966 a 2007, l'incansable catequista i promotor vocacional, P. Andreu T. Amengual Batle hi fou vicari i rector, tret dels 14 anys que ho fou a Monte Cristi.

Passaren molts anys fins que en els primers 1970 es va fundar a Santiago de los Caballeros, en la parròquia de Ntra. Sra de Fátima, del Ejido, i des de fa uns 35 anys es va passar a una església filial, Santa Rosa de Lima. Aquí hi ha el noviciat, en un indret rodejat

pel riu Gurabo, que es diu La Isleta, on hi ha una casa d'espiritualitat. Des de la ciutat els missioners atenen pastoralment diverses comunitats de la Serralada veïnada, com Jacagua, etc., on la Fundació Concòrdia solidària hi ha creat cases per a les associacions de dones, etc.

Posteriorment a una barriada a Santo Domingo, enmig de pols i de fang es va començar la parròquia de Santa Rosa de Lima, al carrer Calle Privada. Aquí hi començà el primer teòlegat, mentre cursaven en el Seminari de Santo Domingo.

Des de Santa Rosa, vers ponent, es va començar a atendre una capella, on va sorgir la immensa parròquia de la Virgen de la Altagracia. En la seva demarcació hi ha la Casa de Formació, amb filosofat i teòlegat, on hi cursen missioners de Rwanda, Camerun, Congo, Nigèria, que tenen les escoles al Centre de Teologia de Santo Domingo, dels Frares Predicadors.

En aquesta parròquia hi ha dos centres de promoció social, i mèdic. Un és «El Café», amb formació d'idiomes, informàtica, mitjans de comunicació, turisme, ferreteria, pastisseria, perruqueria, etc. L'altre és «La Mina», amb les mateixes ofertes, menys lo referent als mitjans de comunicació. A més hi ha el col·legi de la Santa Cruz. En aquestes obres el P. Miquel Melià va ser un gran organitzador i animador, ultra la pastoral familiar, de la qual fou responsable nacional, durant uns anys. No podem ometre que la Casa Balear de Rep. Dominicana va ser una gran col·laboradora d'aquestes obres socials, en les quals s'afanya l'enginyer Edwin Martínez.

PP. Andreu, Francesc Gayà, bisbe J. Abreu.
Confirmacions. Montecristi 1996

Hem de recordar que després del terratrèmol que va commoure el món, a Haití, i presidents i ministres, i avions es mogueren, tanmateix una de les poques inauguracions d'obres executades va ser la que tingué efectivitat dia 18 d'octubre de 2010, on la Fundació Concòrdia, amb gestió directa des de la Delegació de Rep. Dominicana Dominicana, vam inaugurar una escola de les religioses Filles de Maria, a Saintag, en el Departament Oest. El terratrèmol havia esbucat l'escola, tirant el sòtil sobre infants i docents.

A totes les parròquies s'hi han format presidents d'Assemblea i Diaques permanents, i nombrosos catequistes per poder evangelitzar, catequitzar i celebrar, oferint la possibilitat de combregar. Cal dir que amb aquests ministres s'aconsegueix una presència eclesial notable.

Una característica cridanera del ministeri missioner ha estat la formació de Laiques i Laics Missioners dels SS. Cors, que exerceixen la seva tasca en la pastoral familiar, en la catequesi, en la visita als malalts, i persones soles, i clarament en les cases i centres de promoció. Un dels grans animadors, en les comunitats dominicanes, és l'enginyer Emilio Antonio López Cárdenas de Santiago de los Caballeros.

Hem, de remarcar com els PP. Jaume Reynés i Manuel Soler dedicaren els millors anys de la vida a la formació de novicis i joves professors. Ambdós treballaren amb qualitat en difondre una teologia dels SS. Cors força reconeguda en el Carib, i difosa en la premsa i en llibres populars.

Vora la pastoral parroquial, força evangelitzadora, durant anys es van organitzar missions populars a Rep. Dominicana i en el continent, especialment a Veneçuela, i alguns

països d'Amèrica Central. En temps posteriors, pels anys 1990, com s'havia fet a Argentina, es van seguir pautes pastorals compartides amb el Moviment per un Món Millor, en el qual diversos missioners tenien fortes implicacions. També, amb mètodes renovats pels Redemptoristes i amb els Claretians, es van organitzar missions populars, amb bons resultats, tot i que la societat demana altres formes d'evangelització.

Sagua la Grande (Villa Clara-Cuba).

En el mateix any que es va fundar a Fantino, la Vice-Província de la Companyia de Jesús de les Antilles va oferir a la Congregació el Col·legi del Sagrado Corazón de Sagua la Grande, fundat l'any 1907. Després del Capítol General del juliol de 1957, es va prendre la decisió d'acceptar-lo, i, a més, en el decret d'erecció de la casa en aquella ciutat, datat dia 24 d'agost del mateix any es preveia el personal per rebre la cura pastoral de la parròquia, que comprenia alguna capella forana. Hi foren destinats cinc preveres, entre els quals els PP.- Guillem Gayà, Antoni Picornell, J. Fc. March, i tres Escolars per a realitzar pràctiques en l'ensenyament, per tres anys, i un germà coadjutor. Efectivament, dia 4 de desembre de 1958 es va confirmar l'acceptació de la parròquia de la Inmaculada Concepción, i es va constituir una nova comunitat amb tres preveres. Vingué la revolució de Fidel Castro, amb la seva terrible dictadura, com ho són totes, i els missioners foren expulsats l'any 1961. Qualque lligam ha conservat la memòria d'aquells curts quatre anys. La Fundació Concòrdia Solidària hi va iniciar una tasca, que perdura, sobre tot a favor dels malalts crònics i ancians.

Puerto Rico (1960-1961).

Si bé la primera intenció era passar d'Argentina a Puerto Rico, una confusió entre els noms de les congregacions de part de l'arquebisbat de San Juan de Puerto Rico, va donar prioritat a l'establiment en la República Dominicana. Ara bé, el projecte anterior es va realitzar a partir de l'acceptació d'una fundació dels MSSCC, tot creant una parròquia al mateix San Juan, que havien de dedicar als SS. Cors, com ho fa constar el decret d'erecció d'aquesta comunitat. Tanmateix la intenció de l'arquebisbe no es pogué realitzar, per manca de solar per a edificar l'església parroquial. Devia ser per la zona de la parròquia de San Mateo, on habitaren els tres missioners fundadors, entre els quals recordam els PP. Miquel Gual i Bartomeu Roig. Posteriorment hi fou destinat el P. Joan Pocoví. En aquestes circumstàncies, l'arquebisbe els va proposar fundar a la ciutat de Río Grande, d'uns 20.000 habitants. Ja hi havia un temple construït i una casa rectoral adjunta. Dia 13 d'agost de 1931 els missioners hi començaren el ministeri, que s'estengué a les capelles filials existents, i a altres que s'hi construïren. L'estil d'una pastoral itinerant, ben experimentat a Rep. Dominicana va ser adaptat, i el veïnatge amb les capelles de les sectes, de denominacions a vegades inversemblants va ser constant.

Es va construir un col·legi parroquial, que és en funcionament, ben estimat socialment. Posteriorment es va fundar una nova parròquia, la de San Luis Gonzaga, a Río Piedras, que quan es va deixar es va passar a una filial, creada parròquia, San Bartolomé, en la barriada anomenada Ciudad Universitaria.

Finalment, un tercer nucli va ser el de la ciutat de Bayamón, on es va construir la parròquia de Santiago Apòstol, regida molts anys pel P. A. Picornell, amb un col·legi homònim adjacent que els missioners duen actualment, amb una nova parròquia, de San Juan Bautista de La Salle, aixecada a un solar que facilitaren els Germans de les Escoles Cristianes de La Salle.

Vora els col·legis, a les parròquies de Puerto Rico hi ha grups de Laiques i Laics Missioners actius en catequesi, pastoral familiar, i en la col·laboració amb la Fundació Concòrdia Solidària, amb especial atenció a l'ajut a les vocacions missioneres i apadrinaments d'infants a Rwanda.

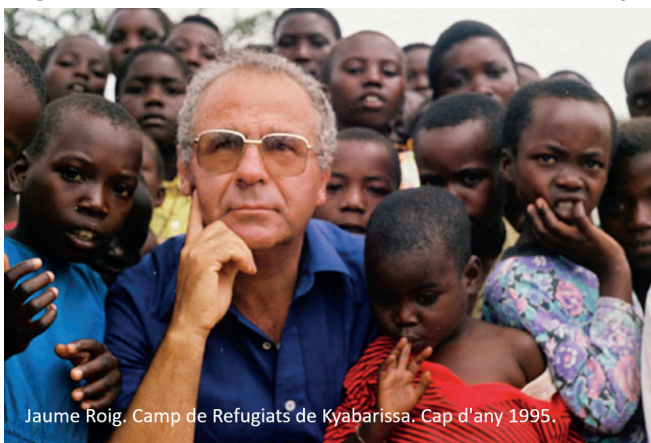
Pius XII: L'encíclica *Fidei Donum*, 21 d'abril de 1957. Capitol General 1963: la fundació a Àfrica

A mesura que l'Escolasticat dels MSSCC havia crescut, gràcies a les escoles apostòliques esmentades, de Lluç i Artajona, la congregació originàriament mallorquina prenia i desenvolupava una espiritualitat missionera, tot recordant l'essencialment missioner, el místic Beat Ramon Llull, estimat i admirat pel Ven. P. Joaquim Rosselló, com ho mostra a qualche passatge de les *Regles*. Els joves professors, nascuts a Mallorca i a Navarra, en gran majoria, quedaren marcats per l'altre missioner, el navarrès Sant Francesc Xavier. En realitat, tot sigui dit, es llegien més les cartes d'aquest, que el *Llibre d'amic i Amat de Llull*.

En aquelles circumstàncies, a la *Schola Christi*, o casa de formació de les etapes de filosofia i teologia, que de La Real havia estat traslladada a Lluç, com a recurs formatiu, i seguint l'exemple dels escolasticats i seminaris, s'hi crearen acadèmies. En concret foren tres, la Dels SS. Cors, la Mariana i la Missional. Organitzaven sessions d'estudis, actes literaris, i la missional fomentava la correspondència amb missioners *ad gentes*. Em permet recordar que em van donar una adreça d'un frare agustí espanyol, que crec que per Austràlia, i, a més, vaig tenir una certa correspondència amb el binialer, Mn. Guillem Bibiloni Vich, que era al Perú, i amb altres missioneres dels SS. Cors.

El fet era que els joves professors, i el seu Mestre d'Estudiants començaren a sentir la coïssor d'una fundació del que aleshores anomenava una missió viva, és a dir, en terra on l'Evangeli no havia estat predicat.

A l'entretant, així com Pius XII anys abans havia desvetllat la consciència sobre el repte de les sectes a Amèrica, dia 21 d'abril de 1957 va escriure una encíclica, amb el títol *Fidei donum*, o el Do de la fe. Quan ja havien passat una dotzena d'anys des del final de la II Guerra Mundial, hom besllumava el final del colonialisme polític, especialment a Àfrica. Aleshores llegíem aquest document amb ardor. Una frase de Sant Pau era una interpel·lació punyent: anar a Àfrica no era un empobriment, sinó una forma de compartir els ministres, les religioses catòliques, el voluntariat laïcal, que pujava.

Jaume Roig, Camp de Refugiats de Kyabarissa. Cap d'any 1995.

Les obres de missiologia començaven a difondre's. En particular vam llegir les del jesuïta P. Angel Santos. Apeníem com les grans missions s'organitzaven en centrals, sucursals o filials, etc. Més important va ser aprendre a tenir un esperit descolonitzat. Era un poc nou parlar de l'acomodació missionera, tot defugint colonitzar amb la imposició de la pròpia llengua, ni la de l'Estat, sinó la de cada poble. En defini-

tiva, no es tractava de convertir simplement persones, sinó d'evangelitzar pobles, i implantar esglésies, ni solament fer cristians. D'aquí que el concepte d'església local, que poc després tant ressaltaria el concili Vaticà II, esdevenia important, tot revalorant la llengua i la cultura, que són molt més que instruments per a entendre's. Això ho poden fer els aparells. D'altra banda, sorgia l'Obra Cultural Balear, tot i que el franquisme encara duraria més de deu anys.

Des de l'Acadèmia Missional de l'Escolasticat de Lluc, encoratjats pel Mestre, P. José Félix Núñez, vam preparar un document raonat i extens per presentar-lo en el Capítol General de juliol de 1963. Diversos capitulars també compartien aquell ideal, i aquell projecte va ser aprovat capitularment.

El P. Gaspar Munar acabava el seu quart sexenni com a Superior General, i el nou, P. Miquel Gual Martorell va començar a posar fil a l'agulla. Temps abans ens va visitar a Lluc Mn. Miquel Parets, que per aquelles sasons era missioner mallorquí pel Burundi. També hi hagué relacions amb el Pare Blanc, Jaume Moragues Oleza. Ells orientaren el Superior General, el qual, a Roma, en temps del concili Vaticà II va conversar amb l'amic de la Congregació, l'arquebisbe de Lourenço Marqués, actual

Rwanda. Rukara Llac Muhasi.

D'esquerre a dreta: PP. Santos Ganuza, Javier Anaut, Javier Oviedo, Melcior Fullana i Rafel Carbonell, de visita aquest

Maputo, Custódio Alvim Pereira, el qual va oferir-li la pastoral a una illa en la badia d'aquesta ciutat. La proposta no va tirar endavant. Alvim havia estat rector del Col·legi Portugués, de Roma, vora el qual la Congregació hi tenia la residència, i el P. Nicolau Marqués, havia estat director espiritual dels portuguesos, i acabava de ser elegit Vicari General de la Congregació i residia de bell nou a Vicolo del Curato, 12, int. 9.

Finalment el Superior General amb el Consell General es van decantar per fundar a Rwanda, país del qual les revistes *El Siglo de las Misiones*, dels jesuïtes, *Catolicismo*, de les Obres Pontifícies, *Mundo Negro*, dels combonians, en parlaven, i molts no deixàvem plana sense llegir. Fins aleshores les lectures en els Seminaris eren molt controlades. Amb la convocatòria del concili Vaticà II, l'any 1958, les editorials catalanes passaren per una eufòria desconeguda, i poguérem accedir a les obres dels teòlegs Philips, Congar, Chenu, Rahner, Ratzinger, Küng, Schillebeeckx, Metz, Colombo, etc.

Ben prest el Superior General va convocar voluntaris per anar a Rwanda, i els PP. Santos Ganuza Lasa i Melcion Fullana Riera foren enviats a Suïssa, per aprendre el francès. La fundació a Rwanda tingué lloc l'any 1967, amb destinació a la immensa parròquia de Kiziguro, i al cap de poc temps, al llarg del Capítol General Especial de 1960 i 1970, es va assumir una segona parròquia, antiga central de Kiziguro, la de Rukara.

Evidentment, aquests missioners passaren per devers mig any d'aprenentatge de la llengua i cultura de Rwanda. Ho hem recordat, la missió no és just convertir persones, sinó implantar l'Església, que no és una colònia ni colonitzadora, sinó una presència del Poble de Déu, amb llengua i cultura del lloc, no de fora. I, en concret, el kinyarwanda és una de les llengües difícils per als que som de llengua romànica. Però aquest fet no ha fet tornar enrere els missioners, ans els ha esperonat, i ajudat a estimar el poble amb el seu patrimoni, sense imposar el francès, més fàcil per al missioner.

Passats els deu anys es van començar a plantejar l'admissió de candidats a la Con-

gregació, i després del prenoviciat, que començà a Rukara, es va obrir una casa a Butare, on molts instituts masculins i femenins hi tenen el seu noviciat. En aquestes parròquies el P. Guillem Bauzà va aportar qualitat tècnica a les corals, de manera que incorporades a l'associació de *Pueri Cantores* foren convidats a una trobada internacional a Caracas, tot passant uns dies a Roma.

Per l'abril de 1994 es va descabdellar una guerra civil, fratricida, en la qual les víctimes rwandeses passaren del mig milió, de totes les ètnies. Els Missioners dels SS. Cors de Rwanda i Kiziguro foren trets del país pels belgues, mentre que els joves en formació sortiren cap a Burundi.

Des de la tardor de 1994 fins a l'expulsió posterior, els missioners i missioneres dels SS. CC. acompanyaren els refugiats, des de Kyabarissa (Tanzània), atenien la pastoral i l'escolarització, així com la formació de la dona. Des d'aquest camp, ja pel 1995 el P. Jaume Roig va fer-se present a temporades a Kiziguro, i el 1996 ja s'hi establí en circumstàncies arriscades, mentre altres missioners l'acompanyaven a temporades. Durant aquesta època els MSSCC van comptar amb la presència de Mn. Miquel Parets, des d'on acompanyava els aperduats fugitius del Burundi. De fet, el seu compromís palès amb els refugiats, li tancava les portes a tot el que no fos del govern, ni d'altres institucions conegudes i fortes.

L'any 2002 es va reobrir el noviciat a Butare. Des d'aleshores en aquest indret s'hi han format els novicis de Camerun, fins que per problemes de la política migratòria dels països tenen tancats els visats, i els missioners hem hagut de duplicar les cases de formació. D'aquí que prop de Kabgayi, hem obert un Escolasticat, a l'indret de Byimana, que ja compta amb 17 professors. I recentment el bisbe de Byumba ha desdoblant la parròquia de Kiziguro, creant la de Nyakayaga, en la qual hi exerceixen el ministeri tres preveres i un Germà Coadjutor.

I acabarem dient que des de fa uns anys els fruits del treball missioner *ad gentes*, que va comptar amb missioners mallorquins i navarresos, sobre tot, ara comencen a fruir-ne parròquies mallorquines, a causa de la greu minva del nombre de ministres ordenats. Milers de creients a Mallorca poden celebrar l'eucaristia dominical gràcies a la catolicitat pràctica que podem viure.

Setembre 1994: fundació al Camerun: Notre Dame du Lac de la Paix, de Yaundé.

Els missioners preveres foren destinats a València i altres cuidaren dels novicis i professors en formació. Provisionalment es va constituir canònicament un Escolasticat, amb autorització de l'arquebisbe de Madrid.

El P. Mariano Iturria, un voluntari de la primera hora, i membre de l'Acadèmia Misional, tot just ordenat de prevere a Roma va ser enviat a Rwanda. Però ell era un dels que més pensava en la pastoral vocacional i en sortir a altres països. La necessitat de donar sol, terra, als missioners dels Sagrats Cors rwandesos, en l'emergència de la sortida de Rwanda a causa de la guerra civil, el P. Mariano es va posar en contacte amb una religiosa de les Dominiques de l'Anunciata, Sor Argerich, que era a Yaundé. Vingué a cercar-nos a l'aeroport i ens va hostatjar en la comunitat, fet que sempre he agraït.

Tenint present que en temps del concili Vaticà II va ser molt actiu a Roma, pel juny de 1994 el P. Superior General i el P. Mariano Iturria, demanaren entrevista amb l'arquebisbe de Yaundé, Jean Zoa († 1998). Aquest els va acollir amb molta cordialitat i eficàcia. L'arquebisbe els va acompanyar a diversos indrets, i per a altres visites els va posar a disposició el seu automòbil i xofer. i van acordar fundar una comunitat, també destinada a la formació, a la zona de Messa, de Yaundé, on es va constituir la parròquia de Notre Dame du Lac de la

Paix. Està situada vora un petit llac artificial, prop del centre de la ciutat. S'ha construït un bell temple, en uns solars abandonats i sobre enderrocs. Vora hi ha el filosofat dels Missioners dels SS. Cors.

A una vintena de kilòmetres, en el bisbat veïnat hi ha la Casa de Valors, a Zamengoé, amb noviciat i servei a diverses parròquies, com Okoa Maria, Nkol-Ngon, confiades als MS-SCC, etc.

Aquesta casa, oberta a la formació de laics, es va construir amb aportacions generoses, en bona part provinents de Mallorca. Però no ens estenem més, doncs pròpiament, i per temps llarg al Camerun ja no hi han treballat els missioners mallorquins. Ho han fet a temporades els PP. Jaume Roig, Rafel Carbonell, Gaspar E. Alemany i Gabriel Seguí, descomptant les col·laboracions que es fan des de la Procura de Missions i de la Fundació Concòrdia Solidària, de gran eficàcia i transparència.

Mallorca Missionera: no hi ha missioners sense una Església local missionera.

Hem realitzat un recorregut molt llarg, en poques pàgines, que mostren com la disponibilitat dels Missioners dels Sagrats Cors, que ja va demanar el Ven. Joaquim Rosselló i Ferrà, en les Regles de 1895, ha produït molts fruits, i ara segueix donant-ne, però en sentit invers, que és cabalment catòlic, com és la vinguda de missioners africans a Mallorca.

Per suposat, aquesta missió descrita hauria estat impossible sense comptar amb l'altra meitat dels missioners dels SS. Cors, sobre tot nascuts prop de Javier, a Navarra, i crescuts a La Real i a Lluc. La comunió de vida, de béns i de missió entre uns i altres ha estat molt missionera. Sense límits de temps, ni d'edat. Els missioners són destinats de per vida. Així és l'estil de la vida religiosa. Per això, diversos han retornat greument malalts, obligats pels germans, que els han volgut brindar uns mitjans de salut no assequibles en molts països del Tercer Món.

Però entre aquests missioners n'hi manquen molts altres. Per cert que sigui que institucionalment no pertanyen a «Mallorca Missionera». Però volem agrair que les persones responsables directes de la Delegació Diocesana de Missions diverses vegades donàs amb elegància i sentit catòlic suport a obres que en el Tercer Món realitzen els MSSCC. Un cop més ho agraim.

Però volem acabar amb el més gran agraïment a les famílies i persones properes dels missioners dels Sagrats Cors. És ben cert que la vida religiosa i missionera demana deixar pare i mare. Ara bé, no és menys cert que la majoria dels missioners que recordam degueren i deuen la seva pau espiritual i la seva entrega incondicional a la missió en el Tercer Món als pares i mares, germanes i germans, veïnats, així com a catequistes, rectors, mestres, dels seus pobles i parròquies.

Sense aquestes famílies de la nostra Església que peregrina a Mallorca, històricament, no tindriem aquesta Mallorca Missionera. Els missioners tenen casa i foganya. Els missioners neixen, son batejats, educats en clima evangèlic en aquesta església local, un dia encesa per l'Amat de Ramon Llull i del seu poble, i més recentment pel Ven. Joaquim Rosselló i Ferrà, i tants altres dones i homes d'alè missioner, segons els Cor de Jesús i en el braç de la Mare de Déu de Lluc.

Monestir de La Real, 24 de gener de 2024.

Magdalena Ribas Perelló

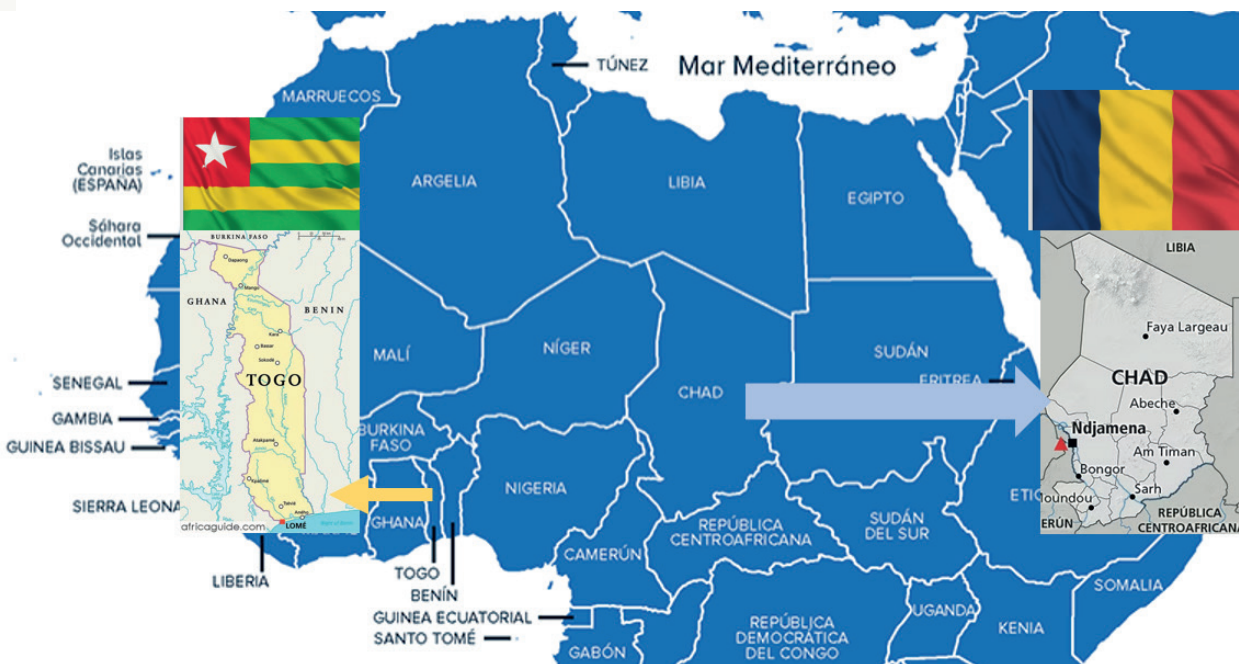

Cinquanta anys de professió religiosa i missionera

La tarda del passat dia 12 de desembre del 2023, en el col·legi de Sant Rafel de Palma, Margalida

Moyà, Bartomeu Suau Mayol, Cecili Buele i Domingo Mateu ens reunírem amb la germana mallorquina, Magdalena Ribas, religiosa comboniana, missionera a la República del Txad (Àfrica Central) des de 1976 i des del 2019 segueix exercint el servei missioner a la República de Togo (Àfrica Occidental). Per uns pocs dies havia vingut a Mallorca per acompanyar a la jove togolesa, Odette Ouro-Dyobo, que havia d'ingressar a la Policlínica Miramar per sotmetre's a una complexa intervenció quirúrgica per tal de restablir una fractura de còccix el fèmur trencat i la mobilitat d'una cama.

Preveient l'interès dels nostres lectors per conèixer no sols la causa i les circumstàncies concretes de la vinguda a Mallorca per ser aquí intervinguda Odette, sinó per la pròpia informació que ens podria donar, Magdalena Ribas sobre el llarg període de servei missioner a l'Àfrica, va acceptar de molt bon grat d'oferir-nos amb profusió aquest fidedigne relat.

ODETTE OURO-DYOBO

N' Odette és una nina que jo vaig conèixer al principi, quan vaig arribar a Togo. Sa mare ja anava a Càritas per tot el que era gestió de medicaments i receptes de malalts, de gent pobra que no ho pot pagar. A Togo, un pobre s'ha de morir. No hi ha res, ni un centre de beneficència, ni ajuda social, no hi ha res. Si estàs malament, et mors.

Aquesta nina venia d'escola, havia d'acabar el primer any del que aquí és l'ESO, i anant a casa seva, diu que va tòrcer un peu, va caure i es va rompre el còccix. Tenia molt de mal i la vàrem dur a l'hospital. La varen veure i li varen dir que per curar la fractura l'havien d'enviar a un altre hospital, on va esser atesa durant dos o tres mesos fins que la seva mare, viuda amb tres infants, no va tenir més mitjans per poder pagar.

A aquesta nina li varen descobrir que tenia drepanocitosis, que és una malformació dels glòbuls vermells que sempre dona un poc d'anèmia i, segons el grau d'afectació, pot ser més o menys greu. Hi ha gent que viu tranquil·lament amb això, només recomanen que si te cases, no et casis amb una persona que tengui la mateixa malformació per evitar que s'ajuntin els dos gens.

En un cert moment varen dir a la mare de n'Odette que si no tenia més doblers per comprar les medicines, no la volien més a l'hospital, que se'n dugués la filla a casa. La mare estava carregada de deutes, i allà són usurers, usurers.

Els préstecs que et fan, te'ls fan només per tres mesos. Si venç el termini i no has tornat la totalitat del préstec, has de pagar el doble de la quantitat que deus. I es torna doblar la quantitat si encara tens pendent el retorn de la primera quantitat.

Mare i filla quan va arribar a ca-seva, trobaren la casa ocupada. Anaren a veure uns amics que tenien una caseta un poc més enfora i que els aniria bé per fer treballs de cosir. S'hi instal·laren però no hi havia ni portes ni finestres i havia començat l'estació de pluges. Allà l'estació de pluges no és com la pluja d'aquí, allà fan grans ruixades. I aquesta gent els va oferir si volien ocupar un espai de baix. Estarien a cobert i no es banyarien.

Un dia la mare d'Odette va venir a casa per dir-nos que la nina estava molt malament i l'havia duit a un centre. Li havien fet una analítica i tenia un nivell molt baix d'hemoglobina. Quan ens va dir això, nosaltres havíem d'anar a fer els exercicis. Vaig dir al rector, aquesta nina, amb 7 d'hemoglobina, si no es fa res, en tornar dels exercicis, serà morta.

Vam ajudar, vam demanar doblers al banc, perquè allà la sang no és gratuïta i cada bossa de sang costa entre 10.000 i 15.000 francs. Crec recordar que li vàrem posar tres bosses de sang. Com que havíem de partir, vaig dir al rector: per què no l'enviam a l'hospital? Explicarem per carta al director la situació en què es troba Odette.

Quan vàrem tornar dels exercicis, vaig proposar d'anar a veure-la el capvespre. Vaig quedar preocupada: Odette estava ajaguda en un matalàs posat sobre una estora. No es podia moure del matalàs. Sa mare anava a ajudar una dona que venia menjar fet i del que sobrava el vespre els donava una part perquè poguessin menjar alguna cosa...

D'aquesta manera jo vaig començar a tenir contacte amb ells. Per un temps varen continuar en aquesta precària situació fins que un dia els vaig dir: així no podem continuar, hem d'anar a l'hospital perquè la vegi el metge. Per estalviar els 30€ que costa anar i tornar de l'hospital, el meu germà i jo la col·locàrem dins el cotxe i la portàrem al metge. Doctor Ayuba, li vaig dir, *què podem fer amb n'Odette?* Em va dir: *Deixem-la podrir i així acabarà.* Això em va fer molt de mal.

Un dia vaig dir a sa mare: tu has de trobar un altre metge. El doctor Ayuba no ens ajudarà a curar-la. Ella em va dir: jo conec un altre metge que ja la va veure i li va dir que el que no havia de fer és quedar-se com estava. N'Odette ja no podia plegar els peus i li

va mostrar com havia de col·locar els peus perquè el líquid de la infecció, si tu no estàs dreta, es reparteix per tot el cos. En canvi, si comences a posar-te vertical, veuràs com el líquid baixa cap a un punt que a un cert moment es foradarà i podrem veure què és el que hi ha dins.

Com que no tenim un xofer, vaig dir-li, que cada dia ens pugui dur tan enfora, hem de cercar una casa on pugui venir fàcilment una dona que coneixem, especialista en reflexoteràpia, i que fa de fisioterapeuta. Varen trobar una casa amb una habitació, que hi cabia un llit petit, i tenia un passadís estret on s'hi podia col·locar una cadira. La fisioterapeuta l'ajudava a doblegar el peu per aconseguir que pogués estar dreta i exercitava l'articulació perquè pogués doblegar el genoll. Mai volgué cobrar-li res.

Va passar un temps en aquesta situació i un dia vaig anar a l'hospital i vaig trobar el doctor Ayuba. Què fa n'Odette, em va demanar? Jo li responc: Oh doctor, *elle s'assoit, elle se met debout* (Ella s'asseu i es posa dreta) Estaria content de veure-la, em va dir. Doctor, com vostè vol curar n'Odette si no li ha fet mai un antibiograma, vaig respondre? Fem-li primer un antibiograma i veurem si podem posar-li després un antitèrmic.

Un dia, l'altre metge que li va recomanar que havia d'aconseguir de posar-se dreta perquè baixàs el líquid de la infecció els va dir: hauríeu de venir a l'hospital de Saint Joseph d'Alfagna i allà podrem operar-li la fístula i netejar-li almenys el drenatge perquè pugui sortir més aviat el pus.

Jo els enviava de tant en tant a l'hospital per pagar els medicaments, però, en un cert moment, veient que tanmateix no es posava millor, els vaig dir que no hi anassin més i vàrem trobar un fisioterapeuta que va ser fantàstic en els exercicis per ajudar-la a posar-se dreta. Tu no tens equilibri, li deia, però pots agafar una cadira i empènyer-la. Aquest moviment et farà baixar el pus del drenatge i, si podeu trobar unes croses, encara serà més efectiu el moviment. Comprau-li unes croses i ella es veurà obligada a haver-se de moure.

Jo mai no he vist una persona amb una alegria tan gran en el moment en què va rebre les croses. Tanmateix, continuava produint pus. Vaig dir al metge: segur que es tracta d'una osteomielitis. Haurem de fer-li un antibiograma per saber l'antibiòtic que li hem de donar. A l'Institut de Sanitat, li receptaren rifampicina, medicament amb què es tracta la tuberculosi i ella no tenia aquesta malaltia. Cada vegada que anàvem a cercar rifampicina havíem d'acreditar que havíem renovat l'autorització de la recepta. Tanmateix s'anava posant molt més bé: ja no tenia aquells bonys que li sortien per tot el cos.

Demaneu per operar-la i em diuen que l'operació valdria 2.500 €. I d'on puc treure jo 2.500€? El metge pren el paper del cost i diu: això està equivocat. El que convé ara és que segueixi encara un poc més amb l'antibiòtic perquè la infecció supuri menys pus. Tot i la recomanació del metge, no em podia treure del cap la idea de fer-li una operació definitiva.

Vaig recordar que durant els dies de vacances que vaig passar a Mallorca en el mes de febrer de 2022, vaig visitar el meu amic Josep Gelabert i li vaig contar que Odette, després d'haver provat totes les vies i gastat molts diners, continuava sofrint molt perquè no aconseguia recuperar-se. Jo tenia molt bona relació amb en Pep Gelabert. Era una bona i generosa persona que havia vingut al Txad, havia aportat ajuda per fer una escola, anava a l'Índia... Un bon dia li vaig escriure una carta per exposar-li la situació d'Odette.

Vaig demanar informació al metge d'Odette sobre el cost que nosaltres hauríem d'assumir en les intervencions que li hagin de fer, perquè estic cercant una persona que ens pugui ajudar. Em respon: *farem una llista de tot el que necessitam i vosaltres com-*

prau el que pugueu. L'operarem dilluns. Hi ha hagut una urgència i hem anat a cercar quatre bosses de sang, però per a l'operació d'Odette en necessitarem moltes més. O sia que ja havíem fet una despesa molt considerable, més de cent-mil francs (120.000 francs són 200 €) de medicaments ja dipositats per al bloc operatori. L'endemà ens diuen: tornau a ca-vostre i veniu divendres i dissabte l'operarem. Dissabte? Vaig dir: els dissabtes no quedau mai a l'hospital. Doncs, veniu diumenge vespre i l'operarem dilluns. Cinc vegades vàrem haver de tornar a l'hospital.

Ja dins el bloc operatori, el metge em diu: falten les benes de guix per poder-la enguixar després d'operada. Vaig respondre: n'Ayuba no ha parlat d'enguixar. Què és el que vosaltres heu de fer? Jo he de tallar l'os podrit, va respondre. I què li posareu?, vaig preguntar. No ho sé, ja ho veurem.

Arriba a l'hospital el Dr. Ayuba i li coment: en l'operació de n'Odette ens han dit que li han de tallar l'os podrit. Ell ens respon: anau a cercar la seva carpeta. Quan la té a les mans, les diu: anau- vos-en i ja us avisaré per telèfon. A mi i a sa mare ens digueren que li havien netejat el costat infectat i que haurien de fer el mateix a l'altre costat i posar-li després les pròtesis. Tot això costaria 12.000 €.

El procés va ser un calvari per a Odette. Del forat varen tornar treure líquid, del qual el laboratori de l'hospital mai ens ha donat el resultat, tot i haver pagat l'anàlisi clínica. Després, altra vegada varen treure líquid per analitzar-lo. Vàrem dur n'Odette a l'Institut d'Higiene. Com que el metge no hi era, jo me vaig atrevir a posar-li un antibiòtic que va prendre durant quinze dies. Quan vengui el metge ja ens dirà el que hem de fer. El metge va confirmar que era encertat el que havien fet perquè l'antibiòtic ha aturat tot d'una la infecció i ha anat molt bé, però ara haurem de canviar per evitar danyar els ronyons i després podrem tornar operar fent el mateix que vàrem fer a l'altra cama. Vaig dir: vostè em va explicar que aquesta cama encara tenia un fèmur que no estava aferrat als lligaments. Ara aquesta nina es recolza en aquesta cama. Com es mantindrà dreta si ara feim el mateix a l'altra cama? El metge em respon: la tindrem un any enguixada i després decidirem què hem de fer.

Explic a n'Odette: pensa que t'han dit que , si t'operen, quedaràs en el llit i no et podràs moure ni mai podràs caminar perquè ta mare no té els 12.000 € que val reconstruir els malucs.

Doncs, jo no ho vull, va dir Odette.

Magdalena es queixa perquè el metge no li ha volgut fer l'informe clínic sobre l'operació prevista per a d'Odette que Magdalena podria presentar com a justificant de la petició d'ajuda.

LA ONG SOM, JOSEP GELABERT I JUANEDA-MIRAMAR HOSPITALS

Magdalena Ribas conta el que va comunicar a Pep Gelabert en referència a les intervencions a Odette proposades pels metges de Togo: per a mi, Pep, l'operació que li volen fer serà un desastre i encara espanyaran més les fractures que volen restaurar. Val més no operar-la que fer l'operació que proposen El que ja li han fet és una barbaritat, però no en parlarem, direm que li han fet bé. Però, tu, Pep, demana consell a algun metge conegut. Els metges d'aquí fins ara ens havien dit que en dos mesos i mig Odette recuperaria les dues cames; però ara diuen que ho estan revisant perquè no li han llevat només el cap del fèmur, sinó que li han eliminat la caverna en la qual el fèmur ha d'anar articulat. Per tant aquest fèmur no saben on l'han d'enganxar.

Ella, tanmateix, jove de 23 anys, ha estat valenta, valenta, perquè res l'ha acovardit.

En Josep Gelabert va aconseguir la conformitat de la ONG que porta el nom de SOM

perquè l'entitat acceptàs de fer-se càrrec, per a Odette i, per a Magdalena, de les despeses del viatge d'anar a Mallorca perquè els cirurgians d'aquí l'operin i retornar a Togo. Per la seva part, un noble gest de les clíniques Juneda i Miramar farà possible que siguin gratuïtes tant la complexa intervenció a Odette com el temps necessari d'estada a la Policlínica. Josep Gelabert ha accedit també a tenir-la allotjada a casa, quan surti de la Policlínica, durant el període de recuperació, que es preveu serà de tres mesos.

Magdalena expressa la seva immensa satisfacció i gratitud per aquestes generoses aportacions. És increïble aquest dia, que ens regala el bon resultat de quatre anys de coratjós i pacient esforç per aconseguir-ho.

Bartomeu Suau: Aquest és, Magdalena, un magnífic resultat, gràcies a l'ajuda generosa de molts excel·lents professionals, per a la recuperació d'Odette: però, entorn d'aques-

ta reeixida acció, quantes altres urgències teniu pendents d'una solució favorable?

Magdalena: Actualment tenim 30 famílies monoparentals perquè els homes no volen els infants. Una mare d'una d'aquestes famílies tenia tres infants i va quedar embarassada. Va anar amb el seu home a la clínica. El metge, en explorar el seu estat, va quedar com a sorprès i no sabia com li havia d'explicar. Ella se'n va donar compte i li va dir: *doctor, ¿hay algo que no va bien? No, no*, va contestar el metge. L'embarassada tenia dos nins i una nina i li va demanar *¿es una niña?*. Diu el metge: *no puedo decirte si serán niños o serán niñas, pero son tres...* *Ostres, Déu meu!* exclama algú.

Bartomeu Suau: *Què són aquells tres nins de qui ens enviares la foto el primer dia que anaven a escola?*

Magdalena: *sí, sí, sí. O sigui que son pare dels tres infants anteriors i del altres tres a punt de néixer, se'n va anar a ca-seva, va agafar una maleta, hi va col·locar les seves coses. Va deixar la casa, la família, la dona embarassada de tres infants i se'n va anar. La dona es va quedar tota sola amb els sis infants, quan ell va partir. I no sé com dir-vos els problemes que comporta haver de mantenir tres nounats d'una família amb llet artificial.*

Jo vaig tenir molta ajuda. Teníem un metge africà d'una vàlua extraordinària. Havia estudiat en els jesuïtes. I varen venir molts de metges: italians, belgues, espa-

nyols... Vingué també aquest metge de Manacor, en Calvo. Vàrem tenir molta col·laboració i això ens va ajudar molt a aprendre coses i a saber discernir la situació en què es trobaven els que reclamaven la nostra actuació.

Bartomeu Suau: Molt bé, però ens podries explicar com va començar tot això?

Domingo Mateu: Conta'ns com va començar aquesta història?

FITES DESTACADES DE LA BIOGRAFIA DE MAGDALENA RIBAS

Cecili Buele: Quin any i on vares néixer, si ens ho pots dir?

Magdalena: Bé, jo vaig néixer el 18 de gener de 1949 a Santa Margalida. D'infant vaig anar a l'escola de les monges agustines del meu poble. Aleshores a Santa Margalida venien molts de missioners que solien passar per la nostra escola. També hi havia sovint les missions populars d'aquell temps. Record, quan jo era molt petita, crec que era abans de la confirmació. Els predicadors de la Missió estaven allotjats a una casa de Santa Margalida i una amiga meva em va dir: vols que anem a saludar el Pare Jaume? Hi anàrem i ens va demanar: qui és que vol venir amb nosaltres? De seguida, li vaig dir que jo aniria amb ells. Ell em preguntà: i quants d'anys tens? Vaig contestar: nou o deu, no ho record exactament. I, tot rabent, va afegir: *Idò, quantes sopes hauràs de menjar encara, Magdalena! Per ara, tranquil·la, menja sopes, que això altre ja arribarà.*

Cecili Buele: Això és ben del Pare Jaume.

Magdalena: Més tard, jo volia ser perruquera, encara que tothom criticava i murmurava aquest ofici i és cert que no era una professió adequada per a una nina jove com jo. No obstant, ma mare va parlar amb una perruquera de Santa Margalida li va dir: dona-li tota la feina que pugui fer fins que es cansi. Poc temps després, em vaig cansar i vaig decidir d'anar-me'n a Palma.

Jo era a Palma i en aquells dies, els primers missioners diocesans «Fidei donum», en Tomeu Suau, en Jaume Amengual i en Jaume Vives partiren cap a Burundi. Era a començament de 1966, però en el 1964 hi havia hagut l'expulsió de tots els missioners del Congo. I aquest fet em va fer sorgir moltes qüestions. Vaig llegir un article que es referia als missioners que havien assassinat i que no havia quedat ningú que pogués reemplaçar-los. Era necessari preparar gent per anar a ocupar el seu lloc. No podeu imaginar com això m'estimulava el desig de ser missionera.

Hi va haver també la influència de la congregació de Jaume Bonet.

Cecili Buele: fundador del «Verbum Dei»

Magdalena: La casa del «Verbum Dei» estava devora ca-meva. I a més hi va haver una amiga meva que hi va entrar. I també va ser quan na Francisca va entrar. Vaig escriure una carta a na Puri, de les monges agustines.

Cecili Buele: Oh, na Puri ! Era na Puri, la que vaig conèixer a Cascas, durant la meva estada en el Perú.

Magdalena: Sí, na Puri que jo vaig tenir com a professora a Santa Margalida. Li vaig escriure una carta per demanar-li què havia de fer si encara tenia inquietuds i ganes d'anar a missions. Em va contestar aconsellant-me que si les inquietuds es mantenien durant més de sis mesos, en parlàs amb algun capellà. Mai me va dir: fes-te agustina.

O sigui que vaig tenir persones molt properes, no sé com ho he de dir, com na Puri i també en Jaume Bonet, que va ser el primer a saber que anava a la recerca del que fos. No em va dir mai, jo he fundat les missioneres «Verbum Dei», simplement em recomanava que havia de discernir allò que més responia a les meves inquietuds.

Sempre havia dit que, si em feia missionera, seria per anar a cuidar leprosos, però un dia, a causa d'aquest problema de recerca permanent, vaig trobar un article en un fulletó amb i una fotografia d'una monja comboniana que era missionera en el Congo. I això va servir per tancar la meva inquietud i per veure què feien les monges combonianes en el servei missioner assignat. Jo aleshores feia part d'un grup del moviment Oasis i, en les reunions i trobades, hi havia la mare Pasqual, una catalana que era encantadora i m'estimava molt. A Prades no tenien col·legis ni clíniques, allà era el meu cau.

Jo he de dir que no he trobat mai cap congregació que m'hagi dit vine amb nosaltres o ves amb altres.

Domingo: Vares poder elegir lliurement.

Magdalena: Sí, vaig elegir ben lliurement.

Cecili: Quin any va ser que decidires fer-te comboniana?

Magdalena: vaig decidir ser comboniana l'any 1968, però els meus pares no em deixaren. I va ser llavors que, després d'una tensa conversació, vàrem fer una trobada i Ui! Va ser una cridadissa d'escàndol. Mon pare em va dir: *jo no et diré mai ni que sí, ni que no, ni el que has de fer o deixar de fer i no vull tornar a sentir parlar d'això ni aquí dedins ni en lloc, en lloc...*

Ma mare, a vegades, venia a cercar-me a la feina i dos mesos abans d'anar-me'n de ca nostra, ja les combonianes m'havien donat la plaça, vaig demanar-li altra vegada: què en pensau del que vos vaig proposar de fer-me missionera? La pregunta va quedar sense resposta.

El dia 26 de gener de 1970, jo havia fet el meu aniversari dia 18 d'aquest mateix mes, vaig partir de ca nostra.

Domingo: en aquella data, complires els 18 anys?

Magdalena: No, per anar-me'n, vaig esperar complir els 21 anys.

Bartomeu Suau: Llavors la majoria d'edat començava als 21 anys.

Cecili: quin any partires al Txad?

Magdalena: primer vaig anar a Madrid per fer el noviciat i el postulantat. Després, des del 1976 i fins el 12 d'octubre del 2002 vaig esser en el Txad, llevat del temps que vaig tornar aquí per recuperar-me de les malàries. Primer vaig estar a Barcelona perquè no havia fet les pràctiques d'animació missionera. Per causa de la malària, vaig venir cinc vegades a evacuació sanitària amb malària cerebral. A la cinquena vegada em varen dir que ja no podia tornar més i em deixaren a la casa provincial de Madrid.

Domingo: aquesta casa de Madrid és de les combonianes?

Magdalena: sí, de les combonianes.

Domingo: em pensava que teníeu la casa mare a França.

Magdalena: A França vàrem tenir un pis. A Suïssa estàvem també a una casa que ens havien donat devora un dispensari del poble. Així, amb el sou del qui atenia el dis-

pensari, podíem allotjar-nos i menjar a la casa mentre estudiàvem per aprendre el francès.

Després vaig estar quatre anys cuidant mon pare i ma mare. Mon pare va morir el dia 7 de novembre de 2002 i ma

mare va morir el dia 8 de desembre del 2004, en pocs mesos de diferència. I, no sé com ho he de dir, però en aquest temps d'atendre els meus pares malalts hi va haver moments molt macos, malgrat haguéssim passat aquelles tensions del l'inici.

Llavors vàrem anar a una missió que obrírem nosaltres, els combonians i les combonianes abans d'haver-hi res organitzat. Ens va rebre un bisbe meravellós que ens donà la benvinguda i volgué saber quin era el nostre projecte.

Domingo: això era el 76, en el començament?

Magdalena: Sí, sí, quan vàrem arribar al Txad l'any 76. Poc després vàrem instal·lar l'emissora de ràdio. En Ridènia era un jesuïta que, ja de seminarista, va anar al Txad a fer la seva experiència. Va fer els vots solemnes com de costum. Era fill d'una dona fadrina que feia de criada a casa del senyor que era el pare de Ridènia. Els seus pares mai no el deixaren casar, per por o pel que fos... La mare va morir tuberculosa quan el nin tenia vuit anys i el senyor es va fer càrrec del seu fill, encara que els oncles no el varen voler mai. El nin tenia deu anys quan son pare va ser afectat d'un ictus, però va tenir temps de trobar-li un tutor i deixar-ho tot ben garantit perquè la família no pogués prendre-li res del llegat de son pare. El tutor designat era el rector del poble i a un cert moment, a fi que el nin pogués tenir una bona formació, el va enviar al Seminari menor, però, quan va presentar la documentació, li varen dir que no el podien acceptar a la institució perquè no era fill legítim. Llavors el varen dur a un internat i va poder estudiar.

Domingo: Aquest fet va passar al nostre Seminari?

Bartomeu Suau: parlam d'allà, parlam del Txad.

Magdalena: No, no. El qui no el va deixar entrar per mor de ser fill il·legítim era un Seminari menor diocesà de París. Va anar després als jesuïtes i els va dir que volia ser jesuïta. No li demanaren cap antecedent a l'hora d'anar al postulantat, el van acceptar, va professar i va esdevenir capellà. Després, ja en el Txad, va ser el primer bisbe de la diòcesi. Per tant, era un home d'una humanitat tan gran que quan sentia parlar que no s'havia de fer assistència, ens feia callar a tots. A vegades, quan hi havia missioners, jesuïtes mateixos, que deien que hi havia massa paternalisme, que no hem de donar tant a la gent, els hem d'educar, no hem de fer des-assistits, gent dependent... Un bon dia, mentre es debatien aquestes afirmacions, sempre me'n recordaré, va pegar amb força un cop damunt la taula i, fent referència a les seves arrels, ens va dir: *si jo no hagués estat assistit, avui no seria jesuïta ni seria allò que som. Hauria estat un mendicant en el carrer. Jo he crescut amb la meva vocació juntament amb aquestes persones.*

Poc temps després, nosaltres varen tenir tot d'una la guerra de Goukouni i Hissène Habré i els esdeveniments històrics d'aquell període del Txad. Nosaltres vivíem vigilades. Ja havíem fet els vots perpetus el dia 5 d'agost de de 1979. No podíem sortir. Havíem de demanar permisos.

Bartomeu Suau: laissez-passar.

Magdalena: Sí, le laissez-passar i pagar 6.000 francs. Totes aquestes coses, Tomeu, les he viscudes amb molta profunditat. Fer-me descarregar el cotxe tantes vegades que no us ho podeu imaginar i després, quan ho tenien tot en terra i no havien trobat el que volien, em deien: *ja pot tornar carregar i posar-lo en marxa*.

Bé, ja hem parlat de moltes coses i ja són les sis i mitja. Em sembla que hauríem d'acabar.

Bartomeu Suau: això ho han de dir ells. Tu també vares fer de comare, Magdalena?

Magdalena: Sí, després. Vaig fer de comare a Verona. Havent-me incorporada al Txad, vaig arribar a Bedjondo el 4 de desembre i vaig sortir de l'hospital dels jesuïtes perquè havia arribat la provincial i perquè no me varen operar d'apendicitis aquell dia sinó en el mes de gener, un jesuïta, el P. Portadelle. Oh, n'hi ha 14 perquè són 14 germans metges.

Tots: Mare meva! 14 germans metges! Responen tot sorpresos.

Margalida: Tenien totes les especialitats: un era uròleg, l'altre, cardiòleg, son pare era cirurgià... La germana major era la responsable d'un departament diocesà de Ginebra. Un dia dinàvem junts a ca seva i per telèfon demanaren per un dels metges. Quin vol d'ells? Li preguntaren. Va respondre: l'uròleg. Idò, és el doctor Toni. L'espero a l'hospital. Era un hospital de la diòcesi que havien fet els frares caputxins, però que no el varen obrir mai a causa de l'inici de guerra. Els superiors volien que el frare que l'havia construït es fes càrrec de la gestió de l'hospital, però finalment ell va donar l'hospital al Govern. No, a l'Església ni a als caputxins. Després. El Govern el va tornar a oferir a l'Església. Decidiren dividir l'edifici deixant una part per a l'hospital i l'altra per a un gran col·legi de primària i liceu de secundària. En un raconet es va construir el Seminari menor i els seminaristes podien fer l'ensenyament a les aules del col·legi annex.

Cecili: el vostre bisbe d'allà, era estranger o del Txad?

Magdalena: En Maties que tu vares conèixer i que va venir a Mallorca és ara l'arquebisbe del Txad.

Bartomeu Suau: Record que amb ell anàrem a Lluc i en aquell moment hi havia a Lluc...

Magdalena: Tres bisbes, don Teodor, en Maties i un altre.

Bartomeu Suau: Crec que era el bisbe Setién.

Magdalena: i a més hi havia el prior de Lluc i mon pare i ma mare.

Tots: Ah! Què bé! Quina encertada trobada!

Domingo: Estàveu ja reconciliats?

Cecili: Sí, na Magdalena, seguit seguit, els anava a veure i els va convèncer que anàvem malament.

Magdalena: Jo tenia molta por quan en Maties em va dir que volia anar a veure els meus pares. Va venir a Mallorca per demanar informació a la diòcesi. Era un moment en què hi havia hagut problemes a Burundi i ens havien escrit una carta a tots per informar-nos de les necessitats de la diòcesi i per la necessitat de saber el que havia passat a Burundi. Maties acabava de ser nomenat nou bisbe auxiliar del Txad.

Bartomeu Suau: bisbe coadjutor amb dret a successió

Magdalena: I vaig demanar-li, què en penses? Pensant que em respondria al que li preguntava, em va contestar tot content: *Magdalena, yo voy a Mallorca*. El primer que em va dir va ser: *yo quiero ir a tu casa, quién puede dar-me la dirección?* Poc després vaig escriure als infants i vaig parlar amb el meu germà. Això serà una passada: jo tenc anglès i francès i els altres, català i castellà. Una entranyable trobada a quatre llengües.

Cecili: Em sap molt de greu, però jo a les 7 hauria de ser a una altra banda. Tu has dit que estaràs un parell de dies més per aquí.

Bartomeu Suau: Fins l'endemà de Nadal, fins dia 26. Saps que passa d'aviat això!

Cecili: Però bé, si ens has de menester per res, ja ho saps.

Magdalena: Jo, alguna vegada, potser vos diré que necessit operar qualcú, no tan complicat com el que he duit ara, però tenc molts d'infants que sovint necessiten amb urgència la col·laboració sanitària.

Bartomeu Suau: Molt bé, però jo ara ajuntaria aquella idea que va sorgir a l'Assemblea d'abril d'afegir als estatuts de l'Associació el sentit de missió i cooperació. Naturalment que no pots investir una gestió tan complexa com la d'una operació difícil o l'estada a una clínica d'aquí, però sí, a vegades, fer-nos càrrec de coses més senzilles.

Magdalena: On és el meu telèfon? Vull mostrar-vos una foto.

Bartomeu Suau: És que na Magdalena duu dins el portàtil milers de fotos. Llavors mirarem si ho posam en un pendrive o què podem fer.

Cecili: Mirau d'agafar-ne qualcuna

Bartomeu Suau: O qualche dues.

Magdalena: Eh, jo també hauria d'anar-me'n, que tenc aquella nina tota sola.

Domingo: Ens podries dir, Magdalena, si tot el temps que vares ser en el Txad, vares estar a l'hospital?

Magdalena: No, jo hi vaig estar 15 anys, els primers 15 anys del Txad.

Cecili: Em disculpau, perquè arribaré tard si no me'n vaig.

Magdalena: Adéu, Cil.

Cecili: Magdalena, molt de gust d'haver-te conegut i tractat. Només havia vist el teu nom en un escrit i ara t'he pogut veure personalment.

Magdalena: M'agrada això, Cil, que tu m'hagis volgut conèixer i compartir les meves experiències.

Domingo: Deies, Magdalena, que vares estar a un hospital els primers 15 anys del Txad.

Magdalena: Sí, a un hospital d'una zona rural. Ara ja hem començat a ser xarxa sanitària, amb un centre ambulant dins una camioneta i amb un equip d'al·lots preparats «a la buena de Dios»

Bartomeu Suau: Igual com ho fan en el Perú amb el «Posta médica» Quatre sanitaris un poc preparats...

Magdalena: En un horari de protecció materno-infantil, teníem gent que venia a ca nostra o bé anàvem a pobles per vacunar de poliomièlitis, de tètanus, de totes les vacunes necessàries per tenir una bona salut. I això ho vaig fer durant 15 anys. Vaig trobar 64 infants amagats o tancats dins barraques perquè tenien poliomièlitis.

Domingo: Els amagaven pel fet de tenir poliomièlitis?

Magdalena: És clar: els pares creien que la malaltia era un càstig de Déu o d'un esperit dolent i no els podien mostrar.

Bartomeu Suau: Això mateix passava a llocs de Burundi on naixien infants albins. No els volien i deixaven que es morissin.

Domingo: Aquí hi va haver una cosa semblant fins a finals del segle XX. Jo he conegut encara aquests discapacitats que els tenien tancats dins una habitació i no sortien mai de ca seva perquè els pares estaven empegueïts de tenir un infant discapacitat.

Margalida Moyà: La gent de Binissalem empra encara una expressió molt curiosa molt significativa d'aquest fet: diuen «*aquest és un mai surt*». Sabeu qui és «un mai surt»? Ara ho diuen per referir-se a una persona que diu dois. Sabeu d'on ve aquest «mai surt»? Idò, d'aquests infants que, perquè eren deficients, els pares no els deixaven sortir mai de casa.

Magdalena: Idò allà, quan un infant tenia algun d'aquests síndromes, li deien que era un infant «*serpent*», i li feien beure l'orina seva o l'enterraven amb sa mare, si aquesta moria. No sé com n'Odette...

Bartomeu Suau : Aquesta al·lota que és aquí...

Domingo: Pareix que està bé.

Bartomeu Suau: El que has fet ara, Magdalena...

Margalida: El que ha passat n'Odette és un codi vital brutal.

Magdalena: Aquí explicava abans el testimoni a un grup de joves de tot el que ella ha viscut i que tres vegades va intentar suïcidar-se i qui la va aturar sempre va ser la seva filla. Té una nina de set anys nascuda d'una violació a l'escola.

Domingo: I després d'aquests quinze anys?

Magdalena: Després d'aquests quinze anys a Bedjondo i a *Joli Sarh*, ciutats de la diòcesi, jo sempre, sempre, sempre he fet feina de sanitat.

Domingo: I de comare, també?

Magdalena: Nosaltres, en els llocs que estàvem, teníem una casa petitona, i, si hi havia un part, l'assistíem i fèiem la consultació prenatal cada tres mesos, fèiem el seguiment i administràvem les vacunes, i si vèiem que hi havia senyals de sofrença fetal o que no es desenvolupava bé o no estava ben encaixat o estava travessat, o una cosa d'aquestes, ja els orientàvem cap a l'hospital per a una cesària. Quan jo vaig arribar a Bedjondo, el setanta-set, setanta-vuit, dia 4 de desembre del setanta-vuit vàrem tenir 310 casos de tètanus umbilical amb un any. Infants que morien de tètanus. Feien els parts a ca seva en terra, els hi tallaven amb una tija de mill el cordó umbilical i, com que hi havia animals, quedaven infectats del tètanus.

Domingo: I morien els infants.

Magdalena: Molts morien i llavors, quan vàrem començar a curar-los, ens en duien de per tot arreu. Jo vaig partir, després de quinze anys, i per dins la nostra zona ja no hi havia més tètanus, perquè havíem posat les vacunes, havíem seguit el procés necessari. Teníem tot un sistema acordat: avui aquesta persona, aquesta altra i aquesta altra han rebut la primera dosi i avui no han vingut... Nosaltres, tal dia serem allà. Deixàvem encarregat al cap del poblat i aquest era el responsable d'acompanyar-los a deu km. d'allà on anàvem nosaltres. No era una organització a nivell nacional. Hi havia llocs on es feien càrrec de la norma establerta i ho duien a terme i altres que ho deixaven anar. Teníem una moto per enviar una persona de l'equip de vacunacions a veure si aquell infant era mort, si era viu, fèiem tota una feinada i, també, a l'hospital. Després vaig anar a Saar i vaig venir malalta de malària.

Bartomeu Suau: Quantes vegades vares tenir la malària?

Magdalena: Jo crec...No ho puc contar. En el 92 vaig haver de quedar-me a Espanya, perquè no me deixaven partir a la missió del Txad. M'enviaren a afegir-me als qui treballaven en el Servei Conjunt.

Bartomeu Suau: Hi havia el que es deia el Servei Conjunt de les Obres Missionals Pontífiques.

Magdalena: Anàvem sempre junts. Espanya estava dividida en cinc zones. Nosaltres érem de la zona de Catalunya i València. I fèiem participar tothom dels col·legis i paròquies...

Bartomeu Suau: El Servei Conjunt es formava per anar a fer l'animació missional quan venia el Domund o...

Magdalena: Nosaltres el fèiem tot l'any. La gent preferia o el Domund o la Infància Missionera, però nosaltres giràvem tot l'any i ens coordinàvem. Per exemple: hi havia els Pares Blancs, les monges franciscanes missioneres de Maria, la Santa Família, nosaltres, els combonians... hi havia diferents congregacions, Cristo Jesús, de Javier. Totes les congregacions feien feina conjuntament. Hi havia un coordinador, però a cada capital on anaven les congregacions feien la feina que els corresponia. A València, a Saragossa, a Huesca, a cada ciutat on anava la congregació es feia càrrec de la feina assignada. Nosaltres ho fèiem d'aquesta manera a Barcelona i tot l'any teníem feina. Ens trobàvem una vegada cada més tots, dos dies, a un lloc o a un altre i ens informaven de les feines que hi havia. Pots fer això o pots fer això altre. Aquí demanen que aquesta setmana sigui per fer... aquí aquesta altra setmana la dedicarem a... Ens donaven un tant per jornada.

Bartomeu Suau: Pel desplaçament i altres despeses.

Domingo: I ara, ja per acabar, ens podries contar molt breument la part de Togo.

Magdalena: Vaig començar el servei a Togo dia 7 de febrer de 2019. Jo feia part del servei de Càritas, on venien molts malalts, sobretot pobres, que demanaven receptes, medicaments i tot el que necessitaven. Poc després d'incorporar-me a Togo, va començar a estendre's el contagi de la Covid-19. Què és el primer que feren allà quan va arribar la pandèmia? Tancar tots els accessos d'entrada al país, llevat de certes persones procedents de França. De seguida es donaren compte que qui portava la malaltia infecciosa eren els qui venien de fora i Togo no tenia mitjans propis per curar-la. Varen tancar l'aeroport i totes les entrades obertes a les fronteres de la República. No podien ni entrar ni sortir del país. Només entraven els qui travessaven les fronteres de contraban. Per tant, a la primera onada en el nostre país, la Covid ja va causar 17 morts.

Domingo: No tenieu res per parar el contagi?

Magdalena: No hi havia res de res. Ni respiradors, ni medicaments, res...

Margalida: I la pandèmia era igual de virulenta que la d'aquí?

Magdalena: No va arribar a ser tan virulenta perquè no podia arribar la gent de fora. Aquí la gent es podia moure d'un lloc a l'altre i s'escampava el contagi. Allà els de fora no podien entrar.

Domingo: Va ser una manera d'aturar el contagi de la infecció.

Magdalena: Allà fan molt de mercadeig. Passen porta a porta per vendre menjar o altres coses. Tot això es va prohibir. Per això deien les dones que allà no moririen de Covid.

Jo vaig alabar molt el gest de na Cati Albertí que ens va escriure una carta per demanar-nos informació dels efectes de la pandèmia. Li vaig contestar que el que més necessitava i demanava la gent era menjar. Ens arribava gent que no havia menjat res en tota la setmana. No tenien res per menjar ni productes de neteja ni d'higiene personal. Ens demanàvem també per anar a l'hospital que igualment estava tancat. Va ser una cosa terrible, fins a tal punt que incomprendiblement l'arquebisbe va donar ordre de tancar Càritas i tancar les esglésies. No es podien fer celebracions. Una brigada de militars

vetllaven pels carrers. No podíem sortir de casa ni anar a fora per visitar algú, encara que tots portàvem mascareta, com aquí.

Totes vàrem tenir la Covid. Una monja togolesa va estar a punt de morir; jo el vaig tenir bastant més suau; però va ser terrible el confinament: estar tancada en una habitació de quatre metres quadrats, sense poder sortir fora per anar al bany ni al vàter dins la casa, ni sortir fora de la porta, ni amb la finestra oberta... Passava cada dia un inspector per controlar.

Domingo: va ser un confinament més dur que el nostre.

Bartomeu Suau: Aquí ja trobàvem que era massa rigorós.

Magdalena: Jo vaig ser una de les darreres que ho vaig superar. Quan va acabar la Covid, va venir una companyia per desinfectar-ho tot, habitacions armaris... tots els racons de la casa.

A vegades venien a casa alguns d'aquells artesans que passaven per vendre obres seves i ens deien: canviau-nos aquesta peça per alguna cosa de menjar. Aquest fet ens va permetre descobrir que moltes famílies, i sobretot molts d'infants, estaven setmanes sense tenir res per menjar.

Bartomeu Suau: Abans d'acabar, voldria que ens resumissis, abans m'ho vares enviar per escrit, què ha comportat per tu, per la teva vida, la vocació religiosa.

Magdalena: Pens que Déu ha estat molt gran per a mi: m'ha posat al costat de persones que, en un cert moment de la meua vida, no considerava oportú el que em deien, però després he vist amb claredat que el que volien era el meu bé, el millor que Déu volia per a la meua vida. Per això, he tractat de ser més lliure, més oberta, més disponible, més humil, ja que la humilitat per a mi és molt important. Jo acab de fer una feina que és molt guapa, perquè et dona una gran satisfacció. N'Odette, Tomeu, ara l'has vista molt guapa, amb molta il·lusió i desig de recuperar-se. Veu amb esperança el seu futur, l'alegria del que li ha estat donat de viure ara és per a ella llum i seguretat pel demà. Aquest excel·lent resultat aconseguit amb l'ajuda generosa de molts em dona a mi una immensa satisfacció perquè jo he estat l'humil instrument del que s'ha servit el Bon Déu per a la recuperació de n'Odette.

Mirau, acabaré el meu llarg relat amb la joiosa recordança del que vaig viure a Togo el passat 28 d'agost de 2023. A ca nostra vàrem celebrar, al migdia, la festa dels cinquanta anys de la meua professió religiosa. L'organitzaren coixos, cecs, els més desemparats. persones que no em poguessin convidar. Vàrem cantar, vàrem ballar. Alhora el mateix dia

que jo complia els 50 anys de professió, tres al·lotes togoleses, monjes combonianes, varen fer els vots perpetus. A la paròquia, vàrem manifestar conjuntament, elles tres, el compromís de complir els vots

durant tota la vida i jo vaig renovar l'obligació de seguir complint-los fins a la fi dels meus dies. Segur que compartireu amb mi la joiosa pregària d'acció de gràcies que vaig fer per tot quant m'ha donat Déu Pare durant aquests cinquanta anys de vida consagrada amb el següents paraules:

Pare Sant, Vós sou tot Misericòrdia i Amor. Aquí em teniu avui per agrair-vos el projecte que des de sempre heu traçat per a mi a fi que pugui seguir-vos amb amor i joia. Us don gràcies per tot el que m'heu donat durant aquests 50 anys de vida consagrada, encara que a vegades m'ha costat acceptar de seguida les vostres propostes.

Gràcies pel do de la vida i pel do de la meva família que Vós heu elegit per fer créixer dins mi l'amor i la serenor. Gràcies pel do de la vocació missionera segons el carisma de sant Daniel Comboni vers els més pobres i els més desemparats, do que m'ha permès obrir mon cor perquè tots els qui acompanyi en el meu camí puguin descobrir-te i estimar-te. Són ells els qui amb la seva vida m'han ensenyat a seguir l'evangeli de Jesús i a donar-me i a viure amb Vós una vida d'amor.

Gràcies per la vostra fidelitat, Pare, Vós em coneixeu i sabeu que us estim. Avui davant Vós vull renovar els meus vots de Pobresa, Castedat i Obediència per donar-me a Vós i perquè Vós sigueu mon Déu i mon Senyor fins a la fi dels meus dies. Vull continuar lloant-vos i seguir estimant amb tot el cor obert de pinte en ample per poder acollir i estimar sempre tots els que Vós poseu en el meu camí.

(PREGÀRIA DE RENOVACIÓ DELS VOTS EN ELS CINQUANTA ANYS DE PROFESSIÓ)

EL QUE EM RECORDA UNA IMATGE

“La mar és tan gran i la meva barca tan petita...”

Tot sols davant la mar gran.

Perdonau si el caràcter d'aquest escrit d'avui difereix notablement d'aquella habitual temàtica, més bé lleugera i desimbolta, que a mi normalment em sol abellir a tractar, però aquest era un deure amb mi mateix que, en aquesta avinença, havia d'atendre: “del que vessa el cor n'ha de parlar la boca”...

De fet, procuraré que això no es repeteixi amb massa freqüència.

No està la gent per a massa gaites.

Jaume Sancho

Cala gamba, octubre 2023

Reflexió després d'una dolorosa experiència

Sempre morim ben tot sols. Per molt envoltat de gent que estiguis –és igual que els que t'envolten sofreixin la teva mort amb un dolor suprem– ben al final, ningú et pot acompanyar en els darrers sospirs i has de partir amb aquella singular soledat que mai abans havies experimentat, ni en el moment del néixer, quan éreu dos en aquell trànsit. La mort deu ser aquell moment de la suprema i exclusiva soledat. Almanco aquest és el punt de vista natural de la humanitat despullada. La naturalesa ens reclama en un estat ben nu de qualsevol companyia. Sols, davant la mar gran.

Ni que fossin milers els que moren en el mateix lloc i al mateix temps: el darrer trànsit sempre és individual i solitari. Ets tu que mors, mai un nombre impersonal.

La mort, als qui quedam, ens deixa una humiliant sensació d'absoluta impotència. Baix aquest punt de vista, la mort, *el morir*, és terrible. La mort no té amics.

La mort és una vivència única que només coneix el singular. *El morir* mai té plural. I per a tots els que fins ara t'han acompanyat suposa descobrir el què és quedar-se a la vorera i veure't partir nu i solitari, sense poder fer-hi res. És un adeu sense remei. Desproveïts de la fe, ha de ser un tràngol molt mal d'empassar aquest.

Vens d'un món de moltes petjades, però ja ben al final només et queden les teves. Sols les teves marquen el teu límit davant l'infinit del mar que t'espera. Vas tu sol. Ser conscient d'això m'aterraria brutalment si no fos que la mort també allibera. Record allò de Hamlet: "*Si tractau a cadascun com es mereix, qui s'allibera del fuet?*"

A mi –i ho sent moltíssim per a tots aquells que no tenen el mateix conhort– sols pensar que algú que tu no veus aferra de la mà al qui se'n va i el condueix a bon port m'ofereix la capacitat d'encaixar amb un altre esguard aquesta situació límit.

Segurament és cert que tota aquesta reflexió és vàlida només per als qui queden, però ja no ho és per al qui se'n va. Per a ell o ella ja sols dues possibilitats li resten obertes. Cap d'elles em sembla realment tràgica: o algú bondadós i que sempre t'ha estimat t'espera darrera la porta o, en el pitjor dels casos, no hi ha res més enllà i, per tant, si no hi ha res, res de dolent et pot passar... A mi això em conhorta i em sembla una reflexió simplement racional i acceptable per a qualsevol persona.¹

Jo, personalment, tenc aquest sentit cristià de la mort i confii molt en la paraula de Jesús, però entenc perfectament i empatitz amb totes aquelles persones que tenen un altre punt de vista diferent del meu i per això entren també en el meu discórrer.

Després de morir, res de dolent ens pot passar. Aquesta és la meva convicció, tant a nivell de fe com a nivell purament racional. Això conhorta molt quan algú se'n va.

Finalment, no puc –ni tampoc vull– callar el que davant la mort d'una persona tan estimada va suposar per a mi el do immerescut de la fe, ni tampoc tindrè mai paraules de gratitud abastament per agrair aquelles paraules tan guaridores del meu bon amic Joan Bauzà en la missa exequial de la meva dona, paraules que ara, per concloure aquest escrit, voldria compartir amb vosaltres perquè resumeixen perfectament els meus sentiments i que jo no sabia expressar millor:

"Els creients en Crist tenim una mirada molt peculiar sobre l'acte del morir. Nosaltres creiem que, a l'hora de morir, no és el mateix el qui toca a la porta que el qui entra a la casa: a la casa de Cala Gamba tocà la mort, però la que entrà fou la vida. Tocà la finitud i entrà la plenitud. És ver que la mort és una paraula sagrada, però penúltima; la paraula sagrada i última és resurrecció, és infinit, és plenitud".

Aquest article el vull dedicar al meu bon amic i condeixeble Antoni Mateu Brunet, al qui durant els seus darrers anys en aquest món el tema de la mort el preocupava bastant pel que suposava l'aspecte de "separació" dels essers estimats. Fruit d'aquelles converses inacabables i inabastables que teníem sobre aquest tema són aquestes reflexions meves al respecte. Quan aquest article estava ja escrit i enviat ha mort un altre entranyable amic, Antoni Bennasar. També va per tu, Toni!

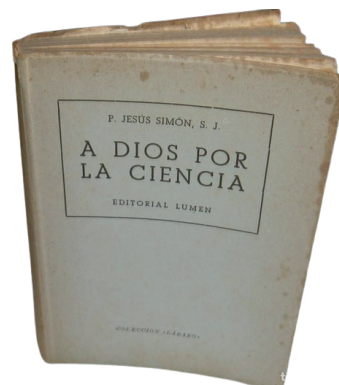
Proves de l'existència de Déu?

Gabriel Amengual

La qüestió de les proves de l'existència de Déu ha adquirit nova actualitat per la publicació sobretot d'un llibre francès, que intenta replantejar o, més ben dit, revitalitzar les proves de l'existència de Déu a partir de la ciència, concedint a dites proves tota la legitimitat i validesa.

Potser alguns encara recordem aquell llibre que es va llegir al menjador del seminari, titulat *A Dios por la ciencia. Estudios científico-apologéticos* del jesuïta Jesús Simón. Un llibre que, a més d'una gran abundància de coneixements científics (d'astronomia, física, biologia, zoologia, botànica), transmetia entusiasme per la ciència i la teologia. Aquest home de grans coneixements científics pretenia demostrar que Déu existeix basat en arguments científics, mostrant les meravelles del món i del cos humà. Però de llavors ençà ha plogut molt i de fet aquesta mena de proves pràcticament havia desaparegut del panorama intel·lectual filosòfic; més tost de la ciència semblava que només en sortia el veredict de la negació de Déu.

Kant, destructor de les proves a partir de la ciència

L'atac mortal el reberen aquestes proves per part de Kant, mostrant que Déu no pot ser objecte de coneixement. En efecte, el coneixement -tal com ell explica- prové de l'experiència sensible, els sentits són l'única font del contingut del coneixement. "Tot el nostre coneixement comença amb l'experiència", però "no tot ell prové de l'experiència", perquè l'enteniment hi exerceix una funció decisiva, consistent a compondre, sintetitzar, dur a unitat la multiplicitat de sensacions rebudes dels sentits, creant així pròpiament l'objecte de coneixement. No hi ha res en el coneixement que no provingui dels sentits, però el qui coneix és l'enteniment, i a tal fi hi ha de col·laborar amb la seva aportació pròpia.

Aquesta és la funció de l'enteniment: conèixer, que no pot anar més enllà de l'experimentat, sempre ha de partir d'allò donat pels sentits. Una altra cosa és la raó, que és capaç de pensar, pensar les idees, les quals no tenen base empírica, però sí racional. Són les idees de la raó: ànima (immortalitat), món (llibertat) i Déu. També aquestes idees tenen les seves "proves", que s'anomenen "postulats", són postulats de la raó, és a dir, pressupòsits necessaris per a l'exercici de la raó, en concret en l'àmbit pràctic, moral, que és on ella es mostra com a tal, és a dir, com aquella instància que no depèn del donat, d'allò rebut de la sensibilitat, sinó que és activa des d'ella mateixa, posa normes a allò donat, sense dependre d'allò donat; no diu com és la realitat, sinó com ha de ser. Òbviament es mou en l'àmbit de la llibertat, no de la natura. El

postulat és com una espècie de prova que mira cap enrere, mira allò que és necessari per a l'exercici de la raó, allò que necessàriament s'ha de pressuposar. Sense aquestes tres idees és impossible pensar el món moral, per això són els postulats de la raó pràctica.

Aquest plantejament aplicat a Déu significa que de Déu no en tenim ni en podem tenir coneixement, perquè això suposaria que és objecte dels sentits, un objecte sensible. I una cosa més important encara, suposaria posar Déu com un objecte més del món; encara que el penséssim com l'ens suprem i necessari, fonament i font de tot, així i tot no seria més que un element necessari del món (segons alguns encara que se'l consideri la causa primera o, com dirà Heidegger, la divinització del principi de la causalitat o de la raó suficient). La qual cosa vindria a negar la transcendència de Déu. El defecte radical d'aquesta mena de proves, que parteixen de la realitat física, és que peguen un bot indegut, impossible i impertinent, perquè des de la realitat empírica i mundana volen deduir quelcom en el nivell transcendent. Front a aquest plantejament el teòleg E. Jünger reivindicà el caràcter no necessari de Déu, però tampoc superflu, sinó gratuït, és gràcia. I el filòsof J.-L. Marion, des d'una altra perspectiva, descartarà parlar de Déu com ésser, encara que sigui el suprem, i al seu lloc parlarà de Déu com a do, donació, amor.

Una cosa a tenir ben en compte és que aquest salt mortal de l'empíric al transcendent el donen no sols els qui, a partir de les ciències, afirmen l'existència de Déu, sinó també, i per les mateixes raons, els qui la neguen. També els científics, que des dels seus coneixements científics neguen l'existència de Déu, cauen en el mateix parany, fent afirmacions sense competència per a fer-les com a científics, perquè les dades científiques no poden justificar o legitimar ni l'afirmació ni la negació d'una realitat que no és del seu camp ni és al seu abast. En aquesta incongruència caigueren en el primer decenni d'aquest segle aquells "quatre genets de l'Apocalipsi", com els anomenaren (Richard Dawkins, Sam Harris, Daniel Dennett y Christopher Hitchens), que amb tanta vehemència argumentaven des de la ciència la no existència de Déu, duent a terme tota una lluita antiteista.¹

La idea de Déu com a postulat, en canvi, d'una o altra manera, dona més joc. De fet, gairebé tots els intents posteriors de construir proves de l'existència de Déu parteixen d'aquí. Són els arguments de la necessitat de Déu perquè el món i la humanitat tinguin un sentit moral, la vida i la història tinguin un sentit, la dignitat personal de tot individu humà tingui una base, etc. En aquest sentit es pot dir que les proves a partir del món han estat substituïdes per proves diguem morals (el bé, la bondat, l'obligatorietat), antropològiques (el desig d'infinít; la necessitat de sentit, que un no es pot crear, perquè ha de ser rebut, etc.). De fet, la història de les proves de l'existència no quedà aturada en Kant, malgrat la seva enorme influència. Després d'ell tenen una rica història. El mateix Hegel els dedica un llibre, fruit de les seves lliçons sobre la qüestió, fent una defensa i matisació i un cert replantejament de les mateixes, concedint la primacia a la prova ontològica (a la idea de Déu, diria Kant), perquè és el que en el fons està en joc en tota prova.²

L'aportació de Bolloré i Bonnassies

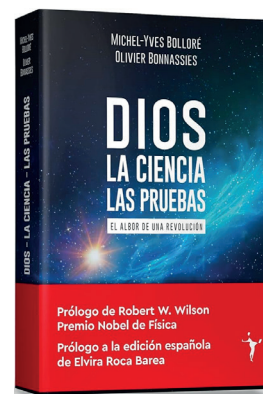
Bé, doncs, en aquest panorama d'oblit i desinterès de les proves de l'existència de Déu a partir de les dades que la ciència proporciona de la realitat física, és a dir,

1 Em permeto remetre a aquest escrit: "Los nuevos ateísmos: visión teológico-filosófica": *Estudios Eclesiásticos* 89, núm. 349 (2014) 271-305.

2 HEGEL, *Lecciones sobre las pruebas de la existencia de Dios*. Traducción, introducción y notas de Gabriel Amengual. Salamanca: Sígueme 2014.

des del món físic, l'any 2021 aparegué un llibre de dos científics que a França tingué un èxit enorme (en pocs mesos se'n vengueren 100.000 exemplars) ressuscitant el debat intel·lectual sobre la qüestió.

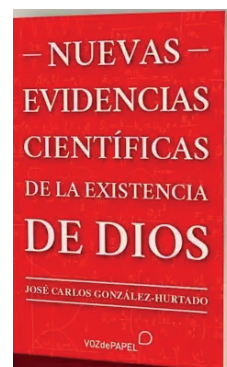
El llibre, ja traduït al castellà, es titula *Dios, la ciencia, las pruebas. El albor de una revolución* (Madrid: Funambulista 2023, 573 pp.). Els autors són Michel-Yves Bolloré (informàtic i Dr. en Ciències) i Olivier Bonnassies (enginyer i teòleg, ateu fins als 20 anys), amb un pròleg de Robert W. Wilson (premi Nobel de física de 1978). La tesi de l'obra és que, encara que en el passat s'ha utilitzat la ciència contra la religió, el cert és que la ciència és impensable sense Déu, que les dades sobre la realitat de l'univers que ens ofereix la física (en particular la cosmologia i la termodinàmica) suggereixen fortament l'existència d'un Déu creador. I fixem-nos en el terme: suggereixen, fan pensar, indiquen.

A les primeres planes, on exposen la seva intenció, afirmen: “el seu objectiu [del llibre] és únic: donar els elements necessaris per a reflexionar sobre la qüestió de l'existència d'un Déu creador [...]. És el nostre desig [...] que puguin tenir tots els elements que els permetran decidir, amb total llibertat i de manera informada, allò en el que els sembli més raonable” (p. 16). De fet tota la narrativa és expositiva, conta la història dels descobriments científics més importants referents al món (origen, evolució i previsible final) i la biologia. És per tant un llibre que té molt d'història de la ciència, en la qual es distingeixen dues èpoques pel que fa al tema: fins a principis del segle XX els descobriments s'interpretaren com a eliminació de Déu, mentre que els del segle XX no tan sols no neguen, sinó que suggereixen tal existència, com són el Big Bang, la mort tèrmica de l'univers, la teoria de la relativitat, la mecànica quàntica, l'expansió de l'Univers i la complexitat de la vida.

L'estil és divulgatiu, periodístic, amb quadres i fotos, emprant un llenguatge entenedor per al comú dels mortals (malgrat aparegui alguna fórmula matemàtica). Es llegeix gairebé com una novel·la. El to no té gens d'apologètic, almenys si s'entén en un sentit directe i explícit, encara que sí s'assenyala la referència a Déu, quan és el seu lloc. En tot cas, més que argumentar a favor de l'existència de Déu, el que fan és mostrar la incongruència d'una visió purament materialista; també el materialisme s'ha construït una metafísica amb menys consistència que la que desemboca en la creença en Déu. Que en el fons és un desafiament a la visió materialista, ho confirma la conclusió “El materialisme: una creença irracional” (p. 503-506). Però esmentant aquest aspecte ja li dono més importància del que és manifesta en el llibre, perquè és fonamentalment informatiu. El seu estil és més de postular que provar. Així per exemple, quan tracten de la mort tèrmica de l'univers, afirmen que aquesta mort significa que l'univers tindrà un final, la qual cosa planteja la necessitat de pressuposar que va tenir un inici, que no és etern i que per tant cal l'existència d'algú, un creador.

En castellà, gairebé simultàniament amb la traducció del llibre francès, però sense cap relació amb ell, s'ha publicat *Nuevas evidencias científicas de la existencia de Dios*, de José Carlos González-Hurtado (Madrid: VozdePapel 2023, 262 pp.). El seu tema és més ample, amb referències a la història de les relacions entre ciència i religió dels dos darrers segles. En canvi, a França, al poc de l'aparició del llibre en qüestió, se'n publicà un altre de crítica explícita al seu plantejament; els seus autors el jesuïta François Euvé, redactor en cap de la revista *Études*, físic de formació i teòleg de professió, i Étienne Klein, també físic, titulat *La science l'épreuve de Dieu?*

Réponses au livre «Dieu, la science, les preuves» (Paris: Salvator 2022), posant en dubte els arguments, que en el fons conflueixen en l'argument teleològic, el qual s'ha actualitzat en la teoria del disseny del món.

Els crítics del llibre fan valer el principi segons el qual la ciència no pot fer, està incapacitada de fer quelcom de semblant, com és la prova de l'existència de Déu. No és una qüestió de fet, sinó de dret: no pot fer cosa semblant. Almenys si s'entén per ciència aquell saber que -des de Galileu- no té per objecte els primers principis i primeres causes (com l'entenien Aristòtil i l'Edat Mitjana), sinó la realitat material considerada sota el seu aspecte quantificable i mesurable. En altres termes, la ciència s'ocupa del funcionament del món físic, del qual intenta comprendre les seves lleis internes mitjançant el mètode experimental i les matemàtiques. O com dirà Wittgenstein, la ciència diu com és el món, però el fet que hi hagi món pertany a allò místic (*Tractatus* 6.44). Per tant no entra en qüestions sobre el seu origen últim, i això vol dir que és constitutivament impossible -per la mateixa definició del seu objecte i mètodes- que la ciència -en tant que ciència física matematitzada- trobi Déu. Déu no és ni pot ser una hipòtesi científica. És el que ja fa molts anys va exposar K. Rahner qualificant la ciència com metodològicament atea, en el sentit que la ciència prescindeix i ha de prescindir de Déu en la seva investigació. Tenia raó Laplace quan afirmà que Déu no era per a ell una hipòtesi per a l'explicació del món. La mateixa idea és recollida fins i tot pel *Catecisme de l'Església Catòlica* § 31, afirmant que les proves de l'existència de Déu, que n'hi ha, però que no ho són en el sentit de les proves pròpies de les ciències naturals.

Recordar aquesta posició, que és l'estàndard, vol dir que el llibre ara en qüestió no aporta res? És simplement un esforç inútil, extemporani, nostàlgic? Vol dir, en definitiva, que la ciència no té res a dir sobre Déu? Si -com hem dit- descartem que la ciència com a tal pugui tractar de Déu i més en concret demostrar la seva existència, aleshores aquesta obra no aporta res. En canvi, sí aporta en el cas de poder sostenir, i és ben plausible pensar-ho, com fan els autors del llibre, que certes dades sorgides de la ciència poden ser utilitzades legítimament per la reflexió filosòfica a fi de construir arguments que tendeixen a demostrar l'existència de Déu. Es tracta doncs de dades científiques que suggereixen, fan pensar en l'existència de Déu. I això és el que venen a fer els autors.

Proves o senyes?

En aquest sentit no va malament recordar Sant Tomàs d'Aquino, atès que la seva exposició de les proves de l'existència de Déu sempre s'ha considerat com a modèlica i com a punt de referència. Doncs bé, com és ben sabut, St. Tomàs no parla de proves, sinó de "vies", és a dir, de camins d'accés a la idea de Déu, senyes, indicis que ens parlen de Déu, que ens fan pensar que Déu existeix i com és Déu, quina relació té amb el món.

La referència a St. Tomàs posa de manifest una altra determinació decisiva. Tota prova és l'intent de partir d'una cosa coneguda que ens porta al coneixement d'una altra. Ara bé, tant els coneixements de la realitat de la qual es parteix i de l'altra a la qual es vol arribar estan situats en un context cultural determinat, en qual hi ha unes obvietats que no són tals en altres situacions culturals. Però fins i tot en el seu context ben bé es pot pensar que la finalitat de St. Tomàs no era tant demostrar, sinó mostrar la raonabilitat de l'existència de Déu, com un intent de mostrar que la idea de Déu és congruent amb la cultura. Però el context en el que es mou i argumenta St. Tomàs poc

té a veure amb l'actual, de manera que l'home d'avui té una altra idea de ciència, de la realitat i de Déu. Per St. Tomàs i al seu món ben bé es podien entendre com a proves, cosa no tan clara a l'actualitat.

El plantejament de les proves com a indicis o senyes fa pensar en el de Heidegger. Aquest filòsof parla de que del Sagrat, dels "déus fugits" (Hölderlin: entflohene Götter), dels quals en tenim senyes (*Winke*). Dins el nostre temps d'incertesa, obscuritat i buit és freqüent que del diví es parli que en tenim senyes, petjades, indicis, i això no sols en literatura, sinó també en filosofia. Dins un altre context també sant Joan de la Creu afirma que totes les criatures, les naturals i les humanes, són senyes de Déu, ens donen senyes del Creador. Però m'agrada especialment l'expressió heideggeriana de *Winke*, que significa senya, però el seu ús té una connotació especial, és una senya adreçada a qualcú, a un altre, com una salutació. Per exemple, quan el pare o la mare diu a l'infant que faci un senyal de salutació o de comiat a un altre: li dirà "winke, winke" (l'imperatiu del verb winken: fe senyes i l'infant mourà la mà com a salutació). En la idea de senya hi veig una ressonància d'aquella expressió del salm (18/19) que diu que "el cel parla de la gloria de Déu". I no és simplement una senya arqueològica, del fet que Déu ha passat pel nostre món i la nostra història, sinó de relació, quelcom que evoca l'absent com si en fes una invocació. Que el coneixement científic ens ajudi a admirar la creació, de manera que ens porti a admirar, agrair i alabar Déu, ja no és poca cosa.

Per altra part, la visió del món físic com a senya del creador fou exposada en el llibre *Natural signs and knowledge of God: a new look at theistic arguments* (Oxford University Press, 2012). C. Stephen Evans, el seu autor, proposa entendre els arguments tradicionals com a expressions de signes naturals per al coneixement de Déu. Els arguments els redueix a aquests tres: cosmològic, teleològic i moral, que són els que tracta. La seva tesi és que "si hi ha un Déu com l'acceptat pels cristians, jueus i musulmans, és versemblant un coneixement natural de Déu, que serà accessible a tots els éssers humans i, alhora, fàcil de refutar". Això vol dir que interpreta els signes (i també els arguments) no com evidents, ni necessàriament acceptables per a tots, sinó que reconeix que poden ser refutables, o no tinguts en compte, per aquells que tenen una visió del món alternativa a la teista.

El llibre de Bolloré i Bonnassies ens pot fer pensar, ofereix elements per a fer-ho. Si la ciència contribueix a prendre alguna consciència del misteri del món, que és Déu, ja seria una bona aportació. Si tantes vegades la ciència s'ha presentat com l'absolut, eliminant qualsevol altre, de manera que semblava prohibir anar més enllà d'ella, tancar el pas a tota altra via d'accés a la realitat, ara aquí ens trobam amb una exposició dels grans descobriments recents que suggereixen, fan pensar en el misteri del món, en Déu. Que la ciència ens ajudi a admirar la meravella del món, de la creació, és ja una gran aportació que ens pot portar a l'admiració (que és també el principi de la filosofia) i a lloança del seu Creador.

LA MEVA EXPERIÈNCIA DE FE

Toni Bennasar Cirer

Els que solen llegir la nostra revista segur que m'identifiquen com aquell que escriu sobre aspectes psicològics. I sí, tenen tota la raó perquè un 90 per cent del que hi escric està relacionat amb la psicologia. Així puc oferir aspectes que a mi m'han aclarit moltes coses i m'ajuden a madurar com a persona.

Durant la meua vida laboral, treballant com a professor de filosofia i, d'una manera especial mitjançant l'optativa de psicologia, he tingut l'oportunitat d'aportar aclariments, ajudes i estratègies als meus alumnes. El tipus de matèria que impartia m'ho permetia.

El meu objectiu era ajudar-los a centrar-se en ells mateixos i fer-los veure la facilitat que tenim de projectar el que no ens agrada o d'emascarar els aspectes més negatius de la realitat. Aquesta labor, que donava molt de sentit a la meua vida, era enrobustida en veure l'interès que despertava aquesta matèria en els alumnes. (Un any haguérem de fer tres grups de psicologia a primer de BUP a causa de l'alta demanda per part dels alumnes, però com que això perjudicava els altres departaments que es quedaven sense alumnes per a les seves optatives, es decidí que a partir del curs següent només es faria un grup. Desconec quin criteri de selecció es va fer servir.)

Però avui faré una excepció perquè tenc ganes d'escriure sobre la meua sensibilitat religiosa que d'entrada he de dir que ha tingut un procés llarg i no sempre lineal.

Els meus pares eren fervents catòlics i el seu gran desig era tenir un fill capellà, desig que els fou concedit. (Els no conegueren la meua decisió de demanar la secularització perquè ambdós ja havien mort).

La llarga estada en el Seminari fou un cultiu del camp que els meus pares havien preparat, però he de dir que, durant els primers cursos, s'assemblava més a un "fideisme" que a una fe raonada i treballada.

Mai no vaig qüestionar els conflictes que hi pogués haver entre la raó i la fe ni entre els fets i el que ens deien. Sempre vaig donar per certes les afirmacions

que feia l'Església, mitjançant els meus professors, apartant qualsevol dubte com si fos una temptació.

I creia que en el fons tothom cercava Déu, com ens deia el nostre Director Espiritual Don Guiem Payeras: "Tothom té set de Déu" ens repetia. Això m'animava i em feia pensar que m'estava preparant per a una labor essencial per a qualsevol persona: oferir-los allò que cercaven i encara no havien trobat o potser no eren conscients del que cercaven.

Els fets socials sostenien aquest pensament perquè les manifestacions externes de fe eren massives. En el meu poble un 90 per cent de gent els diumenges anava a Missa i els que no hi anaven eren mal vistos. Quan es parlava de qualcun d'ells es deia: "Fixa't com és, ni tan sols va a Missa". Efectivament, Don Guiem té raó, pensava jo.

Aquella fe ingènua ha passat a la història. Ara els fets no corroboren el missatge religiós. L'ambient és bastant agnòstic, especialment l'acadèmic que és el que jo he viscut més. En molts d'ambients el pensament religiós és considerat anacrònic o ingenu o inventat per compensar la duresa de la vida. Això és el que pensava el filòsof Feuerbach quan afirmà que Déu era una simple projecció dels desitjos més profunds de l'home.

Avui quan s'analitzen situacions problemàtiques ben poca gent s'atreveix a pronunciar la paraula Déu.

Com m'hi he adaptat jo a aquesta situació actual? Certament no he utilitzat cap fórmula màgica. Però he llegit bastant sobre el tema de la fe pensant que qualche autor em donaria un poc de claror. He reflexionat, escoltat, cercat i, per suposat, també he pregat.

El Tema que més m'ha absorbit ha estat el tema del mal, especialment el mal innocent, aquell que no té culpables (terratrèmols, barrumbades, volcans, incendis no provocats, malalties que es converteixen en tragèdies familiars, etc.). Encara que el mal responsable també m'ha fet qüestionar molt. Així ho veia el teòleg Hans Jonas quan deia: "Com podem pensar Déu després d'Auschwitz"? I ara hi podríem afegir: i després de la invasió de Ucraïna o de la guerra d'Israel i Hamàs?

Sobre el tema del mal he llegit llibres que no m'han aclarit gaire. Per això, tenc la impressió que els autors, en topa-se amb aquest tema, el salten com poden. Al final tots els autors venen a dir que el món està regit per les lleis de la natura que és efímera i amb totes les limitacions pròpies.

Però en llegir aquestes reflexions sempre em ve a la ment el que es troba a Mt 10,29-30: "no es venen dos ocells per pocs doblers? Doncs, ni un cau a terra si el vostre Pare no ho permet".

Davant tot això hom podria pensar que he tornat agnòstic. Doncs, no. Em consider un creient en Jesús i sent el goig de creure, com diu en Biel Amengual en un dels seus últims llibres.

El que veig ara veritablement m'ha desdibuixat el panorama mental tan ben estructurat que tenia, però no ha ferit ni de lluny els meus sentiments religiosos. Seguec pensant que res en aquest món no té l'última paraula.

Com experiment jo la fe avui? No com un descobriment fruit d'una reflexió. La fe no és un coneixement fruit d'unes proves com les vies de sant Tomàs d'Aquino

o del Motor Immòbil d'Aristòtil ni, per suposat, de l'argument ontològic de sant Anselm.

És difícil descriure l'inici de la fe, però la paraula que trob més adequada és la de "trobada o topada" que en alguns casos fou explosiva, com va ser la de Pau de Tars i en molts d'altres és tan sols un sentir-se acompanyat sabent que interesses a Algú més gran que tu i que mai no et deixarà. La majoria no hem sentit l'emoció de Pere a la muntanya del Tabor quan Jesús es transfigurà provocant-li una sensació d'esglai, però sentim la pau que et proporciona sentir-te estimat.

Sí, jo crec que la fe cristiana sorgeix i es consolida en l'experiència d'una trobada. Karl Rahner, el gran teòleg del segle XX, ho tenia molt clar quan deia: "el cristià del futur o serà un místic o no serà cristià"

La meua fe és una sensació de confiança sabent que res no em pot destruir ("No tengueu por als que només poden matar el cos" Mt 10,28).

Llorenç Tous diu: «L'experiència de Déu és experimentar la seva bondat, la seva entranyable acollida i la seva sorprenent delicadesa».

Estic plenament d'acord amb en Llorenç. No hi pot haver goig més gran que experimentar la bondat i l'acollida de Déu. I pens que això ha de tenir un procés. Jo, al manco, procur tenir l'antena orientada.

En un llibre de Sesboué titulat "Creer" vaig llegir una comparació que fa l'autor per distingir els que creuen i els que no, i diu així: " Dos policies investiguen un crim. Un descobreix el criminal i l'altre no. Què els distingeix? El primer té capacitat de síntesi i intuïció que li permet relacionar els indicis. L'altre no la té".

D'acord, però en el cas de la fe jo hi afegiria que, a part de les qualitats de cada persona, hi deu haver una franca i sincera disponibilitat i, sens cap dubte, el do gratuït de Déu.

Sesboué també posa aquest altre exemple: " Un presoner diu al capellà de la presó que vagi a veure'l. El capellà hi va i el presoner li diu: Tenc 78 anys i em queden tres anys més de presó. He fet mal i, si Déu existeix, mai no em podrà perdonar. Però m'he assabentat que la monja que ens serveix a l'infermeria ho fa voluntàriament des de fa 15 anys. Això no pot ser humà, per tant Déu ha d'existir i em pot perdonar" L'autor diu que aquest presoner demanà el baptisme. És només un exemple. A aquest presoner li bastà l'exemple de la monja. A d'altres els és insuficient. Per què? No ho sé.

Molts es pregunten: per què la fe a vegades és tan fosca en lloc de mostrar-se amb claredat i evidència? No hem fet nostres qualche vegada les expressions que es troben a Isaïes quan diu: "Oh, si esquinçàssiu el cel i baixàssiu, si davant vostre es fonguessin les muntanyes" (Is. 63,19) Però plantejar-ho així és oblidar que a Déu no el podem atrapar com si fos un objecte adequat per a les nostres capacitats intel·lectuals.

Sant Pau ho tenia molt clar quan deia " Que ho són d'incomprensibles els seus judicis i d'impenetrables els seus camins" (Rom. 11,33). I sant Agustí afirmava: "Si ho entens, no és Déu".

En definitiva, creure és un do i l'hem de demanar com també feien els deixebles de Jesús: "Domine, adauge nobis fidem"(Lc 17,5), expressió que forma part del "Càntic de la nostra fe" de Don Toni Sancho i que hem cantat amb emoció tantes vegades amb la Schola Cantorum.

In memoriam

*Ha mort una bona persona i,
a força de bona persona, una
gran persona.*

Antoni Bennasar Cirer

Al cel sia

Jaume Sancho

La claror d'en Toni mai enlluernava, però sempre feia llum en el teu camí. Aquesta és la casta de persones que hom voldria tenir sempre al seu costat. Fins i tot el seu somriure era un somriure de bona gent: d'un home clar i transparent, d'una persona sense cap mena de doblecs ni en el seu parlar ni dins el més recòndit de la seva ànima. Quan vull provar de definir en Toni, al final, sempre se m'acudeixen només aquestes simples i senzilles paraules, però meselles sempre d'un sentit tan profund que mai esdevenen un tòpic: "Aquí teniu un home bo!"

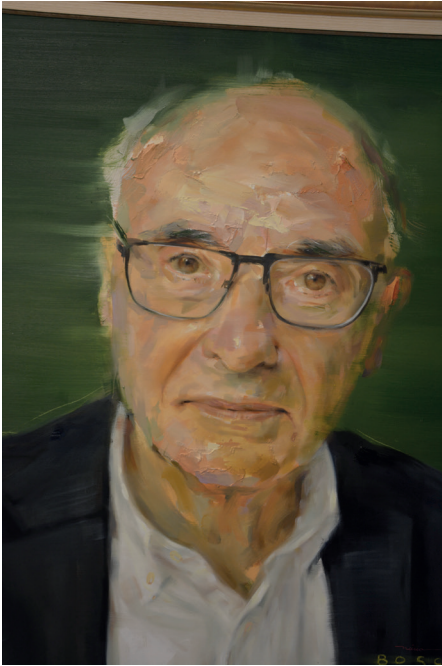
A mi em farà falta en Toni. Tot i sabent que sempre continuarà al nostre costat, notaré a faltar la seva paraula encoratjadora, el seu oportú consell o suggeriment, aquella bona paraula que mai t'obligava, però que et feia reflexionar i veure-hi més clar. En Toni és aquella persona que mai sembla imprescindible fins que falta.

És cert que sempre ens quedaran els seus escrits que des de fa moltíssims d'anys, número rere número i sense faltar gairebé mai, ha anat deixant en aquesta revista i que, si no vaig equivocat, sumen ja —només entre articles i entrevistes i sense incloure-hi mai cap llibre sencer — més de cent escrits seus amb un cabal de prop de set-centes pàgines, que això és bo de dir, però quan no s'hi inclouen llibres, sols una persona molt feina i constant les arriba a publicar a una sola revista.

Si hagués d'escollir un lema adient a la vida d'en Toni, sols se m'acudirien aquelles paraules de St. Pere referides a Jesús i que li són aplicables: "*Va passar fent el bé*" (1)

---

(1) Havent esdevingut la mort del nostre estimat amic Toni Bennasar ben a finals de desembre no ens ha donat temps a que els seus amics, companys i condeixebles li hàgim pogut rendir un complit homenatge a la seva memòria en aquest mateix número de la revista. Aquest escrit, per tant, és sols la meua immediata reacció al trist esdeveniment, tot esperant uns altres escrits més cabals per al pròxim número.

INFORME SOBRE JOAN MIRALLES I MONSERRAT PER A FONAMENTAR LA SEVA PROCLAMACIÓ COM A FILL IL·LUSTRE DE MONTUÏRI

**Damià Pons. Doctor
en filologia catalana**

Batlessa de Montuïri i membres del consistori
Conseller de Turisme, Cultura i Esports
Rector de la Universitat de les Illes Balears
President de la Secció Filològica
Director del Departament de Filologia Catalana
Representants d'entitats de la societat civil de Mallorca
Familiars i amics de Joan Miralles
Montuïrers i montuïreres

Joan Miralles i Monserrat, de la família de *cas Porrerenc*, nasqué a Montuïri el 15 de novembre de 1945.

Després dels seus primers estudis a escoles del poble, cursà el batxillerat a centres educatius de Palma: La Salle i el Seminari Nou. I el preuniversitari a l'Institut Ramon Llull.

Del 1964 al 1968, feu la llicenciatura en filologia romànica-subsecció hispànica a la Universitat Central de Barcelona.

El 27 de febrer de 1969, presentà a la mateixa universitat la seva tesi de llicenciatura, sobre els malnoms de Montuïri: *Contribución al estudio de la onomástica mallorquina*.

El 24 de novembre de 1978, defensà, també a la Universitat de Barcelona, la tesi doctoral: *Un llibre de cort reial mallorquí del segle XIV (1357-1360). Introducció, transcripció i estudi lingüístic*. El treball va merèixer la nota d'excel·lent *cum laude* per unanimitat i, tot seguit, el premi extraordinari de la Facultat de Filologia.

El 1983 va prendre possessió de la càtedra de llengua catalana de la Universitat de les Illes Balears.

A partir del curs 1970-71 va començar la seva activitat com a professor universitari. L'exercí a la Facultat de Filosofia i Lletres ubicada a Palma però que acadèmicament encara depenia de la Universitat de Barcelona. Hi tengué diferents tipus de contractes laborals, sempre amb dedicació exclusiva.

Amb la creació de la Universitat de les Illes Balears, l'any 1978, passà a ser-ne professor, adscrit al Departament de Filologia Catalana. Hi va impartir docència fins l'any 2018.

Al llarg dels seus més de quaranta-cinc anys d'activitat docent, va impartir matèries relacionades amb la llengua espanyola, als inicis, i amb la catalana en exclusiva a partir del curs 1975-76. La gramàtica històrica, la història de la llengua, el català medieval, el comentari filològic de textos, la literatura popular, la història oral, la toponímia i l'antroponímia varen ser les assignatures que va tenir al seu càrrec.

Durant vint anys (1979-1999) va ser el director del seu departament. I també fou, des del 2000, el president de la CTAL (Comissió Tècnica d'Assessorament Lingüístic de la UIB).

En paral·lel a la docència feta a les aules de la universitat, Miralles va anar desenvolupant una intensa tasca de promoció i difusió cultural. Si sumàssim les conferències, els cursos, els seminaris, els parlaments i les taules rodones que ha donat o en què ha participat arribaríem a les dues-centes cinquanta. Dels seus tres centenars d'articles n'hi ha una part que són d'investigació estricta i una altra que sobretot són de difusió cultural, amb l'objectiu de contribuir a culturitzar la societat des d'una perspectiva de mallorquinisme lingüístic i històrico-cultural autocentrat.

Com pertoca a un professor universitari, Miralles ha completat des de sempre la docència amb la investigació. Les institucions acadèmiques, tant les balears com les estatals, li han reconegut tots els mèrits que com a investigador tenia al seu abast poder aconseguir.

Va impulsar, participar i dur a terme uns quants projectes de recerca ambiciosos i de llarga durada. En són una mostra els següents: el *Nomenclàtor toponímic de les Illes Balears*, l'*Arxiu d'història oral Joan Miralles* i l'*Antologia de textos de les Illes Balears*. Igualment cal esmentar que ha estat un participant molt actiu en el gran projecte que han desenvolupat filòlegs de totes les llengües que són filles del llatí: el *Diccionari etimològic-històric de cognoms de la Romània*, a hores d'ara ja en curs de publicació. Així mateix, per la seva condició d'investigador ha organitzat i ha intervingut en congressos, col·loquis i jornades, en els quals hi ha presentat un centenar de ponències o comunicacions. I també ha fet estades en centres estrangers de recerca i ha publicat en revistes d'abast internacional.

Les línies d'investigació a què s'ha dedicat prioritàriament han estat les següents: Història Lingüística de les Illes Balears, Gramàtica històrica, Comentari filològic de textos catalans, Història social de la llengua, Onomàstica (Antroponímia i Onomàstica), Història local, Història oral, Cultura i literatura popular, Història de la cuina tradicional, L'emigració balear a Cuba i a l'Argentina i Les Illes Balears en l'època de Cristòfol Colom.

El fruit dels seus treballs de recerca ha estat la redacció de 35 llibres o opuscles i d'un centenar llarg d'articles acadèmics.

Els llibres es poden dividir en diferents apartats, segons quin hagi estat l'objectiu de la recerca i el seu contingut:

Obres de gramàtica històrica i d'història de la llengua: *Un llibre de cort reial del segle XIV. Introducció, transcripció i estudi lingüístic (1357-60)* (1984), *Discursos per la llengua* (1999), *Entorn de la història de la llengua* (2001), *Vertaderes traces de l'art de picapedrer* (2014), amb altres col·laboradors, i *L'ART DE PICAPEDRER, de Josep Gelabert (1653). Estudi filologicohistòric* (2019).

D'onomàstica (antroponímica o toponímica): *Els carrers de Montuïri* (1977), *Catàleg de noms propis de persona* (1989), amb Antoni Lull, *Onomàstica i literatura* (1996), *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV* (1997), *Estudis d'onomàstica* (2003) i el *Nomenclàtor toponímic de les Illes Balears*.

D'història oral: *Un poble, un temps* (1974), *La història oral. Qüestionari i guia didàctica* (1985) i *Veus del passat* (2020).

Biografies: *Vida i obra de Pere Capellà (Mingo Revulgo)* (1980) i *Francesc de B. Moll. L'home dels mots* (2003)

De cultura popular tradicional: *Receptari de cuina del segle XVIII* (1989) i *Història i cultura popular* (1998),

Sobre l'emigració balear a Cuba i l'Argentina: *Les guies de Balears residents a l'Argentina (1918 i 1929). Estudi geohistòric i filològic* (2009), amb Aina Jofre, *El diari "La Vida". La Habana 1900-1913* (2009), amb Honorat Jaume, i *L'emigració balear a Holguín (Cuba)* (2011), fet amb diferents col·laboradors, i encara inèdit.

A més de tots els títols que acabam d'assenyalar, també hi ha els nou volums –molts de milers de pàgines– de l'*Antologia de textos de les Illes Balears* (2006-2022), una molt completa història de la llengua i de la literatura, on es recopilen documents escrits, literaris i administratius, populars i cultes, des del segle XIII fins a la Guerra civil.

És ben habitual que les persones que han tengut una vida acadèmica rellevant, que han viscut absorbits obsessivament pels seus treballs de recerca científica, s'hagin acabat desconnectant de l'entorn d'on eren originaris. Com si el seu món professional i vocacional –l'arxiu, la biblioteca, el laboratori, la càtedra– hagués substituït absolutament el món real i social del qual procedien. El cas de Joan Miralles és just el contrari. Ell ha introduït Montuïri dins la seva activitat acadèmica i investigadora. Montuïri ha estat protagonista i objecte d'estudi de molts dels seus treballs.

Els seus dos primers llibres feien referència a Montuïri. Eren *Un poble, un temps* (1974), un recull de vint-i-una entrevistes a dones i homes del poble, nascuts entre el 1871 i el 1902, i *Els carrers de Montuïri* (1977). I igualment el seu primer article: «Els malnoms de Montuïri» (1969), aparegut a *Bona Pau*, una revista on hi ha acabat publicant uns dos centenars d'articles més. I sobre el mateix tema hi va fer la seva tesi de llicenciatura (1969). Per a l'elaboració de la tesi doctoral, va triar com a document d'anàlisi un dels manuscrits més antics del vostre arxiu municipal, un llibre de causes criminals. La va publicar en dos volums amb el títol *Un llibre de cort reial mallorquí del segle XIV (1357-1360). Introducció, transcripció i estudi lingüístic* (1984). A partir d'un document originari de Montuïri va explicar a tots els filòlegs del món interessats per les llengües romàniques com era el català medieval i quines eren les seves característiques més remarcables.

Al volum *Articles i parlaments* (1998) Joan Miralles hi va arreplegar quaranta articles de temàtica montuïrera. Hi parla, per exemple, d'un poeta nascut al poble, Miquel Sociés de Tagamanent, que va viure a cavall dels segles XVIII-XIX, i de Pere Capellà, del batle Joan Mas i Verd i de Biel «Badia», del mestre fobioler Joan Grimalt i també del seu propi pare, de la processó del Corpus i dels cossiers, de l'arxiu municipal i de l'església parroquial, d'un concurs de cançó popular i d'un receptari de cuina... Són aproximacions fragmentàries al poble de Montuïri. El conjunt construeix una realitat calidoscòpica certament atractiva. D'aquest tipus d'aproximacions, Joan Miralles en va publicar moltes més, encara amagades a *Bona Pau* i a les pàgines d'altres revistes. En són una mostra els tres articles que va treure a *Lluc*, als inicis dels anys setanta, sobre «Els glosadors de Montuïri».

Ha estat amb la seva obra més recent quan Miralles ha manifestat el seu lligam més intens i exhaustiu amb el poble del seu naixement. Em referesc al volum de 621 pàgines titulat *Macs, pols i campanes. Memòries d'una generació* (2022). És una obra centrada en la primera etapa de la vida de l'autor i en tota la seva nissaga familiar. Però també són les memòries de tot un poble, de la història del vostre poble i de la seva gent. Uns quants centenars de montuïrers

hi tenen un paper com a protagonistes, més principals o més secundaris. Mitjançant la crònica dels fets i amb un gran nombre de biografies i d'entrevistes, dibuixa el mapa complet de la comunitat humana que al llarg dels segles ha format el poble de Montuïri. *Macs, pols i campanes* és l'obra d'un filòleg i d'un historiador que treballa amb els instruments de la recerca científica, però igualment és una manifestació d'amor. Una mostra contundent de l'estima profunda que el ciutadà Joan Miralles va inculcar ja fa més de cinquanta anys en aquell jove que tot just llavors començava la seva carrera professional com a filòleg, universitari i investigador.

Aquest Joan Miralles que ha escrit trenta-cinc llibres i centenars d'articles, que ha exercit de professor universitari més de quaranta-cinc anys, que s'ha implicat en el projecte col·lectiu de dignificar la llengua i la cultura catalanes pròpies de les Balears, ha rebut un gran nombre de reconeixements i premis. I també va ser nomenat membre numerari de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalana, això vol dir que Miralles es convertí, l'any 1985, en membre de l'acadèmia de la llengua catalana. Per a un filòleg aquest és el reconeixement més valuós de tots els possibles.

Per això, és just i encertat que, a iniciativa de l'Associació Cultural Bona Pau i per l'acord unànimе del vostre ajuntament, Joan Miralles i Montserrat, després del seu llarg i fecund recorregut vital i intel·lectual, sigui nomenat Fill Il·lustre del poble de Montuïri, com a reconeixement del valor científic de les seves obres filològiques, per haver contribuït a què els montuïrers hagin pogut conèixer la seva història i la vida de la seva gent, i també per haver fet present el poble de Montuïri com a realitat històrica i humana dins el món de la cultura, tant la catalana com la romànica i la universal.

Montuïri, 16 de desembre de 2023

JOAN MIRALLES I MONSERRAT, FILL IL·LUSTRE DE MONTUÏRI

Joan Miralles i Monserrat (Montuïri, 1945), catedràtic de filologia catalana de la Universitat de les Illes Balears i membre numerari de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, fou declarat *fill il·lustre* de Montuïri el dissabte 16 de novembre de 2023. La proposta havia estat formulada per la revista local Bona Pau i el Consistori de la legislatura anterior..

A les deu del matí, al saló de sessions de la casa de la vila, se celebraren l'acte administratiu, el pronunciament favorable de tots els membres de l'Ajuntament i el descobriment del seu retrat fet per la pintora Bosch. D'aquesta forma, s'uneix als altres dos fills il·lustres montuïrers, el músic internacional pare Antoni Martorell i el batle de la II República, Joan Mas i Verd. El ponent de la *laudatio*, el professor Damià Ponç i Ponç, remarcà amb nombroses dades l'elevada i profunda tasca sobre, cultura i docència de l'homenatjat per espai de 55 anys.

Seguidament, les colles de xeremiers i flabiolers del poble acompanyaren la comitiva fins al temple parroquial de Sant Bartomeu on continuà la segona part dels actes.

Va haver-hi intervencions a cura de la batlessa Paula Maria Amengual qui valorà la passió de Joan per fer conèixer Montuïri, investigar les seves arrels, les aportacions sobre carrers, llegendes, festes, Cossiers, història i memòria oral d'aquesta població... La fiscal de l'expedient de declaració de fill il·lustre, la regidora Maria Francisca Pocoví, recordà que, a l'època com a alumna seva a la UIB, "usava el nom de Montuïri en el seus exemples" i "que ha potenciat enormement l'ús d'una llengua que ara es troba perseguida". Damià Ponç recorregué l'activitat literària i acadèmica del seu bon amic i col·lega. En el mateix temple fou projectat l'audiovisual *La meva petita pàtria*, una biografia de la seva vida i, alhora, història de Montuïri en imatges.

Joan Miralles es dirigí als assistents i en una profunda al·locució dedicà el seu guardó a les persones que han participat en la seva obra.

Es referí al problema de la llengua a la nostra comunitat autònoma. Criticà “el fet de proferir determinades opinions ignorants, fet que no significa que tinguin raó; han de fonamentar-se en informacions fidedignes”. Afirmà que l’Administració insular usava la llengua catalana escrita ja en el segle XIII i, en canvi, la castellana no es va emprar fins a partir del segle XVII; que després de la Guerra de Successió els borbons imposaren la llengua castellana; que es publicaren decrets per substituir el català pel castellà; que les lleis prohibiren l’ús de la nostra llengua en els jutjats, docència, cúries diocesanes i, finalment, parlà del greu malbé que va fer el Decret de Nova Planta de 1715. Es mostrà totalment oposat a la segregació escolar per motiu de llengua i agrai l’actitud dels docents en la seva lluita. Finalment, ens va prevenir perquè anem “ulls esposats i fora por” amb l’objectiu de “defensar la nostra llengua que pot arribar desaparèixer si noltros no hi posam remei”

Magna i valuosa aportació a la llengua i cultura

Les línies de recerca de Joan Miralles han abraçat nombrosos i molts amples camps sobre la història i llengua de les Illes Balears, el comentari filològic de textos catalans, l’onomàstica en les versions d’antroponímia i toponímia, la història local i oral, la cultura i literatura populars, la història de la cuina tradicional, l’emigració balear a Cuba i a la República Argentina i la situació de les Illes Balears a l’època del Descobriment.

Miralles Monserrat ha realitzat una magna i valuosa contribució a la nostra cultura i a la nostra llengua catalana. Destaquen el conjunt de col·laboracions en la publicació local Bona Pau i l’elevat nombre de llibres i articles relacionats amb la llengua, història i cultura. Precisament, aquest 2024, es complirà el cinquantè aniversari de la gran obra *Un poble, un temps*, un meritori aplec d’entrevistes a gent major que marcaren una línia nova d’investigació referent a la gent senzilla i que reflectia la vida quotidiana d’un temps passat i que s’ha convertit en model de posteriors recerques en aquest camp.

Entre les nombroses investigacions i aportacions destaquen la recerca de la nomenclatura dels carrers de Montuïri, la tesis doctoral sobre un llibre de la sèrie de Cort Reial (1357-61) i l’ordenació de l’arxiu municipal que coordinà juntament amb un grup de llicenciats montuïrers, el document més antic del qual data de 1305.

Biel Gomila
Montuïri

D’esquerra a dreta: Biel Gomila - Joan Miralles - Domingo Mateu - Joan Aumatell - Miquel Monserrat

*Seminaristes de Montuïri (any 1960)
Joan Miralles, primer de l’esquerra 2ª fila
Biel Gomila, quart de l’esquerra 1ª fila*

Contant coverbos des de Felanitx

per Bartomeu Rosselló

M'ho han contat: Toni Obrador, Jaume Oliver, Miquel Vadell, Pep Lluís Munar, Rafel Estelrich, Joan Antich, Francesc Riera i altres.

64 Una de moixos

Sa Recreativa, una societat d'amos grossos, un vespre d'estiu. Tots els socis a la fresca, sense res que fer i amb moltes ganes d'anar de pell. Allargassats en aquelles cadires còmodes, parlant de no res.

Amb això en Jordi de can ... que apareix en escena fent dues tires de passes. Aquell home anava col·locat. Aquells socis ja tenien una jugueta a qui fer l'abús.

.- Quin moix que duim...

.- On has agafat aquesta magrana?

.- Que arribaràs a ca teva?

.- Mooooix!

I tot es temps que aquell pobre home passà per davant ells, l'insultaren fins que hagué voltat es cap de cantó.

Sa vetlada continuava avorrida com abans fins que en Jordi de can ... aparegué amb una escopeta així de grossa, demanant:

.- On és es meu moix?

I n'has vista de gent ajaguda per terra, taules a l'aire, cadires pel mig del carrer...

65 Caps que no són moixos

Temps enrere no era com ara que la gent n'està més conscienciada. En aquell temps hi havia corrides de toros i la gent no protestava..., feien matances sense que qualque coret s'esqueixàs... Sí, eren altres temps. No, ara no. Fins i tot segons quins monjos agranen davant davant per allà on han de passar per no trepitjar qualque formiga. No solament ara hi ha gent que no menja carn ni peix dient que els qui en mengen són uns assassins, sinó que van a

l'entrada dels escorxadors a resar un miserere davant els camions carregats d'animals. En aquell temps ja hem dit que no era així.

Dos festejadors d'una mateixa casa, una nit d'estiu que després de la queda sortien de festejar. Poc llum pels carrers. Només qualque bombilla posada a un creuer de carrers per tal d'il·luminar-ne un parell, i més que ver veure-hi, per no posar el peu dins un bassiot.

Assuixí veuen una frescura del que els pareix un moix damunt el portal de can ...

.- Què, tiram, una coça a aquest moix? Venga!

I n'hi tiren una.

.- Oooooiiii!!!

L'havien tirat en el cap de l'amo de can ... que com que feia molta calor s'havia ajegut amb el cap damunt el portal.

66 No sempre "rectificar es de sabios"

Un conegut meu que tenia tres doctorats i vivia a Madrid, feia de censor en temps d'en Franco. A vegades una equivocació si no és massa grossa val més deixar-la fer així com està ja que si la rectificques pot quedar pitjor i, de millorar, no millora gaire.

Me contava que un locutor retransmetia una desfilada militar en ocasió d'una festa. I en això que diu: *I en estos momentos está entrando la Banda de Música con todos sus componentes con sus instrumentos en la mano.*

I en això que pensa: Aquí pot hever-hi un mal entès i possiblement qualcú pot interpretar-ho malament. I afegeix: *Los de música, claro.*

Aquí la va fallar.

67 Un ribell de sobrossada

Heu anat mai a matances? I si hi heu anat, vos han fet trempar es ribell de la sobrossada?

Vet aquí una situació.

Un sac ajagut en terra on tu t'agenolles i davant t'hi posen el ribell ple de porc capolat. Una matancera veterana posa sal, pebre vermell, un poc de coent...

.- Au, ja pots pastar!

I tu te poses venga venga fins que no se veu res blanc i ja dus una bona suada.

.- Au, ja està.

.- Meam. Pasta un poc més. Com més la pasten més bona és sa sobrossada.

Més tard la matancera veterana fa la primera tastada.

.- No té gust de res.

Hi posa un poc de sal. I tu pasta qui pasta.

.- Meam, tastau-ho.

.- Es coent no li senten gens.

.- Però es que n'han de menjar es nins i sa padrina...

.- Jo hi afegiria una mica de pebre bo.

I tu pasta que pasta agenollat davant el ribell.

.- Meam, qualcú que la tasti ara que hi som a temps.

Una matancera jove arriba amb una pella petita per dur-se'n una mica cap a la cuina i torrar-la.

.- Jo hi afegiria un poc de tot. És per tot l'any. I tots en menjaran.

I tu pasta que pasta. I en el moment en què tu dius: uf ja he acabat, passa la padrina mirant-se el ribell diu:

.- A aquesta sobrossada li falta color. Jo li afegiria una mica de pebre, no fos cosa que mos tornàs blanca.

I tu pasta que pasta... I a la fi és del gust de tot-hom. I t'aixeques amb mal de jonolls mentre dius: Tornam molt vells.

68 Sobrossades i toros

Me conta un fabricant d'embotits que se fan fires gastronòmiques per tal de mostrar els productes que a Mallorca se fabriquen. Que són un vertader èxit és evident, ja que cada any se repeteixen.

Cada fabricant està al front del seu estand explicant a la seva possible clientela les excelsituds del seu producte.

Succeeix però que sempre hi ha unes hores buides que no hi passa una ànima. En aquests moments se poden organitzar tertúlies i s'empata la xerrada entre tots.

A un d'aquests moments un dia armaren de fer toros per passar es temps. En Pepe se vestiria amb la roba de pagès s'espasa seria aquell pal on si pengen les sobrossades, etc... L'hora fixada, a les cinc.

Tot se posava a punt i un poc abans de l'hora en Pepe, que va a canviar-se de roba, i en aquell moment que una senyora d'aquelles d'abric de vison entra dins el recinte mirant-se els estands. En arribar al d'en Pepe el troba sense calçons.

Ella tota esverada i ell amb un gest amb les espatles altes que li diu «*Es que a las cinco tenemos corrida*»

69 Un pare tutor

Ja he parlat altres vegades d'un tio meu que era mestre d'escola. En certa ocasió un pare dugué s'al·lot el primer dia i el presentà: Escoltau, el duc aquí perquè l'ensenyu de sumar i multiplicar, perquè de restar i dividir n'aprendrà totsol. Gira en rodò cap a la porta per anar-sen, s'ho pensa millor i diu al mestre: Ah i això de pobles d'enfora no fa falta que n'hi ensenyu cap, que tateix no hi ha d'anar.

Crònica

DELS AMICS CANTAIRES I CAMINANTS

“Dia 27 de juliol de 1991, el dematí no sé què vaig fer, però s’horabaixa, a les tres, vaig tenir una missa de cos present: era un home, casi un indigent, que havien assassinat es dia abans... feia molt poc temps que havia baixat de sa Serra, jo sempre vaig tenir pensament si havia estat Sendero qui l’havia mort...” A la sala gran de la Domus es podia tallar el silenci quan en Miquel Company ens contava fil per randa l’atemptat que va sofrir essent missioner a terres peruanes. *“... Llavors, a les set o les vuit tenia una missa de festa, uns cinquanta anys de matrimoni... i quan va acabar sa missa, que hi havia sa festa, devers les nou i mitja de s’horabaixa... el sendemà, a les cinc, hi havia sa missa de l’Alba. Vaig anar cap a ca nostra. No hi havia llum pública en aquell temps... Ca meva estava a uns cinc cents metres, i, a mitjan camí, vaig veure dos joves... no li vaig donar importància... vaig seguir caminant... la meva casa era la quarta de l’esquerra i, quan vaig anar a obrir, vaig veure que aquells dos venien a pas militar... vaig sentir un tro molt gros... sa bala me va entrar per aquí (assenyala el coll amb el dit); segons l’informe mèdic, va passar dues vegades a dos mil·límetres de la jugular, me va operar de glàndules, me va destrossar tots els ossos de la mandíbula i me va quedar aquí (assenyala l’os superior de la galta esquerra), llavors sang per sa boca i per una orella. Vaig donar unes passes de gambirot... vaig pensar si allà s’acabava la meva vida...”* Quasi una hora durà el relat que el 18 de novembre emocionà els amics allà presents. Després de la memòria, l’estat de comptes, pressupost pel 2023, votació de la proposta per formalitzar convenis de cooperació amb organitzacions socials de països necessitats, un bon dinar de companyonia a l’antic menjador del teòlegs, preparat pels Fogons de Bunyola, tancà l’assemblea general 2023 dels Amics del Seminari..

El 15 d’octubre, festivitat de Sta. Teresa de Jesús, Josep García Mallada rememora al compte de whatsapp dels Companys el 63è aniversari de l’estrena de l’himne Virgen Asunta. Tenc encara gravat a la memòria el solo que per primera vegada interpretà Joan Brunet inundant, la seva veu, l’espai lluminós de la capella del Seminari Nou: Majestad hecha de lirios... Domingo Mateu ha comunicat a la junta directiva dels Amics que ha enllestit la versió en català de l’himne que, si déu ho vol i Maria i el vistiplau del director de la Schola i de l’autor de la música, els cantaires de la Schola tendrem l’honor d’estrenar en la nostra llengua, a Lluç, a la propera Diada Missionera que preparam per l’onze de maig vinent. La Schola s’ha lluit aquest final d’any, juntament amb la coral Sant Miquel de Campanet, celebrant tres concerts de Nadal a St. Domingo, d’Inca, a Sta. Pagesa, a Palma, i a l’església de Campanet. Ara, a principi de l’any nou, continuam cantant i hem reprès els assajos, en dilluns i al Seminari, preparant la Setmana Santa, Pasqua i peces per a la primavera.

A Sant Miquel de Campanet, per Tots Sants, Caterina Valriu hi feu aturada per posar una rosa damunt la tomba que guarda una entranyable història d'amor al cementiri de l'esglesia vella. Obrí el seu recitat la porta al mes de novembre que ens alegrà amb l'adjudicació, per part del Consell de Mallorca, a la Fundació Trobada del Servei d'Alberg per a la Part Forana de Mallorca, després d'anys de bon servici a la comunitat i d'haver presentat vàries sol·licituds acomplint els requeriments exigits. Bona feina! que vos agrairà tanta gent necessitada.

“Hay una puerta ahí” és el nom del documental de Facundo i Juan Ponce de León que es projectà a l'Estudi General Lul·lià, ensems que a CineCiutat, interpretat pel Dr. Enric Benito i el malalt terminal Fernando Sureda. Després de la projecció hi hagué un col·loqui amb el Dr. Benito que es pogué seguir al canal de Youtube Dando vida a la muerte. Ja en el mes de gener, Biel Amengual i Enric Benito presentaren a la Porciúncula el llibre del pare Ribot T.O.R, “De la mort, què en penses?”

Guiem Ramis, turmentat per la guerra de Gaza, envia “Pau al món, reclamen els infants”, document elaborat i treballat per l'alumnat del Col·legi Públic Blanquerna, de Marratxí, els anys 1985-1986.

Biel Bennàssar inaugura el desembre penjant al whatsapp el seu rècord Guinness de Fotografia a l'Expo de Sevilla 1992 per la composició fotogràfica de 416,5 m. quadrats que va muntar al Pabellón Regional de Balears. La composició del sòtil “Niguls, gavines i cel clar” omple 19x24 m. I els laterals reproduïxen platges de Mallorca, Menorca i Eivissa. Penja, en Biel, fotos que mostren la grandiositat de l'obra. Encara que tard, enhorabona, Biel.

Josep Amengual i Batle, dels MMSSCC, presenta a Llibres Ramon Lull el segon volum del que serà la seva gran obra, fruit d'anys d'investigació i de nits sense dormir: “Gimnèsies, Pitiüses i Balears”. Documenta Balear.

Tomeu Suau Mayol ens assabenta que Magdalena Ribas, missionera comboniana a Togo, ha vengut a Mallorca acompanyada d'Odette, una al·lota d'aquell país, a qui han d'operar dels malucs a la Policlínica. Més endavant informa que la intervenció ha anat molt bé, que Odette està molt animada i agraïda i comença a caminar.

Joan Miralles i Montserrat, del curs que ingressà al Seminari Nou el 1957, fou nomenat el 16 de desembre fill il·lustre de Montuïri en reconeixement al seu treball com a filòleg, ensenyant i investigador de la nostra llengua i la nostra història. Que per molts anys més, Joan.!

Els al·lots del curs de 1957 (Joan Aumatell, Joan Servera, Pau Socies, Joan Escanelles, Toni Salas, hi era la seva viuda, na Maria, Joan Escanelles, acompanyat de la seva dona...) es reuniren a compartir un bon dinar a Menestralia per celebrar les festes de Nadal i l'any nou. El nostre curs, els del 59, també compartírem amical taulada a casa del condeixible Macià i la seva dona Heike, que tenen sempre casa seva a disposició dels Amics. Moltes gràcies. (1) La directiva de l'Associació tengué l'esment d'organitzar, com cada any, el dinar de Bones festes i Venturós any nou el 4 de gener. El president, Domingo Mateu, desitjà molts anys i una propera trobada l'any qui ve als 51 que compartírem àpat a Menestralia, de Campanet, i als que no hi pogueren assistir. (2)

(1)

(2)

A aquestes trobades, els absents es fan presents, guardant un record pels qui darrerament ens deixaren pena i esperança:

- el condeixeble **Leandro Martiàñez**, 89 anys
- **Joan Moll**, el pianista, fill de don Francesc de Borja i Moll
- **Antònia Valens**, la mare de Tomeu Tauler, 107 anys
- **Tomeu Portell**, germà de Pep Portell
- i ens endolà a tots **Toni Bennasar**, als 81 anys. Un poema amarat d'esperança adorna el seu recordatori. Només els darrers versos:

*tornaràs a veure'm, transformat i feliç,
ja no esperant la mort;
i caminaré al teu costat donant-te la mà
pels nous viaranys de llum i de vida...*

I els qui no afluixen són els Caminants que caminen i canten, caminants de la terra, de camins i senderes, camí de les muntanyes, camí del cel. Després de les festes, feren ben net, per recuperar forces, d'una greixonera de sopes seques de matances amb molta verdura que havia preparat la dona d'en Joan Toledo a es Molí Vell, per celebrar la caminada de Sant Jordi a Algaida i els 72 anys d'en Joan. Voltant per Santanyí es trobaren amb Tomeu Cànaves, de 93 anys, que exultà d'alegria quan es topà davant casa seva amb els caminants i revifà amb ells vivències antigues. (3) A Puigpunyent, camí de Galilea, alguns valents tengueren el coratge i la força de pujar a Na Bauçana, de la qual gesta roman constància gràfica, i, a la baixada, es returaren per saludar Pere Barceló, també de 93 anys, nomenat l'any 2023 per l'Ajuntament fill predilecte de la Vila, el qual s'alegrà molt de la visita i de rallar una estona. La cirereta a aquestes darreres caminades la posà el

(3)

comandant qui els guia, Toni Colomar; agraït per haver sortit bé de la greu operació a cor obert que va sofrir l'any passat; no es limità a convidar al cafetet reglamentari, com resa la llei de l'Alta muntanya, sinó que el dia de la caminada de Puigpunyent-Galilea es va presentar amb l'Almanac per a Eivissa i Formentera "El Pitiús 24", de l'Institut d'Estudis Eivissencs, editat pel Consell d'Eivissa, un exemplar del qual regalà a cada un dels caminants. (4)

(4)

que sap de la vida i mort del seu pare en Toni des Puig, més conegut com en Garrapinyada perquè va ser qui va introduir a Eivissa la garrapinyada que ell havia après a fer quan era guàrdia civil al Marroc i n'escriví una cançó. Interessant la història i assumit el mal

nom Garrapinyada, fins al punt de convertir-se en l'altre himne que canten els caminants seguint la versió que popularitzà Uc. Podeu comptar que, a l'eixida que estan preparant per a l'octubre a l'illa d'Eivissa, hi haurà garrapinyada per tot arreu i recordarem el pare. No puc deixar de dir que, al final de l'article, en Toni publica dos poemes escrits per en Toni des Puig quan estava presoner a Eivissa el 1936 i 1937, poemes de qualitat i d'un gran valor sentimental.

Envoltats de foc, dimonis i dimonions, Sant Antoni ens beneixi.

Pere J. Amengual.
20 de gener de 2024.

Crònica

Trobada de Condeixebles de la promoció sacerdotal de l'any 1967

28 de desembre de 2023

Com és costum des de fa molts anys, els condeixebles ens reunim dos cops a l'any, el 18 de juny per recordar el dia de la nostra Ordenació Sacerdotal i el dia 28 de desembre per desitjar-nos unes bones festes de Nadal i Any nou.

El passat dia 28 de desembre ens trobàrem al restaurant HOM de Palma. Enguany aquesta reunió ha tingut un aire de tristesa perquè el company nostre, en Toni Bennasar, es trobava ingressat a la clínica en fase terminal, i va morir el dia següent, dia 29, a la matinada. Per a tots fou un cop fort a la nostra amistat, perquè ens deixava un company després de prop de 70 anys de trobar-nos, la majoria, aquell 14 d'octubre de 1954, quan ingressàrem al seminari. Un home bo que gaudeix d'un merescut descans a la casa del Pare i sens dubte prega per nosaltres.

Com ell va escriure al passat número de la revista, comentant la nostra trobada del mes de juny, parlant de la relació profunda entre els condeixebles:

Per a mi aquesta és una relació profunda perquè està fonamentada damunt 13 anys de convivència en una gran casa seguint les mateixes consignes, patint el mateix reglament i respirant els mateixos ideals. Qui no ha tingut aquesta experiència no podrà entendre aquest sentiment tan aglutinador. En el nostre cas, passats 56 anys, perdura aquest sentiment sense haver perdut el seu caliu. És tan profunda aquesta relació que tot el que passa a un membre del grup és viscut pels altres com si passàs dins la pròpia família.

No pogueren assistir a la reunió en Joan Darder, que es trobava ingressat també a la clínica, ni en Tomeu Fons per indisposició.

En Biel Rosselló, com té per costum, ens va obsequiar amb un calendari de l'any 2024. En Biel, meravellós fotògraf, dedica el calendari al retaule del Corpus Christi, el més gran retaule de la Seu, que fou restaurat entre els anys 2003 i 2004, enguany es compliran 20 anys de la restauració. És una obra renaixentista del segle XVII de l'escultor Jaume Blanquer. A cadascun dels mesos i entre un i altre mes, ofereix en Biel les fotografies de diferents espais del retaule. Gràcies Biel.

Tenguérem molt present el nostre company Toni, en aquells moments en què érem tots conscients del seu traspàs a la casa del Pare, que l'endemà el va acollir amb els braços oberts.

Adéu, Toni, gràcies pel teu compromís, el teu exemple i la teva estima envers nosaltres i totes les persones que tan conegut al llarg de la teva vida.

Jaume Gual

De les notícies que he arreplegat per a destacar en els darrers mesos de l'any 2023 i al començament de l'any nou 2024:

retalls octubre 2023

U.H. 20 d'octubre.- Tres décadas de cooperación. El Fons Mallorquí tiene presencia en 15 países con más de 30 proyectos. Informa Angie Ramón.

DM 27 d'octubre.- A Mallorca: La salida de Cardona da vía libre al ala dura de Vox y complica el pacto a Prohens. “La estrategia es suicida; presionar y chantajear al PP no es el camino”. Informa Guillem Porcel.

Opinió: El cura Cardona vuelve a secularizarse. Matías Vallés.

Perfil: El diputado que negó a Vox y colgó los hábitos. Miguel Vicens.

DM 28 d'octubre.- A Nacional: El Defensor del Pueblo estima en 440.000 las víctimas de la pederastia en la Iglesia. Informa Patricia Martín. Cecili Buele respon i critica molt encertadament aquesta informació al seu bloc socrodamon.blogspot.com el mateix dia 28 d'octubre.

A Mallorca: Señalados hasta 18 colegios y parroquias de las islas por abusos sexuales de la Iglesia. E.P. Palma.

DM 29 d'octubre.- A primera plana. Valtòncyc vuelve a casa al prescribir su condena.

Opinió: Valtòncyc, a la altura de March o de Junípero. Matías Vallés.

DM Setmana del 23 al 29 d'octubre. Activos. Fundació Deixalles: La economía puesta al servicio de las personas. Entrevista a Xesca Martí, directora de la Fundació. Signa Toni Traveria.

retalls novembre 2023

DM 2 de novembre. A Mallorca. Entrevista a [Xiskya Valladares](#), monja, mujer y tuitera, a càrrec d'Irene Savio: “Hay resistencias, pero no hay vuelta atrás en el avance de la mujer en la Iglesia”.

DM 14 de novembre. Part Forana. [El prior y el diácono de Lluc declaran como investigados por presunto acoso laboral](#). Signa J.Frau.

DM 23 de novembre. Opinió: [Las hermanitas de los pobres](#). José Francisco Conrado de Villalonga.

DM 27 de novembre. A El Correo de Mallorca: [Vox i la llengua](#). Carta al director que firma Mariano Moragues Ribas de Pina.

retalls desembre 2023

DM 7 de desembre. Opinió. En aquel tiempo. [Manolo Fortuny “un hombre para los demás”](#). Norberto Alcover.

DM 14 de desembre. Bellver en abril. Biel Mesquida, a Plagueta de notes, surt en defensa del nostre estimat i admirat Josep Massot i Muntaner, i es despatxa bé [Contra la incultura](#) manifesta de l'equip de govern de l'Ajuntament de Marratxí en el ple del 28 de novembre, en què es va debatre l'inici de l'expedient de la declaració de Josep Massot com a fill il·lustre del municipi.

Arabalears 16 de desembre. A cultura i oci. Bon reportatge de Francesc M. Rotger sobre Anselm Turmeda: [El no centenari d'Anselm Turmeda](#). Recordam el frare mallorquí convertit a l'Islam quan fa 600 anys de la darrera notícia que se'n té, el 1423.

A ara diumenge. [Mascaró Pasarius, el menorquí que salvà els topònims](#). A Turista de coa d'ull: [Mascaró Pasarius, el gran caçador de topònims](#). Signa Antoni Janer Torrens. Fotos de l'Arxiu de la família.

DM 17 de desembre. A Cultura y Sociedad. Entrevista de Tino Pertierra a [Olivier Bonnassies](#), autor de “Dios. La ciencia, las pruebas.” “El enfoque racional dice que el Universo viene de un ser más allá del tiempo, el espacio y la materia”.

A Part forana. El condeixeble Biel Gomila informa: [Montuïri nombra hijo ilustre al filólogo Joan Miralles i Monserrat](#).

Internacional. [El Vaticano envía por vez primera a un cardenal a prisión y lo inhabilita a perpetuidad](#). Condena de 5 años y 6 meses de cárcel por irregularidades financieras al purpurado italiano Angelo Becciu. E.P. Roma.

Sucesos. La Fiscalía rechaza archivar las violaciones en Natzaret y pide “una investigación completa”. Xavier Peris.

DM 19 de diciembre. Internacional: El Vaticano acepta la bendición de parejas homosexuales sin considerarlas matrimonio. EFE. Roma.

DM 20 de diciembre. Mallorca: La Iglesia de Mallorca bendecirá a las parejas del mismo sexo. N.Cuéllar/E.P.

Renta. El número de declarantes que ha marcado la X en 2023 aumenta en más de 7000 personas. E.P.

Opini3n: **Bendici3n papal**. Clarificador article de Pilar Rahola. Va il·lustrat d'un dibuix on es veu el Papa obrint amb els dos braçs dues feixugues portasses que deixen entrar un nigul amb els colors de l'Arc de Sant Martí.

U.H. 20 de diciembre.- La 3poca m3s oscura de las Islas sale a luz en un libro. El historiador y prior del Monestir de la Real, Josep Amengual, publica el segundo tomo de su serie sobre las religiones en Baleares.

DM 21 de diciembre. Bellver en abril: **Sempre en la mem3ria**. Acurat comentari de B3rbara Duran Bordoy sobre el llibre L'Obra del Cançoner popular de Catalunya (1922-2022). Autors Varis. Institut d'estudis catalans/Abadia de Montserrat.

Opini3n: **Reconstruir la Navidad**. Norberto Alcover diu molt b3 Ya est3 bien de palabras y palabras sobre la paz, mientras fabricamos armamento...

DM 22 de diciembre. A Cultura y Sociedad: **La Seu celebra el primer concierto de cuatro Sibil·les del Mediterr3neo**. Mallorca ha invitado a los int3rpretes de este tradicional canto en las catedrales de Barcelona, L'Alguer y Val3ncia. Montse Terrasa.

El Correo de Mallorca. En Mariano, que no li afluixa a les cartes al director: **Oh Llibertat, quants crims es cometen en nom teu**.

DM 23 de diciembre. Opini3n. Tribuna. **El bisbe Sebasti3 Taltavull convida a celebrar Nadal**.

Arabalears 23 de diciembre. Dossier. **Nadal: Betlem fa 2023 anys: aix3 era el 25 de diciembre sota domini rom3**. Reportatge de S3lvia Marimon Molas.

Dossier. **Nadal. Muntam el betlem? Recorrem les recreacions del naixement de Jes3s a les Illes, 800 anys despr3s de la primera, feta a Greccio per Sant Francesc**. Signa Francesc M. Rotger.

Arabalears 30 de diciembre. Cr3nica. Societat. Entrevista de Maria Llull a Sebasti3 Taltavull, bisbe de Mallorca. Encapçala “**La llengua**”

hauria d'estar per sobre de la política. És un dret humà.” El bisbe deixa caure clar i llampant la seva opinió sobre diferents temes d'actualitat: el català, la guerra de Gaza, l'homosexualitat, el feminisme, el paper de les dones a l'Església, el celibat, l'auge de l'extrema dreta, els abusos sexuals, el turisme, el canvi climàtic...

VilaWeb 31 de desembre.- El bisbe de Mallorca, Sebastià Taltavull, ha reivindicat la llengua i ha alertat que un poble sense cultura no té futur, en la missa de la festa de l'Estendard.

retalls gener 2024

DM 2 de gener de 2024. Part forana. Entrevista de Sebastià Sansó a Pere Fons, sacerdot per vocación. “En Manacor no me quieren `porque temen que haga sermones de izquierdas”. “Aún quedan “capellans” de izquierdas, son pocos, pero aún quedan”.

DM 4 de gener. Cultura y Sociedad. Montse Terrasa informa: Las cuatro Sibil·les del Mediterráneo unen sus voces por primera vez.

Arabalears 6 de gener. A Turista de coa d'ull. Excel·lent reportatge d'Antoni Janer Torrens: Bartomeu Suau, el capellà que prometé la utopia. Als anys vuitanta, el carismàtic prevere liderà la recuperació de la Indioteria, un dels barris obrers més conflictius... Altres capellans obrers dels 60 foren Jaume Santandreu, Francesc Obrador i Bartomeu Català. Hi ha una fotografia de Tomeu Suau quan era jove, de l'arxiu de Jesús Mullor, avui director de Projecte Home Balears, a càrrec del qual va gran part de la informació.

Arabalears 13 de gener.- Ara diumenge. A Turista de coa d'ull, Antoni Janer conta que Porreres toca el cel. El 14 de gener de 1954, a les ordres del rector, tots els habitants del municipi del Pla de Mallorca s'uniren per obrir en un sol dia un camí fins al santuari de Montis-ion. Fotos de l'arxiu de Maria Antònia Nicolau Rosselló.

Pere J. Amengual
15 de gener de 2024.